

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ENGELLİLİK ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKİYE’DE YAZILI BASINDA 3 ARALIK
DÜNYA ENGELLİLER GÜNÜ HABERLERİ**

NİLAY VARDAR

2501170099

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. NEŞE KARS TAYANÇ

İSTANBUL-2020

ÖZ

TÜRKİYE’DE YAZILI BASINDA 3 ARALIK DÜNYA ENGELLİLER GÜNÜ HABERLERİ

NİLAY VARDAR

Yazılı basında engelli haberlerini engelli kadın haberlerine özel bir başlık açarak inceleyen bu çalışmanın, medya ve engellilik alanında çok az araştırma bulunan literatüre katkı sunması amaçlanmaktadır. Çalışmada Türkiye’de farklı ideolojilere sahip Yeni Şafak, Cumhuriyet ve Hürriyet gazetelerinin 2000-2019 yılları arasında 20 yıl boyunca 3 Aralık Dünya Engelliler Günü ile bir gün öncesi ve bir gün sonrasında yer verdikleri haberler içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Engellilerin özne olarak yer aldığı haberlerde hangi rollerle temsil edildikleri ise John Clogston’un modeline göre incelenmiştir. 20 yılda gazetelerde engellilere dair toplamda 241 haber yer almıştır. Engelliler sadece 2 kere manşette gelenekselci model kapsamında ya olağanüstü başarılı olarak “süper engelli” ya da olağanüstü mağdur olarak “medikal” kategorisinde temsil edilmiştir. Haberlerin sadece yarısında özne olarak yer alabilen engelliler Hürriyet ve Yeni Şafak gazetesinde ilerlemeci ve gelenekselci model arasında eşit sayıda temsil edilirken Cumhuriyet gazetesinde neredeyse tamamında ilerlemeci modelde temsil edilmişlerdir. Engelli ve kadın olmaktan ötürü kesişimsel ayrımcılığa maruz kalan engelli kadınlar, 241 haber içinde sadece 14 haberde özne olarak yer alabilmiştir ve engelli kadınların kendilerine has sorunlarına hiçbir haberde yer verilmemiştir. 20 yılda, her ne kadar engelli haberlerinin sayısında bir artış olsa da engelli haberlerinin yeteri kadar görünür olduğu ve engellilerin sivil haklarını talep eden bireyler olarak yeteri kadar temsil edildiği söylenememektedir.

Anahtar Kelimeler: engellilik, engelli haberleri, medyada engellilik.

ABSTRACT

3 DECEMBER INTERNATIONAL PERSONS WITH DISABILITIES DAY NEWS IN PRINTED MEDIA IN TURKEY

NİLAY VARDAR

This study, which examines the news of people with disabilities in the printed media within the context of women with disabilities, aims to contribute to the limited literature in the field of media and disability. In this study, news that have been published by Yeni Şafak, Cumhuriyet and Hürriyet newspapers that represent different ideologies in Turkey, on December 3rd International Persons with Disabilities Day and one day before and after that day for 20 years had been analyzed by content analysis. Roles that are represented in the news where the people with disabilities are the subjects are examined according to the model of John Clogston. In 20 years, news about people with disabilities have been published in newspapers were 241 in total. People with disabilities within the scope of traditional model were represented only twice in the headline either as “super disabled” for being an extraordinary achiever or as the “medical” for being an extraordinary victim. People with disabilities could be included in only half of the news as subjects, and are represented equally between the progressive and traditional model in the newspaper Hürriyet and Yeni Şafak, while they had been represented in the progressive model in Cumhuriyet newspaper. Women with disabilities who have been exposed to intersectional discrimination due to being disabled and women could be included in only 14 news out of 241 as subjects, and their specific problems were not covered in any of the news. Although there has been an increase in the number of news about people with disabilities in 20 years, it cannot be said that news of the people with disabilities are sufficiently visible and people with disabilities as individuals demanding their own civil rights sufficiently represented in the news.

Key words: disability, news of people with disabilities, disability in the media.

ÖNSÖZ

Tezimde uzun yıllardır gazeteci olarak nasıl daha iyi yapabilirim üzerine kafa yordüğüm engelli haberlerini akademik boyutta incelemek istedim. Yüksek lisansa ve teze başlamamda büyük emeği geçen Uygur'a, tezi dört gözle bekleyen anneme ve yazım sürecinde psikolojik desteğini esirgemeyen Ceyda'ya çok teşekkürler. Ayrıca Prof. Dr. Resa Aydın ve tez danışmanım Prof. Dr. Neşe Kars'a da bu tezi mümkün kıldıkları için sonsuz teşekkürler.

Nilay Vardar
İstanbul-2020

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ENGELLİLİĞİN TANIMLANMASI

1.1. Tarihsel Olarak Engellilik	5
1.2. Engellilik Modelleri	6
1.2.1. Tıbbi Model	6
1.2.2. Sosyal Model.....	8
1.3. BM Engelliler Sözleşmesi	12

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ENGELLİLİK

2.1. Türkiye’de Engellilik Politikaları	15
2.1.1. Cumhuriyet Öncesi Engellilik Politikaları	15
2.1.2. 2000 Öncesi Engellilik Politikaları	16
2.1.3. 2000 Sonrası Engellilik Politikaları	18
2.2. Engelli Hareketinin Gelişimi	23
2.3. Türkiye’de Engelli Kadınların Durumu	26

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEDYADA ENGELLİK VE TÜRKİYE’DE YAZILI BASINDA ENGELLİ HABERLERİNİN İNCELENMESİ

3.1. Medyada Engellilik	31
3.2. Türkiye Medyasında Engellilik Çalışmaları.....	40
3.3. Hürriyet, Yeni Şafak ve Cumhuriyet Gazetelerinde Engelli Haberlerinin İçerik Analizi	41
3.3.1. Örneklem	41
3.3.1. Yöntem	43

3.4. Bulgular	45
3.4.1. Gazetelerdeki Engelli Haberlerin Sayısı Ve Konumlanması.....	45
3.4.2. Haberlerde Engellilerin Tanımlanması Ve Engellilik Türleri	48
3.4.3. Haberlerde Fotoğraf Kullanımı	51
3.4.4. Haberlerde İmza Kullanımı Ve Haberlerin Kaynağı.....	53
3.4.5. Haberlerde Yer Alan Konuların Dağılımı	56
3.4.6. Haberlerde Ayrımcılık İfadesinin Kullanımı	58
3.4.7. Haberlerde Engellilerin Rollerini	60
3.4.7.1. Engellilerin Rollerine İlişkin Kategorilere Örnekler	62
3.4.7.2. Manşetlerde Yer Alan Engellilerin Rollerini	63
3.4.8. Haberlerde Engelli Kadın Temsili.....	66
3.4.8.1. Engelli Kadınların Haberlerdeki Rollerini	68
3.4.9. Engelli Kadın Haberlerine Dair Değerlendirme	71
3.4.10. Gazetelerin Karşılaştırılması.....	71
3.4.11. Yılların Karşılaştırılması	72
3.4.12. Hürriyet Gazetesinin Engelsiz Ek'inin İncelenmesi	76
SONUÇ.....	78
KAYNAKÇA	85
EKLER.....	92

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Tıbbi model ile sosyal modelin karşılaştırması.....	11
Tablo 2. Gazetelerin tirajları.....	42
Tablo 3. Yıllara göre gazetelerdeki engelli haber sayısı.....	45
Tablo 4. Haberlerin yer aldığı sayfalar.....	47
Tablo 5. Haberlerde engellilerin tanımlanması.....	49
Tablo 6. Haberlerde yer alan engellilik türleri.....	50
Tablo 7. Haberlerde fotoğraf kullanımı.....	51
Tablo 8. Fotoğraflarda engellilerin yer alması.....	52
Tablo 9. Fotoğraflarda yer alan engellilik türleri.....	52
Tablo 10. Gazetelerde en çok yer alan konular.....	57
Tablo 11. Engelli haberlerinde geçen ayrımcılık ifadesi sayısı.....	58
Tablo 12. Haberlerde özne olarak engelli kadın.....	66
Tablo 13. Fotoğraflarda engelli kadın kullanımı.....	66
Tablo 14. Haberlerde engelli kadınların rolleri.....	67

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Günlere göre engelli haber sayıları.....	46
Grafik 2. Haberlerde imza kullanımı.....	53
Grafik 3. Haberlerin kaynağı.....	54
Grafik 4. Engellilerin haberlerde özne olarak yer alma sayısı.....	60
Grafik 5: Engellilerin haberlerde yer aldıkları roller.....	61
Grafik 6. Haber sayılarının karşılaştırması.....	72
Grafik 7. Engelli haberlerinin ilk sayfada yer alma sayısı.....	73
Grafik 8. İlerlemeci modele göre yer alma sayısı.....	74
Grafik 9. Sivil alan haberlerinin sayısı.....	76

GİRİŞ

“Engelliliğimi kendi kimliğimden ayırmam çok zor. Çünkü insanlar hayatım boyunca bunun benim hakkımdaki en önemli şey olduğunu anlatmayı denedi. Ve ben de onlara hep bunun böyle olmadığını, benim biyoetik çalıştığımı, solcu olduğumu ya da Rönesans müziği sevdiğimi söylemeye çalıştım ama insanlar bunu sevmeydi. Onlara kör olmamı anlatmamı istediler. Bu sadece benim için değil tüm engelliler için hayatta karşılaşılan en büyük mücadele alanlarından biri. (...) Engelli kişiler çok mutsuz ya da bundan çok gururlu kişiler olarak düşünülüyor oysa ben ne mutsuzum ne de gururlu, sadece benim.” Adrienne Asch¹

Türkiye’de toplumun en dezavantajlı kesimlerinden birini engelli bireyler oluşturmaktadır. Engellilerin erişilebilirlik, eğitim, istihdam, sağlık alanında yaşadıkları sorunlar nedeniyle hayata katılmaları engellenmektedir ve bu sebeple toplum dışına itilmektedirler. Engelli hakları savunucuları, sorunun tekerlekli sandalye ya da rampa ile sınırlı olmadığını, esas olarak ayrımcılık odağında gelişen bir insan hakları ve eşitlik sorunu olduğuna vurgu yapmakta ve insanların engellilere yönelik önyargılarına dikkat çekmektedirler.² Thomas, engellilik teriminin günümüzde artık bir tür sosyal baskıya atıfta bulunduğu ve engellilere yönelik ayrımcılığın (disablism), cinsiyetçilik, ırkçılık ve diğer ayrımcılık uygulamalarına ek olarak sözlükte yerini aldığını belirtmektedir.³ Toplumda var olan önyargıların üretilmesinde ve yeniden üretilmesinde ise medya büyük bir paya sahiptir. Medyanın toplum üzerindeki gücüne dair tartışmalar 19. yüzyıl başlarına kadar uzanmaktadır. İster liberal-çoğulcu anlayışın medyanın yasama yürütme, yargıyı denetleyen 4. kuvvet olduğuna dair “iyimser” görüşü olsun, isterse medyanın kitleleri manipüle etmeye

¹ Anna Kirkland söyleşi, Global Feminisms Comparative Case Studies of Women’s Activism and Scholarship, University of Michigan, 2006, (Çevrimiçi), https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/55724/Asch_U_E_102806.pdf?sequence=3, 23 Nisan 2020.

² Kenan Çayır, Süleyman Akbulut, “Sunuş”, **Engellilik ve Ayrımcılık: Eğitimciler İçin Temel Metinler ve Örnek Dersler**, Yay. Haz.: Kenan Çayır, Melisa Soran, Melike Ergün, İstanbul, Karekök Yayınları, 2015.

³ Carol Thomas, “Disability Theory: Key Ideas, Issues and Thinkers”, **Disability Studies Today**, Ed.: Colin Barnes, Mike Oliver, Len Barton, Cambridge, Polity Press, 2008, s. 38.

dönük olumsuz etkilerini öne çıkaran eleştirel yaklaşımlar olsun, iki taraf da medyanın gücü ve etkililiğinden hiçbir kuşku duymamaktadır.⁴

Çalışmanın amacı

Medyanın toplum üzerinde tartışmasız etkisi göz önünde tutulduğunda kadınlar, siyahlar, azınlıklar, LGBTİ+ bireyler ve engelliler gibi dezavantajlı grupların sorunlarının ve taleplerinin medyada görünür olması hayati bir öneme sahiptir. Haller, topluma dahil olmalarının önündeki birçok farklı bariyer nedeniyle engellilerin, toplumun büyük kesimi tarafından medyadaki temsilleriyle tanındığına dikkat çekmektedir.⁵ Geçmişten günümüze engelliler medyada genel olarak görünmezdirler; görünür olduklarında ise “mağdur” ya da “kahraman” ikileminde iki uç noktada temsil edilmektedir. Bu durum engellilerin sorunları ile taleplerinin görünür olmasını engellemekte ve toplumda var olan önyargıların yeniden üretilmesine neden olmaktadır. Türkiye’de 2000 yılından itibaren Avrupa Birliği üyelik süreciyle birlikte gerek devlet politikalarında gerekse sivil toplum alanında engelliliğe dair insan hakları temelinde ilerleyen bir bakış açısı değişikliği mevcuttur. Özellikle 2005 yılında çıkarılan Engelliler Yasası ile engellilerin hakları güvence altına alınmıştır.

Bu çalışmanın temel amacı 20 yıllık sürede gerek devlet politikalarında gerekse sivil toplum alanında engellilik meselesine dair belli bir ilerleme sağlanırken medyanın engelli haberlerini ne kadar görünür kıldığı, engelli bireylerin haberlerde hangi rollerle temsil edildikleri, engellilerin ne gibi sorunlarına yer verildiği, engelli ve kadın olmaktan ötürü kesişimsel ayrımcılığa maruz kalan engelli kadınların haberlerde ne kadar yer aldığı ve hangi rollerle temsil edildikleri gibi sorulara yanıt aramaktır. Çalışma aynı zamanda farklı ideolojilere sahip üç gazetenin karşılaştırmasını ve 20 yıllık sürede medyadaki engelli haberlerindeki değişimi de ortaya koymayı amaçlamaktadır.

⁴ Ayşe İnal, “Medyanın ‘Etkisi’ Sorunsalına Bir Bakış”, **Medya ve Toplum**, Yay. Haz.: Sevdâ Alankuş, İstanbul, İPS İletişim Vakfı, 2005, s. 67.

⁵ Beth Haller, Shawn Burns, “The Politics of Representing Disability Exploring News Coverage of the Americans with Disabilities Act and the National Disability Insurance Scheme”, **Asia Pacific Media Educator**, Sage Publications, 2015, s. 262-277.

Çalışmanın önemi

Türkiye’de engellilik çalışmaları henüz yeni bir alan olması sebebiyle engellilik ve medya ilişkisi üzerine çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Medyada engelli haberlerini Clogston’un modelini kullanarak ve engelli kadın haberlerine de özel bir başlık açarak inceleyen bu araştırmanın literatüre katkı sunması amaçlanmaktadır.

Çalışmanın yöntemi

“Yazılı basında engelli haberleri” başlıklı tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Tezin ilk bölümünde engellilik çalışmalarına yön veren temel iki engellilik modeli olan tıbbi model ve sosyal model incelenecek ardından sosyal modelin etkisiyle engelli haklarına ilişkin oluşturulan ilk ve tek uluslararası belge olan ve Türkiye’nin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme incelenecektir. İkinci bölümde geçmişten günümüze Türkiye’de engelli politikaları hukuki düzenlemeler ışığında açıklanacak ardından Türkiye’de engelli sivil toplum hareketinin gelişimi ve Türkiye’de engelli kadınların durumuna ilişkin durum incelenecektir. Üçüncü bölümde iletişim çalışmasında sıklıkla kullanılan içerik analizi yöntemi kullanılarak farklı ideolojilere sahip Cumhuriyet, Hürriyet ve Yeni Şafak gazetesinde 2000-2019 yılları arasında 3 Aralık Dünya Engelliler Günü ve ondan bir gün önce ve bir gün sonraki günlerde çıkan engelli haberleri incelenecektir. İnceleme kapsamında gazetelerde kaç engelli haberi yer aldığı, haberlerin hangi sayfalarda yer aldığı, kaç fotoğrafın yer aldığı, haberlerde ve fotoğraflarda hangi engellilik türlerinin yer aldığı, haberlerin imzalı olup olmadığı, haberlerde hangi konulara yer verildiği, engelliler için hangi tanımlamanın kullanıldığı, kaç haberde ayrımcılık ifadesinin geçtiği ve haberlerin kaynağının ne olduğuna bakılacaktır. Engellilerin özne olarak yer aldığı haberlerde John Clogston’un modeline göre engellilerin hangi rollerle temsil edildikleri, haberlerde engelli kadınların kaç haberde özne olarak yer aldığı ve hangi rollerle temsil edildikleri de ayrı bir başlık altında incelenecektir. Bunun yanında üç

gazetenin karşılaştırması yapılacak ve 20 yıllık süreçte gazetelerde değişim olup olmadığına da bakılacaktır.

Sınırlılıklar

Çalışma, Cumhuriyet, Yeni Şafak ve Hürriyet gibi üç gazetede 2-3-4 Aralık günlerinde 2000-2019 yılları arasında ana gazetede çıkan engelli haberleri ile sınırlıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENGELLİLİĞİN TANIMLANMASI

1.1. Tarihsel Olarak Engellilik

Tarihsel olarak engellilik ilk çağlardan itibaren “ilahi bir ceza” olarak görülüp uğursuz ve gereksiz sayılmıştır. Antik Yunan ve Roma kültürlerinde mükemmel olmadıkları düşünülen engelli çocukların terk edildikleri, köle olarak satıldıkları, dilendirildikleri ve hatta öldürüldükleri ifade edilmektedir.⁶ Antik Çağ’da “deformasyonu” olan bebeklerin şansızlık ve tanrının öfkesinin bir simgesi olarak kabul edildiği için öldürülmeleri tanrıyı yatıştıran bir kurban edimi olarak görülmekteydi.⁷ Engelli kişilere yönelik bu bakış Ortaçağ’da acıma ve destek mekanizmalarını içeren dini hareketler ile dengelenmiş ancak buna rağmen engellilerin cadı olarak görülüp zulüm görmeleri engellenememiştir. Ortaçağ’da dilencilik engelliler arasında geçimlerini sağlamak için yaygın bir yoldur, bunun yanında ilk yatılı kurumlar da yine bu dönemde açılmaya başlamıştır.

Modern çağın başlamasıyla birlikte doğa ve tanrı arasındaki kavramlar dönüşüme uğrayarak bilim meşrulaşmış ve yeti yitimi tıbbi alanın konusu haline gelmiştir. Bunun sonucunda doktorların, eğitimcilerin ve bakıcıların engelli kişilerin hayatındaki yeri yükselişe geçmiştir. 19. yüzyılda ise özellikle sağırın aralarında olduğu ilk engelli mücadelesi başlamıştır; ancak bu ilerleme ABD ve Avrupa’da 19. yüzyıl boyunca engellilerin ucube gösterisi adı altında sergilenmesini engellememiş, hatta bu 1940 yılına kadar ABD’de devam etmiştir; üstelik öjeni tartışmaları da bu dönemlerde yükselmiştir.

⁶ Sezai Balcı, **Osmanlı Devleti’nde Engelliler ve Engelli Eğitimi Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi**, İstanbul, Libra Yayınevi, 2013, s. 16-17.

⁷ Henri-Jacques Stiker, **A History of Disability**, Paris, The University of Michigan Press, 1999, s. 39-40.

20. yüzyıla ise yatılı kurumların artması ve engelli kişilerin okullarda uğradıkları ayrımcılık damga vurmuştur.⁸ Shakespeare de engelliliğe yönelik bakışı tarihsel olarak üçe ayırmaktadır; engellik, geçmiş dönemde ilahi cezalandırma, karma düşüncesi ya da ahlaki kusur üzerinden, aydınlanma sonrasında ise biyolojik kusur üzerinden açıklanmışken engelli hareketinin toplumsal baskıya, kültürel söyleme ve çevresel engellere odaklandığını belirtmektedir.⁹

1.2. Engellilik Modelleri

Engellilik çalışmalarında engelliliği açıklamayı amaçlayan modeller temel olarak ikiye ayrılmaktadır: tıbbi model ve sosyal model.

1.1.1. Tıbbi Model

Tıbbi model, geçmişten günümüze “gelenekçi model”, “bireyci model” olarak da isimlendirilmiştir. Burcu, son yıllarda bu modelin en geniş adlandırılmasının “geleneksel bireyci tıbbi model” olduğunu belirtmektedir.¹⁰ Tıbbi model, engelliliğe kişinin yeti yitimine odaklanarak birey özelinde bakmaktadır ve bu modelde esas olan tıp bilimi ve uzmanların engelliliğe yaklaşımıdır.

Smart’ın aktarımıyla Bickenbach, bu modelde engelliliğe “sapkın/olağandışı” olarak bakıldığını belirtmektedir:

“[Bu modelde] engelliliğe ilişkin en yaygın inanç, bireyde bulunan bir kusur, eksiklik, işlev bozukluğu, anormallik, başarısızlık veya tıbbi ‘sorun’ içermesidir. Engelliliğin, işlevsel olarak sınırlı veya anatomik olarak anormal, deforme olmuş veya patoanatomik, ne sağlam ne sağlıklı, uygun gelişmemiş, biyolojik olarak kalitesiz veya normal olmayan kusurlu birinin

⁸ David L. Braddock, Susan L. Parish, “Sakatlığın Kurumsal Tarihi”, **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak**, Yay. Haz.: Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 103-106.

⁹ Tom Shakespeare, “Sakatlık Sosyal Modeli”, **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak**, Yay. Haz.: Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 51.

¹⁰ Esra Burcu, **Engellilik Sosyolojisi**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2015, s. 28.

karakteri olarak kabul edildiğini çok açık olarak görüyoruz. Bu görüşe göre, engelliliğin özü, engelli insanlarda yanlış olan şeyler olmasıdır.”¹¹

Oliver da bireyci modelin iki temel noktasına dikkat çekmektedir; birincisi, sorunu bireyde görmektedir, ikincisi bu sorunun nedenlerinin kişinin fiziksel sınırlılıklarından ya da psikolojik kayıplarından kaynaklandığını varsaymaktadır. Bu iki noktanın da engelliliği şanssız kişilerin başına gelmiş kötü şans olarak gören “kişisel trajedi teorisi”ni desteklediğini belirtmektedir.¹² Oliver, normallik ideolojisi üzerine kurulu tüm tıbbi ve rehabilitasyon sisteminin amacının engelli kişiyi “düzeltmek”, tam düzeltme sağlayamadıkları durumlarda ise olabildiğince “normal”e yaklaştırma olduğunu belirtmektedir.¹³ Shakespeare de tıbbi modelin yeti yitimi olan kişileri tek tek saymaya ya da engelli kişilerin karmaşık sorunlarını tıbbi engelleme, tedavi ya da rehabilitasyon meselelerine indirgemeye çalıştığını ifade etmektedir.¹⁴ Smart ve Smart, bu modelin engelliliği tıbbın diliyle tanımladığını, engelliğin tamamen bireysel bir tecrübe olduğu düşüncesine bilimsel güvenilirlik sunduğunu belirtmekte ve bu modelin engelliliği “bireyselleştirme”, “özelleştirme” ve “tıbbileştirme”si nedeniyle sosyal adalet meselelerinde sessiz kaldığını ifade etmektedir.

Tıbbi model, engelliliğin nedeninin ve çözümünün bireyde olduğuna vurgu yaparak engelli bireyi “pasif” ve “hasta” rolüne indirgemektedir.¹⁵ Bu tıbbi bakış, engelli insanları toplumdan sosyal olarak dışlayarak ve kurumlarda tecrit ederek ikinci sınıf vatandaş statüsüne indirgemıştır.¹⁶ Smith, tıbbi modelin engelliliği bireysel eksiklik olarak görmesinin engellilerin sadece tecrit edilmesine (segregation) değil, bunun uç örneklerinin 20. yüzyılın başlarında öjeni hareketi ve faşist ideolojilerde engelliliğin ari ırka yönelik bir eksiklik olarak görülmesine yol açtığını belirtmektedir. Bu anlayış engellileri tecrit etmekle kalmamış onların genetik olarak yok edilmesine

¹¹ Julie F. Smart, David W. Smart, “Models of Disability: Implications for the Counseling Profession”, **Journal of Counseling & Development**, No: 84, Kış-2006, s. 30.

¹² Mike Oliver, The Individual and Social Models of Disability, Paper presented at Joint Workshop of the Living Options Group and the Research Unit of the Royal College of Physicians, 1990.

¹³ A.e.

¹⁴ Shakespeare, a.g.e., sayfa 54.

¹⁵ Smart, a.g.e., s. 32.

¹⁶ Geof Mercer, “Emancipatory Disability Research”, **Disability Studies Today**, Ed.: Colin Barnes, Mike Oliver, Len Barton, Cambridge, Politiy Press, 2008, s. 236.

ve sistematik olarak öldürölmelerine kadar varan tavsiye ve uygulamalara yol açmıştır.¹⁷

Tıbbi model bakış açısı, Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization-WHO) ve onun organı olan ICIDH’de (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps) de kendini göstermiştir; örgüt 1980 yılında engelliliğe yönelik üç kategoriye ayrılmış bir tanımlama yapmaktadır. Yeti yitimi (impairment), psikolojik, fizyolojik veya anatomik yapı veya fonksiyonun kaybı veya anormalliği; engellilik (disability) normal kabul edilen bir aktiviteyi gerçekleştirme yeteneğinde yeti yitiminden kaynaklı sınırlılık ya da eksiklik; özörlölük (handicaped) ise bir bireyin, yeti yitimi (impairment) ya da engellilik (disability) nedeniyle (yaş, cinsiyet, sosyal ve kültörel faktörlere bağılı olarak) bu birey için normal kabul edilen rolü tamamen yeri getirmesini engelleyen ya da limitleyen bir dezavantaj.¹⁸ Dünya Sağlık Örgütü, engelli hakları hareketi tarafından engelliliği, tıbbi model bakış açısıyla sosyal çevre sorunlarından ziyade belirli tıbbi koşullara sahip olma sorunlarına indirgediğı için eleştirilmiştir.¹⁹

1.2.2. Sosyal Model

20. yüzyılın ikinci yarısında, ABD, Birleşik Krallık ve başka yerlerde, engelli hareketinin politikleşmesiyle birlikte, uzun yıllar engellilik anlayışına hakim olan tıbbi modele karşı sorgulama başlamıştır. Tıbbi model, engelli hakları hareketi tarafından, engelliler ile engelli olmayanlar arasındaki baskıcı ve sömörücü ilişkilerin temelini oluşturan engelliliğın yanlış bir yorumu olarak görölmüştür.²⁰ Britanya’da, engelli

¹⁷ Stefen R. Smith, “Social Justice and Disability: Competing interpretations of the medical and social models”, **Arguing About Disability: Philosophical perspectives**, Ed.: Kristjana Kristiansen, Simo Vehmas, Tom Shakespeare, New York, Routledge, 2009, s. 16.

¹⁸ Tom Shakespeare, **Disability Rights and Wrongs**, New York-London, Routledge, 2006, s. 16.

¹⁹ Smith, a.g.e., s. 17.

²⁰ Smith, a.g.e., s.15.

hareketi, engelliliği ırkçılık ve cinsiyetçilikle eşit bir baskı biçimi olarak yeniden tanımlamıştır.²¹

1970’lerde engelliliğin sadece tıbbi ya da sosyal yardımla ilintili bir şey olmaktan ziyade toplumsal bir baskı biçimi olduğu görüşünü savunan hareketin kurucu örgütlerinden biri de UPIAS’tır (Union of the Physically Impaired Against Segregation-Ayrımcılığa Karşı Fiziksel Yeti Yitimi Olanların Birliği).²² 1983’te “sosyal model” terimini ilk kullanan Mike Oliver²³, sosyal modelin ilk ortaya çıkış noktasının UPIAS’ın 1976’da yayımladığı Temel Amaçlar Bildirisi olduğunu belirtmektedir. Bildiride, “Bize göre yeti yetimi olan insanları engelleyen toplumdur” denmektedir.²⁴

UPIAS, cinsiyet/toplumsal cinsiyet analojisi yaparak yeti yitimi ve engelliliğin tanımını ayırmış; yeti yitimini bir uzvun tamamının ya da bir bölümünün eksikliği, ya da bir uzvun, organın ya da bedendeki mekanizmanın yetersizliği olarak, engelliliği ise yeti yitimine sahip insanları çok az dikkate alan veya hiç almayan, bundan dolayı da onları sosyal aktivitelerin anaakımından dışlayan çağdaş sosyal organizasyonun sebep olduğu dezavantaj veya aktivite sınırlaması olarak tanımlamıştır.²⁵

Oliver, UPIAS’ın bu yeni tanımlamasının engelliğe bakışı tamamen tersine çevirdiğini belirterek, engelli bireylerin toplumdan dışlanmasının nedeninin onların yeti yitimleri değil, toplumun yeti yitimi olan bireylere yönelik tutumu ile ilgili olduğunun anlaşılmasını sağladığını ifade etmektedir ve şöyle demektedir:

“Engellilik, ortada var olan sorunu inkar etmez ancak onu doğrudan toplumun içine yerleştirir. Sorun bireyin sınırlarından değil, toplumun uygun hizmetleri sunmaması ve sosyal organizasyonda engelli bireyin ihtiyaçlarını dikkate almamasından kaynaklanmaktadır. Bu

²¹ Colin Barnes, Alison Sheldon, “Emancipatory Disability Research and Special Educational Needs”, **The Sage Handbook of Special Education**, Ed.: Lani Florian, London, Sage, 2007, s. 233-246.

²² Thomas, a.g.e., s. 39.

²³ Shakespeare, a.g.e., s. 52.

²⁴ Mike Oliver, “The Social Model in Action: if I had a hammer”, **Implementing the Social Model of Disability: Theory and Research**, Ed.: Colin Barnes, Geof Mercer, Leeds, The Disability Press, 2004, s. 18-32.

²⁵ Barnes, Sheldon, a.g.e.

eksikliğin sonuçları engelli bireyleri basit bir şekilde etkilememektedir, toplum aracılığıyla sistematik ayrımcılığa maruz kalan bir grup olmalarına neden olmaktadır.”²⁶

Sosyal modele göre, tekerlek sandalye kullanıcısı bir kişi, kaldırıma çıkamıyorsa, bu onun bacağındaki yeti yitiminden değil, kaldırımda rampa olmadığı içindir; ya da bir görme engelli otobüste hangi durakta olduğunu anlayamıyorsa, bu gözlerinin görmemesinden değil, otobüste sesli uyarı sistemi olmamasından kaynaklanmaktadır. Siebers, her yerde merdiven olmasının, mimarların erişim konusunda düşünmeyen engelsiz kişilerden oluştuğunu, bunun da engelliliğin toplumsal olarak inşa edildiğinin bir göstergesi olduğunu belirtmektedir.²⁷ Dezavantajın kaynağı sosyal çevrenin uyumsuzluğu olduğundan bunu ortadan kaldırmak için tutum değişiklikleri, politika ve yasa değişiklikleri gibi politik bir strateji kurulması gerekmektedir.²⁸

Tablo1’de görüldüğü üzere tıbbi model biyolojik olana, yeti yitimine, bedene, tıbbı, terapiye ve acıya; sosyal model ise toplumsal olana, sakatlığa (engellilik), topluma, siyasete, özgürleşmeye ve baskıya odaklanmaktadır. Shakespeare, sosyal model düşüncesinin, engellerin ortadan kaldırılmasını, ayrımcılık karşıtı yasaların konmasını, bağımsız yaşama koşullarının yaratılmasını ve toplumsal baskılara karşı benzeri başka tepkilerin verilmesini istediğini ifade etmektedir.²⁹

²⁶ Oliver, a.g.e., s. 18-32.

²⁷ Tobin Siebers, Teoride Sakatlık: Toplumsal İnşacılıktan Bedenin Yeni Gerçekçiliğine, **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak**, Yay. Haz.: Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 84.

²⁸ Jerome E. Bickenbach, Somnath Chatterji, E.M. Badley, vd., “Models of disablement, universalism and the international classification of impairments, disabilities and handicaps”, *Social Science & Medicine*, No:48, 1999, s. 1173-1187.

²⁹ Shakespeare, a.g.e., s. 54.

Tablo 1: Tıbbi model ile sosyal modelin karşılaştırması³⁰

Tıbbi model	Sosyal model
Biyolojik olan	Toplumsal olan
Yeti yitimi	Sakatlık
Beden	Toplum
Tıp	Siyaset
Terapi	Özgürleşme
Acı	Baskı

Shakespeare, sosyal modelin engelli hareketine iki türlü katkısı olduğunu belirtmektedir: Birincisi bariyerleri ortadan kaldıran, tedavi veya rehabilitasyon stratejisi izlemek yerine, toplumsal dönüşüm stratejisi izlemenin daha iyi olduğunu savunan politik stratejidir; ikincisi ise engelli bireylerin sorunun kendilerinde değil, toplumda olduğunu kabul etmesi sonrasında asıl değişmesi gerekenin kendileri değil toplum olduğunu fark etmeleri sonucunda kendilerini eşit yurttaş olarak görerek yardım talep etmek yerine haklarını talep eden bir pozisyona geçmeleridir.³¹

Tıbbi modele olduğu gibi sosyal modele karşı da engelli hakları savunucuları ve akademisyenler bazı eleştiriler getirmişlerdir. Sosyal modelin, tıbbi modeli eleştirirken yeti yitimini gözden kaçırdığı ya da yeti yitimine dair deneyimlere yeterince önem vermediği gelen eleştiriler arasındadır. Hughes ve Paterson, sosyal modelin engellilik siyasetinin oluşmasında muazzam bir değeri olduğunu altını çizerek sosyal modelin kaldırılmasını değil, genişletilmesini savunarak “bedenden ayrılmış bir sakatlık mefhumundan ziyade bedenleştirilmiş bir sakatlık mefhumu” önermektedir.³² Thomas, sosyal model sonrasında ortaya çıkan engellilik tartışmalarına feministler ve diğerleri tarafından engelliliğin diğer baskı biçimleriyle -toplumsal cinsiyet, ırk, cinsel

³⁰ Bill Hughes, Kevin Paterson, “The social model of disability and the disappearing body: Towards a sociology of impairment”, **Overcoming Disabling Barriers: 18 years of disability and society**, Ed.:Len Barton, New York, Routledge, 2016, s. 97.

³¹ Shakespeare, Disability Rights and Wrongs, s. 30.

³² Hughes, Paterson, a.g.e, s. 93.

yönelim (ve diğerleri kadar olmasa da sınıf ve yaş)- kesiştiği düşüncesinin de sokulduğuna dikkat çekmektedir ve şöyle demektedir:

“Şahsen ben sakatlığın kültür, farklılık ve yeti yitimi gibi sorunları da içine alan materyalist temellerde kurumsallaştırılmasının derinleştirilmesi kanaatindeyim. Ayrıca sakatlığın psikolojik-duygusal boyutlarının tanınması ve kuramsal temele kavuşturulması gerektiğini de savunuyorum.”³³

1.3. BM Engelli Hakları Sözleşmesi

Sosyal modelin etkisi uluslararası kuruluşların, özellikle de Birleşmiş Milletler ve bağlı örgütlerin engellilik politikalarına da yansımıştır. Engellilerin talepleri ve hak temelli mücadeleleriyle “engelliliğin bir insan hakları meselesi olduğu” küresel anlamda kabul edilen bir yaklaşım haline gelmiştir.³⁴ Priestley, sosyal politikaların hem içeriğine hem de oluşturulma sürecine dair engelli hakları hareketinin dört temel ilkesi olduğunu belirtmektedir. Birincisi “biz olmadan bizim için hiçbir şey” ilkesi; engelliler kendilerini ilgilendiren politikalarda söz hakkına sahip olduklarını savunmaktadırlar. İkincisi engellilere dair geliştirilecek politikalar, engellilerin topluma eksiksiz ve eşit şekilde katılımı önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik olmalıdır. Üçüncüsü “sadakayı değil hakları” gözeten politikaları savunmaktadırlar. Dördüncüsü ise engelliler gündelik hayatlarına ilişkin politikalarda daha fazla tercih hakkı ve kontrole sahip olma hakkını savunmaktadırlar.³⁵

Engelli hareketinin yürüttüğü bu mücadele sonucunda uluslararası belgelerde ilk kez 1975 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine ek olarak yayımladığı “Engelli Hakları Bildirgesi” ile “tüm özürliülerin

³³ Thomas, a.g.e., s. 53.

³⁴ EHİS, BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme Kapsamında Engelli Hakları Ulusal Göstergeleri, Ed.: Tayyar Kuz, ‘v.d.’, 2016, (Çevrimiçi) <https://ailevecalisma.gov.tr/media/5599/engellilerin-haklarina-iliskin-sozlesme-kapsaminda-engelli-haklari-ulusal-gostergeleri-kitabi-turkce.pdf>, 18 Nisan 2020, s. 7.

³⁵ Mark Priestley, “Engellilik”, **Sosyal Politika: Kuramlar ve Uygulamalar**, Ed.: Pete Alcock, Margaret May, Karen Rowlingson, Siyasal Kitabevi, 2011, s. 524-525.

haklarının din, dil, ırk, cinsiyet, ideolojik ayırım yapılmaksızın garanti altına alındığı” vurgulanmıştır. Engelli bireylere ilişkin gelişmeler 1980’lerden itibaren yoğunluk kazanmış, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 3 Aralık 1981 tarihinde aldığı bir kararla o yılı “Engelliler Yılı” ilan etmiştir. Tüm dünyada engellilerle ilgili gelişmeleri sağlamak amacıyla 1983–1992 yılları arası “Birleşmiş Milletler Engelliler Onyılı” ilan edilmiştir.³⁶ Bu esnada Amerika Birleşik Devletleri’nde de 1990 yılında “Amerikan Engelliler Kanunu” yürürlüğe girmiştir; bu kanunun da köklerinde engelli hareketinin mücadelesi yatmaktadır.³⁷

Engelli sivil toplum hareketinin mücadelesi sonucunda 2006 yılında oluşturulan ve 2008 yılında yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi, dünyada engelliğe dair ilk ve tek uluslararası sözleşmedir. Engelli sivil toplum örgütleri, sözleşmenin müzakerelerde bizzat aktif olarak yer almıştır; bugüne kadar hiçbir uluslararası sözleşmenin müzakerelerinin sivil toplum örgütlerinin katılımıyla yapılmadığı düşünüldüğünde sözleşmenin engelli hareketinin bir eseri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.³⁸

Engelliğin tanımlanmasına dair uzun süredir süren tartışmalar bu sözleşmede de yürütülmüştür ve engellilik şöyle tanımlanmıştır:

“Engelli kavramı diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri içermektedir.”³⁹

³⁶ Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor?, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, ‘t.y.’, (Çevrimiçi) <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/2622/toplum-ozurlulugu-nasil-anliyor-arastirma-projesi-sonuclari.pdf>, 18 Nisan 2020.

³⁷ Çiğdem Arıkan, “Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım”, **Ufuk Ötesi Bilim Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, 2002.

³⁸ İdil Işıl Gül, “Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi”, **Engellilik ve Ayrımcılık: Eğitimciler İçin Temel Metinler ve Örnek Dersler**, Yay. Haz.: Kenan Çayır, Melisa Soran, Melike Ergün, İstanbul, Karekök Yayınları, 2015, s. 32.

³⁹ Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, (Çevrimiçi), <https://ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/engellilerin-haklarina-iliskin-sozlesme/>, 18 Nisan 2020.

Aynı zamanda Sözleşme'nin Giriş bölümünde engelliliğin gelişen bir kavram olduğu ve engellilik durumunun engellilerin topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını engelleyen tutumlar ve çevre koşullarının etkileşiminden kaynaklandığına dikkat çekilmektedir. Sözleşme, engellilik kavramında engelli kişinin eksikliklerine ve yetersizliklerine vurgu yapan tıbbi yaklaşım yerine hak temelli yaklaşıma geçişi öngörmektedir. Hak temelli yaklaşım, toplumsal düzeyde var olan olumsuz tutum ve çevresel engelleri ortaya koyarak, engelli bireyi çevreyle etkileşimi içinde ele almakta ve tüm bu engellerin yarattığı eşitsizliğe karşı hukuki koruma sağlamaktadır.⁴⁰

Sözleşmenin temel ilkelerinde engellilerin kendi seçimlerini yapma özgürlükleri ve bağımsızlıkları da dahil olmak üzere, kişilerin doğuştan sahip oldukları onura ve bireysel özerkliklerine saygı gösterilmesi, ayrımcılık yapılmaması, topluma tam ve etkili katılım ve dahil olma, farklılıklara saygı gösterilmesi ve engelliliğin insan çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi, fırsat eşitliği, erişilebilirlik, kadın ve erkek arasında eşitlik ve engelli çocukların gelişen kapasitelerine saygı duyulması ve engelli çocukların kendi kimliklerini koruyabilmeleri için haklarına saygı duyulması vurgulanmaktadır.⁴¹

⁴⁰ Kuz, a.g.e., s. 8.

⁴¹ Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme, (Çevrimiçi), <https://ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/engellilerin-haklarina-iliskin-sozlesme/>, 18 Nisan 2020.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ENGELLİLİK

2.1. Türkiye’de Engellilik Politikaları

Türkiye’de engellilere yönelik devlet politikalarının ve engelliliğe bakışın daha iyi anlaşılması için mevcut sınırlı kaynaklardan Osmanlı Devleti ve öncesindeki duruma bakmak da fayda olacaktır.

2.1.1. Cumhuriyet Öncesi Engellilik

Bugünkü Türkiye topraklarında yoksullara yardım amacıyla kurulan imarethanelerin M.S. dördüncü yüzyıldan altıncı yüzyıla kadar görme engelli kişiler için oldukça önemli bir işlevi olduğu belirtilmektedir.⁴² Osmanlılardan önce de hasta ve görme engelliler için çeşitli darülacezelerin varlığı bilinmektedir. Osmanlı döneminde ise yaygın olan vakıf sisteminin yanında fitre, zekat gibi benzeri dini uygulamalar engellilere yöneliktir. İstanbul imarethanesinde görme engellilere yemek verildiği ve ihtiyaç sahiplerine de maaş bağlandığı bilinmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısında belediyeler engellilere kendi bütçesinden yardım etmeye başlamıştır. Osmanlı döneminde bir yandan engellilere farklı yöntemlerle yardım edilirken, bir yandan da engellilerin bir bölümünün dilencilik, hafızlık ya da müzisyenlik yaptığı da bilinmektedir.⁴³

Osmanlı Devleti’nde engellilerin istihdamı ile ilgili en ilgi çekici husus, engellilerin yeti yitimlerine bağlı olarak sarayda farklı şekillerde istihdam edilmesidir. Devlet insanların yetiştirildiği Enderun’da soytarı denen “dilsiz ve cüceler” de eğitim almaktaydı. Farsça karşılığı olan bizebân adıyla da anılan dilsizler doğuştan “sağır” ve “dilsiz” olan siyah veya beyaz hadımların en zekilerinden seçilmekteydi.

⁴² Braddock, Parish, a.g.e., s. 110

⁴³ Balcı, a.g.e., s. 37.

Dilsizler sarayda padişaha musahiplik etmek, padişahı eğlendirmek, padişahın özel görüşmelerinde ve devletin gizli kalması tercih edilen işlerin görüşüldüğü toplantılarda hizmet etmek ve cellatlık için bulunmaktaydılar. Padişah ve diğer görevliler de “dilsizce” şeklinde tabir edilen işaret dilini öğrenmekteydiler.⁴⁴ Osmanlı coğrafyasında işitme ve görme engellilerle ilgili ilk eğitim kurumu ise Kahire’de 1874’te açılan Âmâlar Mektebi’dir; onu 1889’da İstanbul’da açılan Sağır ve Dilsiz Mektebi takip etmiştir. Osmanlı’da görme engelliler Sağır Dilsiz ve Körler Okulu dışında Darülaceze’de de eğitim alarak Kuran-ı Kerim okumayı öğrenmekte ve bunu meslek olarak sürdürmekteydiler.⁴⁵ Osmanlı Dönemi’nde açılan çeşitli engelli okullarının bazıları kapanmış bazıları ise eğitimine Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Sarayda gizlilik amacıyla istihdam edilen “sağır ve dilsiz”lerle ilgili uygulama ise günümüzde TBMM’de var olan iki “sağır ve dilsiz” kavasla sembolik olarak sürdürülmektedir; söz konusu kişiler gizli oturumlarda yer almaktadır.⁴⁶

2.1.2. 2000 Yılından Önce Engellilik

Türkiye’de engelli bireylere yönelik devlet politikaları Cumhuriyet’le birlikte ele alınmaya başlamıştır; ancak engellilerin ciddi anlamda hem devlet kurumlarınca hem de sivil toplum örgütlerince önemsenmeye başlanması 1950’lere uzanmaktadır. 1950’li yıllara kadar sürdürülen faaliyetler daha çok tıbbi bakım konusunda olmuştur; tıbbi bakımın yanı sıra, hayır amaçlı kurulmuş vakıflarda da engellilere yönelik hayır amaçlı faaliyetler sürdürülmüştür.⁴⁷

Engellilere yönelik ilk dikkat çeken yasa 1976 yılında engellilerin iş yaşamına katılımı için çıkarılan 2022 sayılı yasa olmuştur. Hükümetler tarafından engellilerin

⁴⁴ Nejla Günay, “Osmanlı Devleri’nde Engellilerin İstihdamı ve Saray Teşkilatı’nda Dilsizler”, **International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)**, June 2016, s. 62-73.

⁴⁵ Balcı, a.g.e., s. 147.

⁴⁶ Habertürk, (Çevrimiçi), <https://www.haberturk.com/turkiye-buyuk-millet-meclisi-nin-sir-katipleri-stenograf-yardimcileri-yemin-etti-2593907>, 5 Mayıs 2020.

⁴⁷ Fatma Gökmen, “Türkiye’de Özürlü Haklarının Gelişimi”, **Özveri Dergisi**, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Cilt 4, Sayı, 2, 1085-1106.

ve onların sorunlarının farkına varılması, 1980’li yılları bulmuştur; ancak bu farkına varışta daha çok engellilerin korunması, bakılması, sosyal güvenlik kapsamında yer almalarının sağlanması, istihdam gibi konularla ilgili düzenlemeye gidilmiştir. Engellilerin toplumsal yaşamda yer almalarının ve eğitimlerinin sağlanmasına yönelik düzenlemelere 1990’larda başlanmıştır.⁴⁸ 1982 Anayasası 10. maddesinde “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetmeksizin kanun önünde eşittir” hükmü yer almaktadır. Anayasa’da doğrudan engelli kelimesi geçmemektedir; “benzeri sebepler” kısmına engelli bireylerin de dahil edilebileceği ancak ayrımcılıkla mücadele açısından bunun muğlak olduğu ifade edilmektedir.⁴⁹ 1983 yılında yürürlüğe giren Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kanunu ile ilk kez “özürlülük” tanımı yapılmıştır.

Engellilere yönelik en kapsamlı ikinci düzenleme ise 1997 yılında çıkarılan 572 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ve 573 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamedir. Bu kararnamelerle ulaşılabilirlik, eğitim, istihdam, sağlık vb. birçok kanunda engellilere yönelik düzenlemeler getirilmiştir.⁵⁰ 1997 yılında önemli bir adım olarak engellilerle ilgili sorunları tespit etmek, çözüm yollarını araştırmak ve politikaların oluşturulmasına yardımcı olmak için Özürlüler İdaresi Başkanlığı (2011’de kapatılarak yerine Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur) kurulmuştur. 1999 yılında “Çağdaş toplum, çağdaş yaşam ve özürlüler” temasıyla ilk kez engellilerle ilgili tüm kesimleri bir araya getiren 1. Özürlüler Şurası yapılmıştır.⁵¹

⁴⁸ A.e.

⁴⁹ Serkan Kolat, “Avrupa Birliği Sosyal Politikası Çerçevesinde Özürlülere Yönelik Ayrımcılıkla Mücadele ve Türkiye’deki Yansımaları”, Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Ankara, 2009, s. 183.

⁵⁰ Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu 2013: “Erişilebilirlik, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık verileri-analizler”, Yay. Haz.: Süleyman Akbulut, Hakan Özgül, Tolga Tezcan, İstanbul, Hermes Ofset, 2014, s. 23.

⁵¹ Kolat, a.g.e., s. 186.

2.1.3. 2000 Yılından Sonra Engellilik

2000’li yıllarda Türkiye’nin Avrupa Birliği üyelik sürecine girmesiyle engelli bireylere ilişkin geliştirilen politikalar daha ciddi bir kurumsallaşma ile ele alınmaya başlamıştır.⁵² 2002 yılında ilk kez engellilerin demografik özelliklerine ilişkin araştırma yapılmıştır. 2002 Özürlüler Araştırması’na göre, Türkiye’de engelli oranı % 12,29’dır. Araştırmaya göre ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engellilerin oranı % 2,58 iken süreğen hastalığı olanların oranı ise % 9,70’dir. Türkiye Özürlüler Araştırması’nda engellilik 6 ana başlık altında tanımlanmıştır: ortopedik engellilik, görme engellilik, işitme engellilik, dil konuşma engelliliği, zihinsel engellilik ve süreğen hastalık.

1. Ortopedik engelli: Kas ve iskelet sisteminde yetersizlik, eksiklik ve işlev kaybı olan kişidir. El, kol, ayak, bacak, parmak ve omurgalarında, kısalık, eksiklik, fazlalık, yokluk, hareket kısıtlılığı, şekil bozukluğu, kas güçsüzlüğü, kemik hastalığı olanlar, felçliler, serebral palsi, spastikler ve spina bifida olanlar bu gruba girmektedir.
2. Görme engelli: Tek veya iki gözünde tam veya kısmi görme kaybı veya bozukluğu olan kişidir. Görme kaybıyla birlikte göz protezi kullananlar, renk körlüğü, gece körlüğü (tavuk karası) olanlar bu gruba girer.
3. İşitme engelli: Tek veya iki kulağında tam veya kısmi işitme kaybı olan kişidir. İşitme cihazı kullananlar da bu gruba girmektedir.
4. Dil ve konuşma engelli: Herhangi bir nedenle konuşamayan veya konuşmanın hızında, akıcılığında, ifadesinde bozukluk olan ve ses bozukluğu olan kişidir.

⁵² Burcu, a.g.e., s. 167.

İşittiği halde konuşamayan, gırtlaklı alınanlar, konuşmak için alet kullananlar, kekemeler, afazi, dil-dudak-damak-çene yapısında bozukluk olanlar bu gruba girmektedir.

5. Süreğen (sürekli) hastalık: Kişinin çalışma kapasitesi ve işlevlerinin engellenmesine neden olan, sürekli bakım ve tedavi gerektiren hastalıklardır. Kan hastalıkları, solunum sistemi hastalıkları, idrar yolları ve üreme organı hastalıkları, cilt ve deri hastalıkları, kanserler, endokrin ve metabolik hastalıklar, ruhsal davranış bozuklukları, sinir sistemi hastalıkları, HIV.⁵³

Türkiye genelinde engelli bireylerin il bazında dağılımını tahmin eden son araştırma ise “2011 Nüfus ve Konut Araştırması”dır. Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarına göre, en az bir engeli olan (3 ve daha yukarı yaş) nüfusun oranı %6,9 (4.876.000 kişi)’dur. Erkeklerde %5,9 olan bu oran kadınlarda %7,9’dur. Yaş grubu arttıkça en az bir engeli olan nüfus oranının artma eğiliminde olduğu görülmektedir.⁵⁴ Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, söz konusu araştırmada engellilik tanımı ve sınıflandırmasındaki yeni yaklaşımla beraber engelliliğin tıbbi yaklaşımdan (organ kaybı, işlev bozuklukları) ziyade fonksiyonlardaki sınırlılıklara odaklandığını ifade etmektedir. Araştırmada engellilik; görme, duyma, konuşma, yaşlılarına göre öğrenme/basit dört işlem yapma, hatırlama/dikkatini toplama alanlarıyla hareket güçlüğü (yürüme, taşıma, tutma ve merdiven inip çıkma) alanlarında tanımlanmıştır. Araştırma kapsamında bu alanlardan en az birinde çok zorlandığını veya hiç yapamadığını belirten kişiler en az bir engeli olan nüfus kapsamına alınmıştır.⁵⁵ 2002-2004 yılında yapılan ve pek çok kısıtlılık ve belirsizlik olduğu ifade edilen Dünya

⁵³ Türkiye Özürlüler Araştırması, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2002, (Çevrimiçi), <http://eski.bingol.edu.tr/media/225884/15TuRKiYE-oZuRLuLER-ARAsTiRMASi.pdf>, 18 Nisan 2020.

⁵⁴ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2011 Nüfus ve Konut Araştırması, (Çevrimiçi), <https://ailevecalisma.gov.tr/media/5677/nufus-ve-konut-arastirmasi-engellilik-arastirma-sonuclari.pdf>, 23 Nisan 2020.

⁵⁵ Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni 2020-Mart, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (Çevrimiçi), <https://ailevecalisma.gov.tr/media/42250/istatistik-bulteni-2020-mart.pdf>, 23 Nisan 2020.

Sağlık Araştırması'na göre ise 59 ülke genelinde 18 yaş ve üzeri yetişkin nüfusta engelliliğin ortalama yaygınlık oranı %15,6'dır.⁵⁶ Burcu, 2002 Özürlüler Araştırması'nın tahmini olduğunu, Türkiye'de hala engelli bireylerin sosyo-demografik bilgilerine ilişkin net ve tam sayıya ulaştıracak kaynaklar bulunmadığını, bunun da engellilerin göz ardı edilmesinin bir kanıtı olduğunu belirtmektedir.⁵⁷

Engellilere yönelik ilk ve en kapsamlı hukuki düzenleme 7 Temmuz 2005'te kamuoyunda "Engelliler Yasası" olarak adlandırılan 5378 sayılı Engelliler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'dur. Gökmen, Türkiye'de engellilere yönelik mevzuatın yetersiz olması ve çeşitli yasa, tüzük ve yönetmeliğe dağılmış cümle ve paragrafçıklardan oluşmasının engellilerin bu haklara ulaşmasını engellemesi sebebiyle bütüncül bir yasa ihtiyacının ortaya çıktığını belirtmektedir.⁵⁸ Söz konusu kanun, engellilerin eğitim, istihdam, erişilebilirlik, ayrımcılık vb. birçok konuyu içeren çok geniş bir yasal düzenleme getirmiştir.

Engelliler Hakkında Kanunu'nda 2014 yılında yapılan değişiklikle engellilik tanımı BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmesi'ndeki tanımla ile benzerlik teşkil edecek şekilde yeniden düzenlenmiştir. Kanunun 3. maddesi c bendi engelliliği şöyle tanımlamaktadır:

"Engelli: Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duysal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireyi ifade eder."⁵⁹

⁵⁶ Dünya Sağlık Örgütü Engellilik Raporu, (Çevrimiçi), <https://static.ohu.edu.tr/uniweb/media/portallar/engelsizuniversite/duyurular/1345/diwnu3i5.pdf>, 18 Nisan 2020, s. 29.

⁵⁷ Burcu, a.g.e., s. 173.

⁵⁸ Gökmen, a.g.e.

⁵⁹ 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, (Çevrimiçi), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf>, 18 Nisan 2020.

2014 yılında yeniden düzenlenen 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, sadece engellilik tanımı açısından değil gerek ayrımcılık yasağı odağı ve gerekse de diğer hükümler bakımından neredeyse bir bütün olarak Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme’ne uyumlu hale getirilmiş olup, bununla ilgili kanunlar ve yönetmeliklerdeki düzenlemeler de yapılmaya devam etmektedir.⁶⁰ Gül, 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanunu’nun sadece genel olarak ayrımcılığı değil, ayrımcılığın farklı türlerini de tanımladığı için bu bağlamda Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme’nin dahi ötesinde olduğunu ifade etmektedir.⁶¹

Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme Türkiye tarafından 30 Mart 2007’de imzaya açıldığı ilk gün imzalanmış, 14 Temmuz 2009’da Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır. Sözleşme’nin bireysel başvuru hakkı getiren Ek İhtiyari Protokolü’nün onay sürecini ise Türkiye altı yıl gecikmeli olarak ancak Mart 2015’te tamamlayabilmiştir. Sözleşmenin imzalanmasının ardından iç hukukta da düzenlemelere gidilmiştir; ilk olarak 2013 yılında yapılan yasal değişikliklerle yasalardan “özürlü”, “sakat” ve çürük ifadeleri çıkartılmış, sadece engelli kelimesinin kullanılmasına karar verilmiştir.⁶²

Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği’nin (TOHAD) 2014 yılında çıkardığı “Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu”nda engellilere yönelik insan hakları temelli bakışın önce düşünsel anlamda sonra BM belgelerinde ve ardından da Türkiye özelinde iç hukukta karşılığını bulduğu ifade edilmektedir. Aynı raporda mevzuat değişikliklerinin, mevzuat düzleminde ciddi bir paradigma değişikliği yarattığının açık olduğu ancak mevzuat düzenlemelerinde gerçekleşen bu değişimin, ancak ve ancak günlük yaşamdaki uygulamalara geçmesi ile anlam

⁶⁰ Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu 2014: “Erişilebilirlik, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık verileri-analizler”, Yay. Haz.: Süleyman Akbulut, Hakan Özgül, Tolga Tezcan, İstanbul, Hermes Ofset, 2014, s. 19.

⁶¹ İdil Işıl Gül, “Engelliliğe Dayalı Ayrımcılıkla Mücadelede Hukukun Rolü”, **Engellilik ve Ayrımcılık: Eğitimciler İçin Temel Metinler ve Örnek Dersler**, Yay. Haz.: Kenan Çayır, Melisa Soran, Melike Ergün, İstanbul, Karekök Yayınları, 2015, s. 55.

⁶² Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Engelli Bireylere Yönelik İbarelerinin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, (Çevrimiçi), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503-1.htm>, 18 Nisan 2020.

bulacağına dikkat çekilmektedir.⁶³ Gül, 2015 yılı itibarıyla Türkiye'nin gerek ulusal gerekse uluslararası düzenlemeler bakımından umut vaat eden bir noktada olduğunun söylenebileceğini, ancak yasal düzenlemelerin tek başına yeterli olmadığını, bu düzenlemelerin idare ve yargı organları tarafından da uygulanması gerektiğini belirtmektedir.⁶⁴

Türkiye'de uygulamada sorunlar olsa da engelli bireylerin haklarının gerek ulusal gerekse uluslararası yasalarla korunduğu söylenebilmektedir. Ancak toplumun engelliliğe bakışını incelediğimizde ise dünyada olduğu gibi Türkiye'de de engelli hakları savunucuları engellilikle ilgili sorunun tekerlekli sandalye ya da rampa ile sınırlı olmadığını esas olarak ayrımcılık odağında gelişen bir insan hakları ve eşitlik meselesi olduğuna vurgu yapmakta ve insanların engellilere yönelik önyargılarına dikkat çekmektedirler.⁶⁵ Dönemin Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın "Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor Raporu" da engellilerin topluma katılımlarının, toplumun aktif bir üyesi olmalarının önündeki en büyük engelin toplumun önyargıları olduğu fikrini kanıtlamaktadır. Rapora göre, Türkiye'de engelli denildiğinde daha çok bedensel engelliler ve yardıma muhtaçlar anlaşılmaktadır. Sürekli hastalığı olanlar, aşırı hareketli bireyler ve dikkat sorunu olanlar engelli olarak değerlendirilmemektedir. Ruhsal sorunu olanlar ve zihinsel engelliler, yakın arkadaş, iş arkadaşı, eş ve komşu olarak, kendi iş yerlerine çalışan olarak ve bir günlerini birlikte geçirecekleri kişiler olarak en az tercih edilen gruplar olmuşlardır.⁶⁶ Bu anlamda toplumda engellilere yönelik var olan önyargıların ve ayrımcılığın ortadan kaldırılması için medyanın gücüyle engelli sivil toplum örgütlerine de büyük rol düşmektedir.

⁶³ Akbulut, a.g.e., s. 26.

⁶⁴ Gül, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, a.g.e., s. 42.

⁶⁵ Çayır, Akbulut, a.g.e.

⁶⁶ Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor?, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 't.y.', (Çevrimiçi) <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/2622/toplum-ozurlulugu-nasil-anliyor-arastirma-projesi-sonuclari.pdf>, 18 Nisan 2020.

2.2. Engelli Hareketinin Gelişimi

Türkiye’de Cumhuriyet döneminde engelli örgütlenmeleri filizlenmeye başlamıştır. 1941 yılında Süleyman Gök tarafından Türkiye Sağırılar Tesevüt Derneđi⁶⁷, ardından 1950 yılında ise Türkiye’nin en eski derneklerden Altınokta Körler Derneği kurulmuştur. Altınokta Körler Derneği’nin en önemli etkisi, engelli bireylere ilişkin hükümleri anayasaya koydurmayı başarması ve konuya ilişkin diğer sivil toplum örgütlerinin kurulmasına önayak olmasıdır.⁶⁸ Engellilerin toplumsal konumları ile dikkat çekmeye başlamaları ise 1960’ları bulmuştur,⁶⁹ özellikle görme engelliler arasında hareketlenmeler ve hak arama mücadeleleri dikkat çekmektedir.⁷⁰ Türkiye’nin hala faaliyetlerine devam eden en eski engelli derneklerinden olan Türkiye Sakatlar Derneği 1960 yılında kurulmuştur. Yıllar geçtikçe engelli örgütlenmelerinde artış yaşanmış, çeşitli federasyon ve konfederasyonlar da kurulmuştur. İçişleri Bakanlığı’nın verilerine göre Nisan 2020 itibarıyla Türkiye’de faal dernek sayısı 119 bin 713, engelli dernek sayısı ise 1401’dir; ⁷¹ bunların içinde engellilik alanında çalışan ancak kategorik olarak engelli derneği içinde yer almayan derneklerin olmadığını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Türkiye’de engelli sivil toplum örgütlerine getirilen en önemli eleştiri engelli sorunlarına “hak temelli” değil, “yardım odaklı” bakış açısıyla yaklaştıkları yönündedir.

Güçlü’nün engelli sivil toplum örgütlerinin durumuna ilişkin hazırladığı makalenin sonuç bölümünde bazı derneklerin kurulduklarından beri üyelerine tekerlekli sandalye bulmak için kampanya düzenlemekten başka neredeyse hiçbir şey yapmadığını, bazı derneklerin ise sadece başkanıyla anıldığını, bazılarının isimlerindeki “koruma, kalkındırma, himaye” gibi adlandırmalar nedeniyle engellileri

⁶⁷ Türkiye Tesevüt Derneği, (Çevrimiçi), <https://www.tstd.org.tr/kongre-tarihi-ve-baskanlar/>, 5 Mayıs 2020.

⁶⁸ Burcu, a.g.e., s. 166.

⁶⁹ Burcu, a.g.e., s. 166.

⁷⁰ Gökmen, a.g.e.

⁷¹ Dernekler Bilgi Sistemi, (Çevrimiçi), <https://www.siviltoplum.gov.tr/dernekler-bilgi-sistemi-derbis>, 18 Nisan 2020.

nesli tükenmekte olan bir canlı türü sandığını, zihinsel sorunları bulunan çocuğu olan ailelerin kendilerinden sonra çocuklarına kimin bakacağı kaygısıyla kurdukları derneklerin ise rehabilitasyon merkezi benzeri yapılar yaptırmak için uğraştığını ve başka bir şeye enerjileri kalmadığına dikkat çekmektedir. Makaleyi 2011 yılında kaleme alan Güçlü, 50 yıllık mücadeleye rağmen Türkiye’de hala bir sakat hareketinden bahsedilmemesini kayıp olarak görmekte ve bu derneklerin toplumdaki etkisinin çok az olduğunu belirtmektedir.⁷²

Yardımcı ve Bezmez, Türkiye’de hak söylemli bir engelli hareketinin ortaya çıkamamasının temelinde, tabanda var olan birçok olumsuzluğun yattığına dikkat çekmektedir: Sokağa çıkmadaki engeller, dernekler arası fikir ayrılıkları, hak talebine karşı hükümetin hoşgörüsüzlüğü.⁷³ Burcu da resmi kurumlaşması 1970’lere denk gelen ancak temelleri 1960’lardaki “Batı engelli hareketleri” ile gerçekleşen engellilerin sosyal engellemelere karşı sistemli mücadelesinin Türkiye’de benzer şekilde gerçekleşmediğine dikkat çekmektedir. Burcu, 1990’lı yıllarda o da gecikmeli ve sistemli mücadele içermeyen bir engelli hareketinden bahsedilebileceğini, 2000’li yıllarda ise Türkiye’de engelli hareketinin engelli bireylerin kendi bilinçlenmeleriyle organize olarak şekillendiğini ancak yine de çok fazla ses getiremediğini belirtmektedir.⁷⁴

Engelli sivil toplum örgütlenmesinde yaşanan tüm eksikliklere rağmen engellilere dair hukuki kazanımlarda engelli hareketinin katkısı göz ardı edilmemelidir. Demirci, 1997 yılında çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnameler ile 2005 yılında çıkarılan Engelliler Kanunu’nun kabul edilmesi için engelli sivil toplum örgütlerinin gerek yasa taslağı hazırlama çalışmaları gerekse sokakta yaptıkları

⁷² Nazmiye Güçlü, “Engelliler”, **Türkiye’de Hak Temelli Sivil Toplum Örgütleri Sorunlar ve Çözüm Arayışları**, Ed.: Özgür Gökmen, Ankara, Odak Ofset, 2011, s. 195. (Çevrimiçi), <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/t/u/turkiyede-hak-temelli-stoler.pdf>, 18 Nisan 2020.

⁷³ Sibel Yardımcı, Dikmen Bezmez, Bir Vatandaşlık Hakkı Olarak Sakat Hakları ve Sakat Hareketi, Birikim Dergisi, 2008, (Çevrimiçi), <https://www.birikimdergisi.com/guncel/697/bir-vatandaslik-hakki-olarak-sakat-haklari-ve-sakat-hareketi%23.V1pwK75VVwQ>, 18 Nisan 2020.

⁷⁴ Burcu, a.g.e., s. 165.

eylemleri ayrıntılarıyla anlatmaktadır.⁷⁵ Yardımcı, 1990’lı yıllardan günümüze Engelliler.biz Platformu, Sakatlar Erişim Platformu, Engelli Hakları Atölyesi, “Okulumu Dokunma” Kampanyası gibi görece hak temelli formel ve/veya enformel girişim, örgütlenme, kampanyalar yapıldığına dikkat çekmektedir. Bu örgütlenmelerin Altı Nokta Körler Derneği/Vakfı ya da Sakatlar Derneği gibi tarihsel olarak muhalif ancak kurumsal ölçekleri daha geniş dolayısıyla hantal ve hiyerarşik, siyasi baskı ve müdahalelere açık kurumlara oranla çok daha esnek bir yapı arz ettiklerini belirtmektedir.⁷⁶

Türkiye’de 2000’li yıllardan itibaren hak temelli engelli derneklerinin sayısında artış yaşanmaya başlamıştır; özellikle farklı engel türleri özelinde çalışan dernekler kurulmaya başlanmıştır. 2003 yılında Tohum Otizm Vakfı, 2008 yılında Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği kurulmuştur; ardından son yıllarda Kekeme ve Tik/Tourette Sendromu, Yüzümle Mutluyum gibi çok bilinmeyen engel türleriyle ilgili de hak temelli çalışan örgütlenmeler oluşmaya başlamıştır. Yakın geçmişe kadar hem engelli hem de kadın olmaları üzerinden kesişimsel ayrımcılık yaşayan engelli kadınların sorunlarına engelli örgütlenmeleri içinde toplumsal cinsiyet perspektifi ile yaklaşılmamıştır. Engelli kadınlarla ilgili ilk örgütlenme ise 2011 yılında Engelli Kadın Derneği’nin (ENG-KAD) kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Ardından 2014 yılında Türkiye Sakatlar Derneği’nin kadınlar kolu kurulmuştur ve aynı yıl Altınokta Körler Derneği’nde Kadın Meclisi oluşturulmuştur.

TOHAD, her ne kadar toplumda engelli bireyi halen hakları olan değil, “yetersiz, yardıma muhtaç” birey olarak görme eğiliminin devam ettiğini belirtse de sivil toplum örgütleri tarafından başlatılan hareketlerin, ağların ve platformların artmasının bu bakış açısının değişmesi yönünde umut vaat ettiğini ifade etmektedir.⁷⁷

⁷⁵ Mehmet Emin Demirci, **Homeros’tan Aşık Veysel’e Tarihte ve Toplum Yaşamında Körler: Bilgelik mi, Çaresizlik mi?**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2005, s. 590-595.

⁷⁶ Sibel Yardımcı, “Sakatlık ve Siyaset”, **Engellilik ve Ayrımcılık: Eğitimciler İçin Temel Metinler ve Örnek Dersler**, Yay. Haz.: Kenan Çayır, Melisa Soran, Melike Ergün, İstanbul, Karekök Yayınları, 2015. s. 27.

⁷⁷ Akbulut, a.g.e., s. 23.

2.3. Türkiye’de Engelli Kadınların Durumu

Engelli sivil toplum hareketine aktif katılımları oldukça yakın geçmişe denk düşen engelli kadınların durumu dünyadaki ile paraleldir. Garland-Thomson, klasik düşüncenin uzun süredir kadınları ve engellileri aynı şekilde tanımladığına dikkat çekerek örneğin filozof Aristo’nun kadınları “sakatlanmış erkek” olarak tanımladığına ve dolayısıyla kadınların engelli erkekler olarak görülmesi gerektiğini öne sürdüğüne dikkat çekmektedir.

“Kadın bedenlerine atfedilen toplumsal anlamlarla engelli bedenlere atfedilen toplumsal anlamlar arasında birçok paralellik mevcuttur. Her ikisi de sapkın ve ikinci sınıf olarak görülür; her ikisi de kamusal ve ekonomik hayata tam katılımdan dışlanır; her ikisi de doğal fiziksel üstünlüğe sahip olduğu varsayılan bir norma karşı tanımlanır.”⁷⁸

Asch ve Fine, engelli kadın olma halini “rolsüzlük” (rolelessness) kavramıyla açıklamaktadır. Düşmanca bir ekonomi, ayrımcı bir toplum ve olumsuz benlik imajının birleşiminin, engelli kadınların sistematik bir rolsüzlüğe (rolelessness) maruz kalmasına neden olduğunu belirtmektedirler. Engelli kadınların diğer birçok kadın gibi cinsel ayrımcılığa maruz kaldığını ancak engelsiz olmayan kadınların zayıf da olsa yararlandığı sosyal haklardan da mahrum bırakıldıklarını söylemektedirler.⁷⁹

Günümüzde engelli kadınların engelli ve kadın olmaktan ötürü içinde bulundukları durum kesişimsel ayrımcılık üzerinden açıklanmaktadır. İlk kez 1989’da Kimberle Crenshaw, kesişimsellik (intersectionality) kavramını siyah kadınların yaşadıkları deneyimlerin çoklu boyutunu açıklamak için kullanmıştır. Crenshaw, siyah

⁷⁸ Rosemarie Garland-Thomson, Engellilere Yönelik Feminist Çalışmalar, Engelli Kadınlar Hakkında Barbara Waxman Fiduccia Çalışmaları, Kadın Politika Çalışmaları Merkezi, 2001, (Çevrimiçi), <http://engellikadin.org.tr/wp-content/uploads/2017/11/FeministDisabilitiesStudiesCWPR2001.pdf>, 18 Nisan 2020.

⁷⁹ Adrienne Asch, Michelle Fine, Disabled Women: Sexism Without Pedestal, **The Journal of Sociology and Social Welfare**, No:8, 1981.

kadınların yaşadığı kesişimsel deneyimin ırkçılık ve cinsiyetçiliğin toplamından daha fazla olduğunu belirterek kesişimselliği dikkate almayan hiçbir analizin siyah kadınların yaşadıklarını anlayamayacağını ifade etmektedir.⁸⁰

Collins ve Bilge, Intersectionality kitabında kesişimsellik kavramını şöyle tanımlamaktadır:

“Kesişimsellik, kesişen iktidar ilişkilerinin farklı toplumlardaki sosyal ilişkileri ve günlük yaşamdaki bireysel deneyimleri nasıl etkilediğini araştırır. Analitik bir araç olarak kesişimsellik, ırk, sınıf, cinsiyet, cinsellik, sınıf, ulus, yetenek, etnik köken ve yaş kategorilerini birbirleriyle ilişkili ve karşılıklı olarak birbirlerini şekillendirir olarak görür.”⁸¹

Kesişimsellik bugün engellilik çalışmalarında da engellilerin cinsiyet, cinsel yönelim, sınıf, yaş, etnik köken vb. gibi farklı durumları ile birleştğinde yaşadıkları çoklu baskıyı/ayrımcılığı ortaya koymak için kullanılmaktadır. Kesişimsellikte kişiler sadece çoklu baskıya değil aynı zamanda farklı baskı biçimlerine de maruz kalabilmektedir. Örneğin engellilere yönelik ayrımcılık ve cinsiyetçiliğin birleştiği kesişimsellikte engelli kadınlar diğer kadınlara göre daha yüksek oranda şiddete maruz kalmanın yanında engelsiz kadınların yaşamadığı farklı istismarlara da maruz kalabilmektedir.⁸²

Tarihte ilk kez engelli kadından Türkiye’nin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi’nde bahsedilmektedir. Sözleşmenin girişinde “engelli kadınların ve kızların hem ev içinde hem de ev dışında şiddete uğramaya, yaralanmaya veya istismara, ihmale, ihmalkar muameleye, kötü muameleye veya istismara karşı daha büyük bir risk altında oldukları” belirtilmektedir.

⁸⁰ Kimberle Crenshaw, Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, **Feminist Theory and Antiracist Politics**, University of Chicago Legal Forum, Volume 1989, s.140.

⁸¹ Patrica Hill Collins, Sırma Bilge, **Intersectionality**, Polity Press, Second Edition, 2020, s. 13.

⁸² Disability and Intersecting Statuses, **Research in Social Science and Disability**, Ed: Sharon N. Barnartt, Barbara M. Altman, Emerald, Volume 7, 2013, s.30.

Sözleşmenin 6. maddesi sadece engelli kadınlara yöneliktir:

“Madde 6 - Engelli Kadınlar

1. Taraf Devletler, engelli kadın ve kız çocuklarının birden fazla nedene dayalı ayrımcılığa maruz kaldığını kabul eder ve bu bakımdan tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit yararlanmalarını sağlamaya yönelik tedbirleri alırlar.
2. Taraf Devletler kadınların tam gelişimi, ilerlemesi ve güçlenmesini ve bu Sözleşme’de belirtilen insan hak ve temel özgürlüklerini kullanmalarını ve bunlardan yararlanmalarını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alır.”⁸³

2011 yılında yayımlanan Dünya Engellilik Raporu’na göre ise engellilik, savunmasız insanları çok derinden etkilemektedir. Toplumun en yoksul kesimleri, kadınlar ve yaşlılar daha yüksek bir engellilik riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Yine raporda Dünya Sağlık Araştırması referans gösterilerek kadınlarda engellilik yaygınlık oranının erkeklere nazaran yaklaşık % 60 daha yüksek olduğu, istihdam oranlarının engelli erkeklerde % 52.8 ve engelli kadınlarda %19.6 olduğu ifade edilmektedir.⁸⁴ Türkiye’de engelli kadınların durumu dünyadan farklı değildir. 2002 yılı Türkiye Özürlüler Araştırması’na göre okuma yazma bilmeyen engelli erkeklerin oranı yüzde 25,75 iken engelli kadınlarda bu oran neredeyse iki katına çıkarak yüzde 51,26’yı bulmaktadır.⁸⁵ Eğitimde Görme Engelliler Derneği’nin “Üniversitelerde Engellilere Yönelik Erişilebilirlik Hususunda Mevcut Durum Analizi 2015-2016” raporuna göre üniversitelerde öğrenim gören engelli öğrenci sayısı 17166’dır. Bu rakam, toplam

⁸³ Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme, (Çevrimiçi), <https://ailevecalisma.gov.tr/evhgm/engellilerin-haklarina-iliskin-sozlesme/>, 18 Nisan 2020.

⁸⁴ Dünya Sağlık Örgütü Engellilik Raporu, (Çevrimiçi), <https://static.ohu.edu.tr/uniweb/media/portallar/engelsizuniversite/duyurular/1345/diwnu3i5.pdf>, 18 Nisan 2020.

⁸⁵ Türkiye Özürlüler Araştırması, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2002, (Çevrimiçi), <http://eski.bingol.edu.tr/media/225884/15TuRKiYE-oZuRLuLER-ARAsTiRMASi.pdf>, 18 Nisan 2020.

üniversite öğrencileri arasında yalnızca on binde 25'lik bir orana denk gelmektedir. Cinsiyetlere göre dağılımı incelendiğinde ise; kadın öğrencilerin oranı %38,7 ve erkek öğrencilerin oranı %61,3'tür; bu oran engelli kadınların erkeklere göre daha da dezavantajlı durumda olduğunu göstermektedir.⁸⁶ Yine Türkiye Özürlüler Araştırması'na göre engelli kadınların yüzde 93,29'u işgücüne katılamamaktadır. Engelli kadınların sadece yüzde 51'i sosyal güvenlik sistemi içerisinde yer almaktadır ancak bu kadınların sadece yüzde 17'sinin sigorta kaydı kendi adına, geriye kalanı başka bir kişiyle olan bağı (baba, eş, vs) üzerindendir.⁸⁷

Gül, bu verilerin engelli kadınları olağanüstü derece bağımlı kıldıklarını gösterdiğini, bu bağımlılık ilişkisinin yoksulluğu ve yoksunluğu engelli kadınların hayatının asli unsuru haline getirdiğini, başta şiddet olmak üzere, birçok hak ihlalini kolaylaştırdığını belirtmektedir.⁸⁸ Engelli Kadın Derneği'nin Türkiye'de ilk kez engelli kadına yönelik 2013-2014 yılına ait hazırladığı şiddet raporuna göre 2013 ve 2014 yılında yazılı medyaya yansıyan haberlere göre 68 engelli kadın tecavüz, fiziksel şiddet, cinsel istismar ve fuhuşa zorlanmaya maruz kalmıştır. Rapora göre her yaştan ve her engel grubundan engelli kadın şiddete maruz kalmaktadır ancak zihinsel engelli kadınlar daha sıklıkla bilhassa da cinsel şiddetin mağduru olmaktadır. Rapora göre, şiddete uğrayan engelli kadınlar başvuru yapamamakta, sığınma evlerinde kalamamakta ve milletvekillerinin soru önergelerinde dahi kendilerine yer bulamamaktadırlar.⁸⁹

⁸⁶ Üniversitelerde Engellilere Yönelik Erişilebilirlik Hususunda Mevcut Durum Analizi 2015-2016, Yay. Haz.: Emre Taşgın, Eğitimde Görme Engelliler Derneği ve Engelsiz ODTÜ Topluluğu, 2016, (Çevrimiçi), <http://eged.org/univerisilebilirlik2016.pdf>, 18 Nisan 2020.

⁸⁷ Türkiye Özürlüler Araştırması, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2002, (Çevrimiçi), <http://eski.bingol.edu.tr/media/225884/15TuRKiYE-oZuRLuLER-ARAsTiRMASi.pdf>, 18 Nisan 2020.

⁸⁸ İdil Işıl Gül, "Engelli Kadınların Hakları, Yasal Düzenlemeler ve Hizmetler", **Engellilik ve Toplumsal Cinsiyet El Kitabı**, Engelli Kadın Derneği, 2012, s. 17.

⁸⁹ İdil Seda Ak, Gizem Tanay Aksaç, Arzu Şenyurt Akdağ, Türkiye'de Engelli Kadına Yönelik Şiddet Raporu, Engelli Kadın Derneği, (Çevrimiçi), <http://www.sigınaksizbirdunya.org/images/files/turkiyede-engelli-kadina-yonelik-siddet-raporu-2013-2014.pdf>, 18 Nisan 2020.

Engelli kadınların uğradığı bir diğer şiddet biçimi ise kısırlaştırma. Dünya Engellilik Raporu'na göre, hukuken yasak olmasına rağmen, başta zihinsel engelli kadınlar olmak üzere bazı engelli bireylerin doğurganlıklarını kısıtlamak için sıklıkla sterilizasyona (kısırlaştırma) başvurulduğuna rastlanmaktadır.⁹⁰ Birleşmiş Milletler'in Türkiye'ye dair 2019 tarihli Nihai Gözlem Raporu'nda zihinsel ya da psiko-sosyal engelli kadınların zorla kısırlaştırıldığı ve zorla kürtaj edildiğine dair raporlardan endişe duyulduğu ifade edilmektedir.⁹¹

⁹⁰ Dünya Sağlık Örgütü Engellilik Raporu, (Çevrimiçi), <https://static.ohu.edu.tr/uniweb/media/portallar/engelsizuniversite/duyurular/1345/diwnu3i5.pdf>, 18 Nisan 2020, s. 29.

⁹¹ Birleşmiş Milletler Nihai Gözlem Raporu, 2019, (Çevrimiçi), http://www.tohad.org/tohad/wp-content/uploads/2019/05/bmehs_nihai_gozlem_raporu_2019.pdf, 26 Nisan 2020.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEDYADA ENGELLİLİK VE YAZILI BASINDA ENGELLİ HABERLERİNİN İNCELENMESİ

3.1. Medyada Engellilik

Medya herhangi bir konuyla ilgili algılarımızı şekillendiren, tutumlarımızı oluşturan ve değiştiren en önemli araçlardan biridir. Medyanın gücüne dair tartışmalar 19. yıl başlarına kadar uzanmaktadır. 19. yüzyıl sürecinde medyanın büyük kitleleri belli siyasal görüşler doğrultusunda harekete geçireceği düşünülmektedir. Özellikle Frankfurt Okulu'nun kimi temsilcileri bireylerin “kültür endüstrisinin pasif tüketicileri” olacağını vurgulamaktaydı. Liberal düşünce ise şimdi olduğu gibi 19. yüzyılda da medyayı çoğulcu siyasal sistemlerin ayrılmaz bir parçası olarak görerek medyanın yasama yürütme, yargıyı denetleyen 4. kuvvet olduğunu savunmaktaydı. İster liberal-çoğulcu anlayışın medyanın 4. kuvvet olduğuna dair “iyimser” görüşü olsun, isterse medyanın kitleleri manipüle etmeye dönük olumsuz etkilerini öne çıkaran eleştirel yaklaşımlar olsun, iki taraf da medyanın gücü ve etkililiğinden hiçbir kuşku duymamaktadır.⁹²

Toplum üzerinde tartışmasız bir gücü olan medyanın engellilere yönelik kalıpyargıların, önyargıların ve ayrımcılığın şekillenmesinde de etkisi büyüktür. Göregenli, kalıpyargıyı (stereotip) şöyle tanımlamaktadır:

“Kalıpyargılar, belirli bir objeye ya da gruba ilişkin bilgi boşluklarını dolduran, böylece onlar hakkında karar vermeyi kolaylaştıran, önceden oluşturulmuş birtakım izlenimler, atıflar bütünü olarak zihninizde oluşturduğumuz imgelerdir.”⁹³

⁹² İnal, a.g.e.

⁹³ Melek Göregenli, “Temel Kavramlar, Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık”, **Engelliliğe ve Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık: İlk ve Ortaöğretim Kurumları İçin Ders Uygulamaları**, Der: Melisa Soran, Özgür Şensoy, Melike Ergün, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s.8.

Paker, önyargının bilişsel (cognitive) parçası olan kalıpyargıya güçlü bir duygulanım da eşlik ederse, bunun bir tutum olarak önyargıyı oluşturacağını belirtmektedir.⁹⁴

Örneğin “engelliler çalışamaz”, “engelliler yalnız yaşayamaz”, “engelliler yardıma muhtaçtır”, “engelliler aseptüeldir”, “engelliler çocuk doğuramaz” engellilere ilişkin kalıpyargılardır. Engellilere ilişkin bu kalıpyargılar güçlü bir duygulanımla birleştğinde önyargıya dönüşmektedir. Ayrımcılığa da varabilen bu süreci Paker şöyle şematize etmiştir: Kalıpyargı + güçlü duygu = Önyargı → Ayrımcılık.⁹⁵ Göregenli, bir grup ya da grup üyelerine yönelik önyargılardan beslenen olumsuz tutum ve davranışlar sonucu oluşan ayrımcılık sürecinin “hoşlanmama, hor görme, kaçınma ve nefret etmeye kadar uzanan” tutumlara da yol açabileceğine dikkat çekmektedir.⁹⁶ Thomas, engellilik teriminin günümüzde artık bir tür sosyal baskıya atıfta bulunduğuna ve engellilere yönelik ayrımcılığın (disablism) cinsiyetçilik, ırkçılık ve diğer ayrımcılık uygulamalarına ek olarak sözlükte yerini aldığını belirtmektedir.⁹⁷

Medyanın toplum üzerinde tartışmasız etkisi göz önünde tutulduğunda kadınlar, siyahlar, azınlıklar, LGBTİ+ bireyler ve engelliler gibi dezavantajlı grupların sorunlarının ve taleplerinin medyada önyargılardan arınmış bir şekilde görünür olması bu grupların yaşadıkları ayrımcılığın da ortadan kaldırılması için hayati bir öneme sahiptir. Haller, topluma dahil olmalarının önündeki birçok farklı bariyer nedeniyle engellilerin, toplumun büyük kesimi tarafından medyadaki temsilleriyle tanındığına dikkat çekmektedir. Bu sebeple Haller, engelli hakları temelli haberlerin toplumda engelli meselesine dair farkındalık oluşturmaları açısından önemli olduğunu belirtmektedir.⁹⁸

⁹⁴ Murat Paker, “Psikolojik Açıdan Önyargı ve Ayrımcılık”, **Engelliliğe ve Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık: İlk ve Ortaöğretim Kurumları İçin Ders Uygulamaları**, Der: Melisa Soran, Özgür Şensoy, Melike Ergün, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s.14.

⁹⁵ Paker, a.g.e.

⁹⁶ Göregenli, a.g.e., s. 6.

⁹⁷ Thomas, a.g.e., s. 38.

⁹⁸ Haller, Burns, a.g.e.

Günümüzde engelliler medyada yeteri kadar görünür olamamaktadırlar. Alankuş'un aktarımıyla O'Shaughnessy, kelimelerin İngilizce baş harfleri alt alta yazıldığında çarpışma (CRASH - Class/Race/Age/Sex/Handicapped) anlamına gelen bir akrostiş oluşturmak üzere; medyanın esas olarak orta ve üst sınıftan, beyaz, orta yaşlı ve engelli olmayan erkeği temsil ettiğini söylemektedir.⁹⁹ Dünyada gerek engellilik gerekse engellik ve medya çalışmaları yürütenlerin ortaklaştığı nokta günümüzde ilerlemeler olsa da engellilerin medyada temsilinin birçok sorun barındırdığı yönündedir. Haller bunun gazetecilerin toplum gibi engellilere dair yanlış kanılara ya da korkulara sahip olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir.¹⁰⁰ Barnes, 1960'lı yıllardan itibaren engelliler ve engelli derneklerinin engelli imajı, medya ve ayrımcılık arasında bir bağlantı olduğuna dikkat çektiğini ifade etmektedir.

Medyada engellilerin temsili en başta engellilerin tanımlanmasında hangi ifadelerin kullanılacağına dair tartışmalarda kendini göstermektedir. İngilizcede geçmişte kullanılan "cripple" (sakat), "retarded" (geri zekalı) ya da "wheelchair bounded" (tekerlekli sandalyeye mahkum), "handicap" (özürlü-sakat) gibi ifadeler artık uygun bulunmamaktadır. Onun yerine "disabled people" (engelli) ya da "people with disabilities" (engeli olan kişiler) gibi ifadeler kullanılmaktadır; Birleşmiş Milletler'in Engelliler Haklarına İlişkin Sözleşmesi'nin adında da "person with disabilities" kullanılmıştır. Burada altı çizilmesi gereken husus, İngilizceden Türkçeye çevirilerde tam karşılığın olamayacağıdır. Bezmez, Yardımcı ve Şentürk'ün belirttiği gibi Türkiye bağlamındaki engellilik meselesinin tarihsel dönüşümü Anglosakson dünyadaki ile örtüşmemektedir. Bu sebeple terimler Türkçeye nasıl çevrilirse çevrilsin tam olarak karşılanmaları mümkün olmamaktadır.¹⁰¹

⁹⁹ Sevdâ Alankuş, "Önsöz: Neden Kadın Odaklı Habercilik", **Kadın Odaklı Habercilik**, Yay. Haz.: Sevdâ Alankuş, İstanbul, İPS İletişim Vakfı Yayınları, 2007, s. 36.

¹⁰⁰ Beth A. Haller, Sue M. Ralph, "Content Analysis Methodology for Studying News and Disability: Case Studies from the United States and England", **Exploring Theories and Expanding Methodologies: Where we are and where we need to go**, Sharon N. Barnartt, Barbara Altman, Emerald Group Publishing, 2001, s. 229-253.

¹⁰¹ Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, Giriş, **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak**, Yay. Haz.: Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 24.

Türkiye’de de “engelli” kavramı üzerinden uzun yıllardır tartışma sürmektedir. Türkiye’de geçmişten günümüze genel olarak sakat, özürlü, engelli kelimeleri kullanılmıştır. 2013’te yapılan kanuni değişiklikle yasalardan özürlü, sakat ve çürük ifadeleri çıkartılmış, sadece engelli kelimesinin kullanılmasına karar verilmiştir.¹⁰² “Özürlü” kelimesinin engelliliği bireysel eksiklik ve kusur olarak gördüğü artık genel kabul gören bir durumdur ve terk edilmiştir. Ancak akademik olarak hala tartışmalar sürmektedir ve sakat kelimesini kullanmaya devam eden bir kesim mevcuttur. Yardımcı, Bezmez ve Şentürk “Sakatlık Çalışmaları” isimli derleme kitabın girişinde “sakat”, “sakatlık” terimin gündelik dildeki kullanımları itibarıyla bir çeşit değersizleştirme içerdiği hissi yaratmasına rağmen politize bir grup tarafından anlamı ters yüz edilerek yeniden benimsendiğine dikkat çekmektedirler. Bu sebeple “sakatlık” kelimesinin olumsuz bir duruma işaret ettiği varsayımını eleştirerek “sakatlık”ın bir durum adı olarak yeniden benimsendiğini ifade etmektedirler.¹⁰³ Kavramla ilgili tartışma bu tezin konusunu oluşturmamaktadır ancak yasal olarak engelli kelimesi kullanıldığı için tezde de engelli ifadesi kullanılmıştır. Medyada engellilerin tanımlanması ile ilgili diğer ayrımcı söylemlerden biri ise yardımcı teknoloji kullanımının tanımlanmasına dairdir. Tekerlekli sandalye, ya da baston gibi yardımcı araçlar, engellilerin hayata tam ve eşit katılımını sağlamaya yaramaktadır; bu açıdan söz konusu araçlar bir bağımlılık değil, özgürleşme nesnesidirler. Burada akılda tutulması gereken husus, haberlerde engellileri tanımlamak için kullanılan ifadelerin günümüzde değişerek ayrımcı olmayan ifadelerin kullanılması haberlerde engellilerin her zaman doğru temsil edildiği anlamına gelmemektedir. Darke, İngilizce haberlerde artık ayrımcı bulunan “handicapped”, “crippled” gibi ifadeler kullanılmasa da gazetecilerin işlenen konuların politikliğini anlamada çok az gelişme gösterdiklerini belirtmektedir.¹⁰⁴

¹⁰² Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Engelli Bireylere Yönelik İbarelerinin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, (Çevrimiçi), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503-1.htm>, 18 Nisan 2020.

¹⁰³ Bezmez, a.g.e.

¹⁰⁴ Paul Anthony Darke, “The Changing Face of Representations of Disability in the Media”, Yay. Haz.: Johns Swain ‘v.d’, **Disabling Barriers, Enabling Environments**, London, Sage Publications, 2. bs., 2004, s. 100-106.

Geçmişten günümüze engelliler medyada genel olarak “mağdur” ya da “kahraman” ikileminde iki uç noktada temsil edilmektedir. Haller gazetecilerin engellilere dair hak ihlalleri, eşitsizlik gibi konuları işlemek yerine, engellilerin ya kahramanlık hikayelerini ya da yardımsever, medikal/bireysel engellilik modeline uygun mağdurlaştırma konularını işlediklerini belirtmektedir.¹⁰⁵ Barnes, da medyanın engellileri “acınası, şiddet mağduru, uğursuz, günahkar, biblo, kahraman (süper sakat), dalga konusu, kendi kendilerinin düşmanı, yük, seksüel anormal, toplum yaşamına tam katılım gösterme kapasitesine sahip olamama” gibi negatif biçimlerde temsil ettiğini ifade etmektedir. Barnes medyadaki engellilik temsillerinin engellilerin günlük olarak karşılaştıkları ayrımcılık ve sömürüye temel teşkil ederek topluluk hayatından sistematik olarak dışlanmalarına önemli ölçüde katkıda bulunduğunu eklemektedir.¹⁰⁶ Shakespeare de medyanın engellilerin kişisel felaketlerini bireyselleştirilmiş bir perspektifle sunmasının onların mücadelelerini apolitikleştirdiğine dikkat çekmektedir.¹⁰⁷

Öte yandan engelleri aşan, kahraman başarı hikayelerinin okuyuculara kendini “iyi hissettirdiğini” belirten Haller, bunun engellilerin yaşadıkları sosyal damgalamayı, ayrımcılığı, eşitsizlikleri görmezden geldiğini ifade etmektedir.¹⁰⁸ Zola ise engellilere dair başarı hikayelerinin çift yönlü mesaj taşıdığını belirtmektedir. Zola’nın önemli bulduğu ilk mesaj, engelli kişilerin yeti yitimi nedeniyle hayatının bitmediğine dair vurgudur. Nefret ettiğini belirttiği ikinci mesaj ise şöyledir:

“Son zamanlarda nefret etmek için kaçtığım ikinci mesaj ise Franklin Delano Roosevelt veya Wilma Rudolph engelliliklerini AŞABİLİRSE, herkesin yapabileceğini ve yapması gerektiğini

¹⁰⁵ Beth Haller ‘v.d’, The Place of News Media Analysis, **Canadian Journal of Disability Studies**, May 2012, s. 43-74.

¹⁰⁶ Colin Barnes, “Disabling Imagery and The Media”, **The British Council of Organisations of Disabled People**-Ryburn Publishing, 1992.

¹⁰⁷ Tom Shakespeare, Cultural Representation of Disabled People: dustbins for disavowal?, **Disability Studies: Past Present and Future**, Ed.: Len Barton and Mike Oliver, Leeds, The Disability Press, 1997, s. 217-233.

¹⁰⁸ Haller ‘v.d’, a.g.e., s. 43-74.

belirtir. Ve eğer başarısız olursak, bu bizim sorunumuz, kişiliğimiz, zayıflığımızdır. Ve tüm bunlar ayrıca kronik hastalık ve engelliliğin ne olduğunu maskeler.¹⁰⁹

Clogston engellilerin haberlerde nasıl temsil edildiğini gelenekselci ve ilerlemeci olarak ikiye ayırdığı modelde incelemektedir. Clogston’a göre **gelenekselci modelde** engelliler hatalı, bozuk kişiler olarak temsil edilmektedir. Kişinin engeline bağlı olarak yaşadığı kısıtlılık bireyin kendisinden kaynaklanmaktadır. Toplumun buradaki rolü engelli bireyi medikal olarak tedavi etmek ya da ekonomik olarak bakımını üstlenmektir. Bazı aşırı durumlarda engelli kişi engelinden dolayı sapkın ya da insandan daha değersiz olarak temsil edilmektedir.

Clogston gelenekselci modeli 3 kategoriye ayırmaktadır:

- **Medikal model:** Kişinin fiziksel engeline bir hastalık olarak vurgu yapılmaktadır. Kişi tedavi ya da bakım için profesyonel sağlıkçılara bağımlıdır. Bu modeldeki hikayeler kişinin engelinin fiziksel taraflarına odaklanmaktadır.
- **Süper engelli model:** Medikal modelde olduğu gibi kişinin engelinin fiziksel boyutlarına odaklanılmaktadır. Kişiler fiziksel ustalığı nedeniyle “süper insan (superhuman)” ya da “engeline rağmen normal” bir şekilde davrandığı için “harika (amazing)” olarak temsil edilmektedirler.
- **Sosyal patoloji:** Engelli kişiler, devletin ya da toplumun hak değil, hediye olarak görülen ekonomik desteğine muhtaç dezavantajlı alıcılar olarak resmedilmektedir.

Clogston’a göre **ilerlemeci modelde** ise kişinin engelliliğine bağlı fiziksel kısıtlılığının büyük bölümünün toplumun fiziksel, sosyal ve çevresel adaptasyon

¹⁰⁹ Irving Kenneth Zola, “Communication Barriers Between The Worlds Of ‘Able-bodiedness’ And “Disability”, **Australian Disability Review**, 1988

yetersizliğinden ve fiziksel olarak farklı olanları kabul etmeye yönelik tutumundan kaynaklanmaktadır.

Clogston bu modeli iki kategoriye ayırmıştır:

- **Sivil haklar modeli:** Engelli kişi, meşru politik sorunlarla mücadele eden, politik değişiklik isteyen ve genelde engellilik hakları politik etkinliklerine dahil azınlık grubun bir üyesi olarak temsil edilmektedir.
- **Kültürel çeşitlilik modeli:** Engelli kişi çok yönlü biri olarak temsil edilmektedir, engelliliği bu yönlerinden sadece birisidir. Engelliliğine herhangi bir gereksiz/uygunsuz vurgu yapılmamaktadır. Engelli kişi engelsiz kişiler gibi temsil edilmektedir.¹¹⁰

Haller, Clogston'un modelini genişleterek gelenekselci modele iş (business), ilerlemeci modele ise yasal (legal) ve müşteri (consumer) olmak üzere üç kategori daha eklemiştir.

İş kategorisi: Engelli bireyler ve onların topluma erişilebilirliği için yapılan masrafın topluma ve özellikle işletmelere pahalıya mal olduğu gösteriliyor.

Yasal kategorisi: Engelliler yasal haklara sahip ve ayrımcılığı durdurmak için dava açmaya ihtiyaç duyan insanlar olarak sunuluyor.

Müşteri kategorisi: Engelliler yararlanılmayan müşteri grubu olarak sunuluyor ve toplumun erişilebilir olması hem işletmelere hem de topluma fayda sağlayabilir.¹¹¹

¹¹⁰ John S. Clogston, Disability Coverage in American Newspapers, **The Disabled the Media and the Informatin Age**, Ed.: Jack A. Nelson, London, Greenwood Press, 1994, s. 45-59

¹¹¹ Haller, Burns, a.g.e., s. 269.

Engelli Kadın Derneği'nin hazırladığı Medya Dili Kılavuzu'nda Türkiye medyasında da engelli haberlerinin “mağdurlaştırma” ve “kahramanlaştırma” ikililiği etrafında yapıldığı belirtilerek bunun nelere yol açtığını aşağıda açıklanmaktadır:

“Kahramanlaştırma söylemi:

Engelli bireylerin toplumsal yaşama tam ve etkin katılımı önündeki engellerin görmezden gelinmesine neden oluyor. Engelliliği bireysel bir sorun haline getiriyor. Engelli olmayı bir çeşitlilik değil, aşılması gereken bir sorun olarak ortaya koyuyor.

“Mağdurlaştırma söylemi:

Engelli olma durumunu “olumsuz” bir durum olarak gösteriyor. Engelli bireyleri güçsüzleştiriyor. Haklar perspektifi yerine ‘yardım temelli anlayışı’ pekiştiriyor.”¹¹²

Engelli kadınların medyadaki temsiliinde de durum farklı değildir. Konuyla ilgili sistemli bir çalışma olmamasına rağmen engelli kadınların engelli erkeklere göre medyada daha az görünür oldukları düşünülmektedir. Gold ve Auslander, Kanada ve İsrail gazetelerini karşılaştırdıkları çalışmada engelli haberlerinde engelli kadınlara daha az yer verildiğini, yer verilen haberlerde ise stereotip detaylara yer verildiğini aynı zamanda engelli kadınların engelli erkeklere göre daha fazla şiddet ve mağdur haberinin öznesi olarak yer aldığını ortaya koymuşlardır.¹¹³ Engelli Kadın Derneği'nin Medya Dili Kılavuzu'nda da engelli kadınların haberlerde yer alamadığı, yer aldığı anda ise medyada kadınların temsiliinin bir devamı olarak şiddet eyleminin nesnesi olarak medyada görünür olduğu ve bunun engelli kadınların güçsüzleştirilmesine neden olduğu ifade edilmektedir.¹¹⁴

Uluslararası Sendikalar Organizasyonu'nun 2015 yılında hazırladığı Medya Kılavuzu Rehberi'nde medyanın engelli kadınları ve engelli erkekleri onurlu ve saygılı bir şekilde temsil etmesinin daha kapsayıcı ve toleranslı toplumların gelişmesine yardımcı olacağı belirtilmektedir.¹¹⁵ Barnes, tek çözümün, tüm medya kuruluşlarının; ilk olarak, engellilik deneyiminin ve engellilik kimliğinin karmaşıklığını kabul edip

¹¹² Egbatan, a.g.e.

¹¹³ Nora Gold, Gail Auslander, “Issues in Newspaper Coverage of People with Disabilities: A Canada-Israel Comparison”, **Journal Women&Health**, No:29, 1999.

¹¹⁴ Egbatan, a.g.e.

¹¹⁵ Jeannette Sanchez, “Reporting on Disability: Guidelines for the Media”, International Labour Organization, 2. bs., 2015, (Çevrimiçi), https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---ifp_skills/documents/publication/wcms_127002.pdf, 19 Nisan 2020.

ortaya çıkarmasını, ikinci olarak, tüm engellilerin toplumun anaakım ekonomik ve sosyal yaşamına anlamlı entegrasyonunu kolaylaştırmasıyla mümkün olacağını belirtmektedir.¹¹⁶

Türkiye’de 2008 yılında gerçekleştirilen Uluslararası Engelsiz Medya Konferansı’nın sonuç bildirgesinde de “Medyada engelli portreleri ötekileştirilmeden, eşitlikçi, gerçekçi ve dramatize edilmeden sunulmalıdır” denilmektedir.¹¹⁷ 2009 yılında yapılan “Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor” raporunda ise daha önceleri engellilerin medyada çoğunlukla, belirli stereotipler, kalıplar içerisinde sunulmakta ve olumsuz figürler olarak sergilenmekte olduğunu ancak son yıllarda engelli program sunucuları, engelliler için düzenlenen olimpiyatlar, engelli sanatçılar, engelli politikacılar, engelli bilim insanları, engelli sporcular gibi başarılı figürlerin medyada yer almaya başladığı ve bunun artırılması gerektiği ifade edilmektedir.¹¹⁸

Medyada hem engelli erkek hem de engelli kadınlara yönelik ayrımcı tutuma karşı Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi’nde de yükümlülük getirilmiştir. Sözleşmesi’nin 8. Maddesi “bilinçlendirme” başlığı altında sözleşmeye taraf devletleri tüm kitle iletişim araçlarında engelli bireylerin sözleşmenin amacına uygun bir yaklaşımla temsil edilmesini cesaretlendirmekle yükümlü kılmaktadır.¹¹⁹ 2011 tarihli Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkındaki Kanun’da engellilere yönelik ayrımcılık yapılamayacağı belirtilmiştir. Kanunun 3. Bölümü’nün e bendinde “İrk, renk, dil, din, tabiiyet, cinsiyet, engellilik, siyasî ve felsefî düşünce, mezhep ve benzeri nedenlerle ayrımcılık yapan ve bireyleri aşağılayan yayınları içeremez ve teşvik edemez” denmektedir.

¹¹⁶ Barnes, a.g.e.

¹¹⁷ Bianet, 2008, (Çevrimiçi), <http://bianet.org/bianet/toplum/110192-engelsiz-bir-medya-icin-medya-engellilere-acilmali>, 19 Nisan 2020.

¹¹⁸ Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2010, (Çevrimiçi), <https://ailevecalisma.gov.tr/media/5597/ozurluluge-dayali-ayrimciligin-olculmesi-arastirmasi.pdf>, 19 Nisan 2020.

¹¹⁹ Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, (Çevrimiçi), <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EngellilerinHaklarinaIliskinSozlesme.pdf>, 19 Nisan 2020.

3.2. Türkiye Medyasında Engellilik Çalışmaları

Türkiye’de medyada engellilerin temsiline dair yapılan çalışma sayısı oldukça azdır. Medyada engelli kadınların temsiline dair çalışma sayısı ise daha da azdır.

Başbakanlık Özürllüler İdaresi Başkanlığı Özürllülük Araştırmaları ve İstatistik Dairesi Başkanlığı’nın yaptığı “Özürllülerin Yazılı Basında Yer Almasına İlişkin Araştırma ve Analiz Raporu’na göre 2003, 2004, 2005 ile 2006 yılının ilk ayında, basında yer alan toplam 7583 engelli haberinde en çok (1322) sosyal aktivite ve kültür sanat haberleri yer almakta, onu engellilerin maruz kaldığı olumsuz deneyimlerin yer aldığı haberler (766) izlemektedir. Sözü edilen bu 3,5 yılın toplamında ayrımcılığa yazılı basında sadece yüzde 4 oranında yer verilmiştir.¹²⁰

Şenay Bilik Yıldırım, “Engellilere ilişkin haberlerin hak haberciliği bağlamında değerlendirilmesi” adlı tezinde engellilere ilişkin haberlerin medyada sunumunu, hak haberciliği bağlamında değerlendirmiştir. Tezde anaakım medyada engelli haberlerinin hak haberciliği bağlamında sunulmadığı ifade edilmiştir.¹²¹

Yrd. Doç. Dr. Yaşar Barut, Yrd. Doç. Dr. M. Yılmaz ve Arş. Gör. E. Ersanlı’nın 2005 yılında yaptığı “Ulusal Yazılı Basınımızda Engelli Kadın ve Çocuk Olgusu: Bir Tarama Çalışması”nda bir aylık sürede üç gazete üzerine yapılan incelemede engelli kadın ve çocukların medyada oldukça az yer aldığı, sorunun farklı boyutlarıyla değil, daha çok ideolojik ve günlük siyasete alet edilerek, mizahi bir dille popüler kültür ürününe dönüştürülmeye çalışıldığı ifade edilmektedir.¹²² Nalan Ayvazoğlu, 2015 yılında “Türkiye’de engelli atletlerin toplumsal cinsiyet eşitliği üzerinden medyada haberleştirilmesi” isimli çalışmasında engelli atletlerin Fanatik gazetesindeki 2007-2011 yılları arasındaki temsiliğini incelemiştir. Ayvazoğlu,

¹²⁰ Serhat Özgökçeler, “Özürllüler ve Medya: Özürllülüğün Yazılı Basında Sunumu Bazı Tespit ve Öneriler”, **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, No:2, 2012, s. 70- 86.

¹²¹ Şenay Bilik Yıldırım, “Engellilere İlişkin Haberlerin Hak Haberciliği Bağlamında Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

¹²² Yrd. Doç. Dr. Yaşar Barut, Yrd. Doç. Dr. M. Yılmaz ve Arş. Gör. E. Ersanlı, “Ulusal Yazılı Basınımızda Engelli Kadın ve Çocuk Olgusu: Bir Tarama Çalışması, **Engelli Kadınların Sorunları ve Çözümleri Sempozyumu**, Kocaeli, 2005, s. 161.

incelemesinde haberlerde engelli kadın atletlerin engelli erkek atletlerden daha az yer aldığını görmüştür. Ancak Ayvazoğlu, engelli kadın atletlerin haberlerde başarılarından çok kişisel hikayelerine odaklanılacağı hipotezinin doğru çıkmadığını, haberlerde engelli kadın atletlerin önce başarılarına daha sonra kişisel hikayelerine yer verildiğini, bunun da medyada engelli kadın kalıpyargılarını yıkmak için bir fırsat olabileceğini söylemektedir.¹²³

Nail Anıl Cinisli, “Ulusal basında özürlülük imajının sosyal model açısından değerlendirilmesi” başlıklı tezinde engellikle ilgili yayımlanan toplam 1420 haberin gazetelere ve yıllara göre dağılımı incelendiğinde, en yoğun haber akışının Sabah gazetesinde, en düşük ise Cumhuriyet gazetesinde olduğu belirlenmiştir. İlgili temalara haberlerin dağılımı ve yoğunluğu incelendiğinde ulusal basında engellilik olgusuna yönelik sosyal model anlayışından uzak bir bakış açısının varlığından söz edilebileceğini ifade etmektedir.¹²⁴

3.3. Hürriyet, Yeni Şafak ve Cumhuriyet Gazetelerinde Yayımlanan Engelli Haberlerinin İçerik Analizi

3.3.1 Örneklem

Engelli bireylere ilişkin politikalar 2000 yılında Avrupa Birliği’ne üyelik süreci ile birlikte kurumsallaşmaya başlamış ve akabinde 2005 yılında çıkarılan Engelliler Kanunu ile engellilerin temel hakları ilk kez yasal güvence altına alınmıştır. Bu açıdan 2000’li yıllardan günümüze engelli haklarına ilişkin gerek devlet politikalarında gerekse sivil toplum alanında yaşanan gelişmelerin medyaya nasıl yansıdığı bir merak konusudur. 1992’de “Birleşmiş Milletler Engelliler Onyılı”nın kapanış toplantısında her yıl 3 Aralık gününün Engelliler Günü olarak kutlanması kararlaştırıldı. O günden bu yana 3 Aralık Dünya Engelliler Günü, dünyada olduğu

¹²³ Nalan Ayvazoğlu, Gender Parity in Media Coverage of Athletes with Disabilities in Turkey, Journal of International Women Studies, Volume 16, 2015.

¹²⁴ Nail Anıl Cinisli, “Ulusal basında özürlülük imajının sosyal model açısından değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2012.

gibi Türkiye’de de engellilere yönelik farkındalık yaratmak ile engellilerin sorunlarının ve taleplerinin görünür kılınması amacıyla dünya çapında kutlanmaktadır.

Bu bağlamda araştırma kapsamında Yeni Şafak, Hürriyet ve Cumhuriyet gibi farklı ideolojilere sahip ve 20 yıl boyunca yayımını kesintisiz sürdüren gazetelerin 2000 ile 2019 yılları arasındaki 2-3-4 Aralık tarihli sayıları incelenmiştir. 3 Aralık Engelliler Günü’nde gazetelerde engellilere dair daha çok haberin yer alması nedeniyle inceleme için 3 Aralık ve onun bir gün öncesi ve bir gün sonrası da seçilmiştir; çünkü 2 Aralık ve 4 Aralık’ta da engelli haberleri yapılmaktadır.

Tablo 2. Gazetelerin tirajları

Gazeteler	Tiraj
Hürriyet	181800
Yeni Şafak	102244
Cumhuriyet	21493

Gazeteler içinde 23 Nisan 2020 tarihine göre en yüksek tiraja 181800 ile Hürriyet gazetesi sahip, onu 102244 ile Yeni Şafak gazetesi ve 21493 ile Cumhuriyet gazetesi izlemektedir.¹²⁵

Cumhuriyet Gazetesi: 1924 yılından beri yayımlanan Cumhuriyet gazetesinin yayın çizgisi merkez sol olarak kabul edilmektedir. Gazetenin herhangi bir patronu yoktur, Cumhuriyet Vakfı tarafından yönetilmektedir.

Hürriyet Gazetesi: 1948 yılından beri yayımını “Türkiye Türklerindir” sloganıyla sürdüren Hürriyet gazetesi ise Türkiye’nin amiral gemisi olarak nitelendirilerek anaakım gazete olarak tanımlanmaktadır. Birçok kez el değiştiren gazetenin şu anki sahibi Demirören Holding’tir.

¹²⁵ Medyaradar, (Çevrimiçi), www.medyaradar.com, 23 Nisan 2020.

Yeni Şafak Gazetesi: Yayın hayatına 1994 yılında başlayan Yeni Şafak gazetesi ise muhafazakar çizgiye sahiptir. Şu anki sahibi Ahmet Albayrak'tır.

3.3.2 Yöntem

Tezde iletişim çalışmasında sıklıkla kullanılan içerik analizi yöntemi kullanılacaktır. İçerik analizi yöntemi haberler, çizgi filmler gibi bazı iletişim biçimi örnekleminde şiddet, kadınların oranı vb. şeylerin miktarını ölçmeye dayanan araştırma tekniğidir.¹²⁶ Yıldırım içerik analizinin amacını şöyle açıklamaktadır:¹²⁷

“İçerik analizinde temel amaç verileri tanımlamak ve verilerin içinde saklı olabilecek gerçekleri ortaya çıkarmaktır. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır.”

Tez kapsamında 2000 ile 2019 yılları arasındaki 20 yıllık sürede 2-3-4 Aralık tarihli gazeteler incelenmiştir. Söz konusu tarihlere ait toplamda 180 gazete (yaklaşık 3600 sayfa) kütüphane arşivinde taranmıştır. Gazetelerin ekleri, köşe yazıları araştırmaya dahil edilmemiştir. Sadece ana gazetede engelli haberleri inceleme kapsamına alınmıştır. Gazete taramasında konusu engellilik olan tüm haberler araştırmaya dahil edilmiştir. Kanser, HIV gibi hastalıklar da süregelen hastalık kategorisinde engellilik türleri arasında yer almasına rağmen eğer haberlerde söz konusu hastalıklar engellilikle bağdaştırılmadıysa araştırmaya dahil edilmemiştir. Haberlerde engellilerin hangi rollerle temsil edildikleri John Clogston'un modeline göre incelenecektir. Haller'in daha sonraki yıllarda bu modele eklediği üç kategori Türkiye'deki haberlerde gözlemlenmediği için modele dahil edilmemiştir.

¹²⁶ Arthur Asa Berger, **Kitle İletişiminde Çözümleme Yöntemleri**, Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Yayınları, No:91, Ed.: Aslı Tunç, Nazmi Ulutak, Eskişehir, 1993, s. 104.

¹²⁷ Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Ankara, Seçkin Yayınları, 2016, 10. bs., s. 242.

Tez araştırması kapsamında şu sorulara yanıt aranacaktır:

- Gazetelerde kaç engelli haberi yer almaktadır?
- Manşetlerde kaç engelli haberi yer almaktadır?
- Haberler hangi sayfalarda yer almaktadır?
- Haberlerin kaynağı nedir?
- Haberlerde muhabir imzası yer almakta mıdır?
- Haberlerde kaç fotoğraf yer almaktadır?
- Fotoğraflarda hangi engellilik türleri yer almaktadır?
- Engelliler için hangi tanımlama kullanılmaktadır?
- Haberlerde hangi engelli türleri yer almaktadır?
- Haberlerde en çok hangi konulara yer verilmektedir?
- Kaç haberde ayrımcılık ifadesi geçmektedir?
- Engelliler kaç haberde özne olarak yer almaktadır?
- John Clogston'un modeline göre engelliler, özne oldukları haberlerde hangi rollerle temsil edilmektedir?
- Kaç haberde engelli kadınlar özne olarak yer almaktadır?
- Kaç fotoğrafta engelli kadınlar yer almaktadır?
- Engelli kadınlar özne oldukları haberlerde Clogston'un modeline göre hangi rollerle temsil edilmektedir?
- Engelli kadın haberlerinde engelli kadınların öznel sorunları yer almakta mıdır?
- Üç gazetede engelli haberleri arasında farklar var mıdır?
- 2000-2009 ile 2009-2019 yılları arasında haberlerde değişim yaşanmış mıdır?

3.4. Bulgular

3.4.1. Gazetelerdeki Engelli Haberlerin Sayısı Ve Konumlanması

Tablo 3. Yıllara göre gazetelerdeki engelli haber sayısı

<i>Yıllar</i>	<i>Cumhuriyet</i>	<i>Hürriyet</i>	<i>Yeni Şafak</i>
2000	6	5	7
2001	5	3	5
2002	3	-	3
2003	2	3	5
2004	1	1	3
2005	2	1	3
2006	6	4	4
2007	2	3	2
2008	3	5	1
2009	3	2	3
2010	6	5	3
2011	7	3	4
2012	5	14	3
2013	2	2	4
2014	5	7	2
2015	3	4	4
2016	4	3	2
2017	2	4	5
2018	8	5	6
2019	6	9	8
Toplam	81	83	77

2000 yılı ile 2019 yılı arasında toplam 20 yıllık dönemde Hürriyet, Yeni Şafak ve Cumhuriyet gazetesinde engellilere dair toplamda **241 haber** yer almaktadır. 83 haber sayısı ile en çok haber Hürriyet gazetesinde yer almaktadır; ardından 81 haberle onu Cumhuriyet gazetesi ve 77 haber sayısı ile Yeni Şafak gazetesi izlemektedir.

Grafik 1. Günlere göre engelli haber sayıları

2-3 ve 4 Aralık günlerine detaylı bakıldığında ise 3 Aralık Dünya Engelliler Günü'nden bir gün öncesi yani 2 Aralık'ta toplamda 24 haber yer almaktadır. Cumhuriyet'te 9, Yeni Şafak'ta 8 ve Hürriyet'te 8 haber yer almaktadır. 3 Aralık'ta ise bu sayı yükselmektedir; toplamda 108 habere yer verilmektedir. Cumhuriyet'te 42, Hürriyet'te 40 ve Yeni Şafak'ta 26 haber yer almaktadır. 4 Aralık'ta ise 3 gazetede yer alan haber sayısı 109'dur. Yeni Şafak'ta 43, Hürriyet'te 36 ve Cumhuriyet'te 30 haber yer almaktadır. Yeni Şafak'ta 4 Aralık'taki haber sayısı 3 Aralık'tan fazladır, bunun sebebi gazetenin daha çok 3 Aralık etkinliklerine yer vermesi sebebiyle bu etkinliklerin ertesi günkü gazetede yer almasıdır. Hürriyet gazetesinin 2008 yılında gazetenin içinde engellilerin bizzat kendilerinin bir proje kapsamında hazırladıkları 4 sayfalık ve toplamda 21 haberin yer aldığı "Engelsiz" eki, hesaplama katılmamış ve

araştırma kapsamı dışında değerlendirilmiştir. Bu ek ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

Tablo 4. Haberlerin yer aldığı sayfalar

Gazeteler	Manşet	İlk Sayfa	Arka sayfa	İç sayfalar	Kültür-Sanat	Spor
Cumhuriyet	-	17	15	46	1	2
Hürriyet	2	8	-	72	-	3
Yeni Şafak	-	5	-	70	-	2
Toplam	2	30	15	188	1	7

Gazetelerdeki haber sayısının yanında bu haberlere hangi sayfalarda yer verildiği de önem taşımaktadır. Gazetelerin en önemli haberlerinin yer aldığı manşetleri ve birinci sayfaları gazetelerin vitrini olarak görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında 20 yıl boyunca engellilere dair haberler iki kere Hürriyet gazetesinde manşet, bir kere de sürmanşet olmuştur. Cumhuriyet ya da Yeni Şafak gazetesinde engellilere dair haberler hiç manşet olmamıştır. Engelli haberlerinin en çok yapıldığı gün olan 3 Aralık Engelliler Günü'nde bile 3 gazetenin 20 yıl boyunca sadece iki habere manşette yer vermesi, bu gazetelerin engelli haberlerine ne kadar az önem verdiğini göstermektedir. Manşetlerdeki haberlerin detaylı incelemesi aşağıdaki bölümlerde yapılacaktır.

Gazetelerin ilk sayfasına bakıldığında ise 20 yıl boyunca engellilere dair haberler Cumhuriyet gazetesinde 17 kez ilk sayfada, Hürriyet'te 8 kez ilk sayfada, Yeni Şafak'ta ise 5 kez ilk sayfada yer almıştır. Cumhuriyet gazetesinin, 17 kez engelli haberlerini vitrin olarak kabul edilen ilk sayfadan verdiği göz önünde bulundurularak konuya önem atfettiği söylenebilmektedir. Ancak Hürriyet ve Yeni Şafak gazetesinin, engelli haberlerinin en çok yapıldığı gün olan 3 Aralık Engelliler Günü dolayısıyla bile engelli haberlerine vitrininde yeterince yer verecek kadar önem atfetmemektedir.

Bunun dışında kalan haberler Cumhuriyet gazetesinde 15 haber arka kapakta, 46 haber iç sayfalarda, 2 haber spor sayfasında ve 1 haber kültür sanat sayfasında yer almaktadır. Hürriyet gazetesinde 3 haber spor sayfasında geri kalan 72 haber iç sayfalarda yer almaktadır. Yeni Şafak gazetesinde ise 2 haber spor sayfasında, geri kalan 70 haber iç sayfalarda yer almaktadır.

3.4.2. Haberlerde engellilerin tanımlanması ve engellilik türleri

Haberlerde engellileri tanımlamak için engelli, özürlü, zihinsel engelli, zeka özürlü, görme engelli, görme özürlü, kör, işitme engelli, ortopedik engelli, down sendromlu, asperger, serebral palsili, otistik, otizmli, kolları olmayan, tekerlekli sandalyeye mahkum, cam kemik hastası vb. ifadeler kullanılmaktadır. Haberlerde 2000 yılından itibaren tanımlamada bir standart olmadığı görülmektedir. Aynı haber içinde engelli ile başlanarak özürlü ile devam edilebilmektedir. Ya da başlıkta “engelli” haberin içinde “özürlü” denmektedir. Aynı şekilde bazı haberlerde 3 Aralık Engelliler Günü bazı haberlerde ise 3 Aralık Özürlüler Günü denmektedir. Türkiye’de “engelli” kavramı üzerinden uzun yıllardır tartışma sürmektedir. Türkiye’de geçmişten günümüze genel olarak sakat, özürlü, engelli kavramları kullanılmıştır. Ancak 2013’te yapılan kanuni değişiklikle yasalardan özürlü, sakat ve çürük ifadeleri çıkartılmış, sadece engelli kelimesinin kullanılmasına karar verilmiştir.¹²⁸ Her ne kadar “sakat” kelimesinin kullanımına dair akademik alanda tartışmalar sürse de özürlü ve çürük gibi ifadelerin ayrımcılık içerdiği konusunda uzlaşma vardır. Gazeteler incelendiğinde henüz yasa çıkmadan özürlü ifadesinin haberlerde kullanılmamaya başlandığı görülmektedir. Yeni Şafak gazetesinde 2010 yılından, Cumhuriyet gazetesinde 2008 yılından itibaren hiç özürlü ifadesi kullanılmamaktadır. Hürriyet gazetesinde ise 2007 yılından itibaren özürlü ifadesi kullanılmamaya başlamıştır; sadece bir kez 2014 yılında tırnak içinde özürlü ifadesi kullanılmıştır. Medyanın yasa değişikliğinden önce özürlü ifadesini kullanmayı bırakması olumlu bir

¹²⁸ Kanun No.6462, (Çevirimiçi), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503-1.htm>, 31 Mart 2020.

adımdır ve sivil toplum örgütlerinin ve/veya siyasilerin özürlü yerine engelli ifadesini kullanmaya başlaması ile açıklanabilmektedir.

Tablo 5. Haberlerde engellilerin tanımlanması

Yıllar	Cumhuriyet	Yeni Şafak	Hürriyet
2000	Karışık	Karışık	Karışık
2001	Karışık	Karışık	Karışık
2002	Karışık	Karışık	Karışık
2003	Karışık	Karışık	Karışık
2004	Karışık	Karışık	Karışık
2005	Karışık	Karışık	Karışık
2006	Karışık	Karışık	Karışık
2007	Karışık	Karışık	Engelli
2008	Engelli	Karışık	Engelli
2009	Engelli	Karışık	Engelli
2010	Engelli	Engelli	Engelli
2011	Engelli	Engelli	Engelli
2012	Engelli	Engelli	Engelli
2013	Engelli	Engelli	Engelli
2014	Engelli	Engelli	Karışık
2015	Engelli	Engelli	Engelli
2016	Engelli	Engelli	Engelli
2017	Engelli	Engelli	Engelli
2018	Engelli	Engelli	Engelli
2019	Engelli	Engelli	Engelli

**Karışık: Engelli/sakat/özürlü ifadeleri haberlerde aynı anda geçebilmektedir.*

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere haberlerde engelli kişiler ya genel olarak engelli olarak tanımlanmakta ya da engellilik türleri farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Bu çeşitliliği göstermesi açısından haberlerde engelli türlerini tanımlama biçimlerinin hepsi verilmiştir. Haberlerde hangi engelli türlerinin yer

aldığına bakıldığında 158 haberde engelli/özürlü/sakat gibi engellilerden genel olarak bahsedilmiştir. 18 haberde kör/görme engelli/özürlü, 16 haberde karışık (farklı engel grupları bir arada), 13 haberde otistik/otizmli, 11 haberde işitme engelli, 7 haberde zihinsel engelli/zeka özürlü, 4 haberde spastik/serebral palsili, 4 haberde ortopedik/fiziksel/bedensel engelli, 3 haberde down sendromlu, 3 haberde tekerlekli sandalye kullanan/mahkumu, 2 haberde yürüme engelli, 1 haberde kolları olmayan, 1 haberde cam kemik hastası gibi engel türlerine yer verilmiştir.

Tablo 6. Haberlerde yer alan engellilik türleri

Engellilik türleri	Cumhuriyet	Hürriyet	Yeni Şafak
Genel(engelli-özürlü-sakat)	63	46	49
Farklı engel grupları	7	6	3
Kör/görme engelli/özürlü	2	7	9
Otistik/otizmli	6	3	4
İşitme engelli	1	5	5
Zihinsel engelli/zeka özürlü	2	4	1
Spastik/serebral palsili	1	2	1
Ortopedik/fiziksel/bedensel engelli	-	3	1
Down sendromlu	-	3	-
Tekerlekli sandalye kullanan/mahkumu	3	-	-
Yürüme engelli		1	1
Kolları olmayan		1	
Cam kemik hastası	1		

Üç gazetede toplam yer alan 241 haberin yüzde 65'inin (158), haberlerini farklı engel grupları üzerinden değil, tüm engellileri bir grupta toplayarak “engelliler” genelinde verdiği görülmektedir. Bu bir açıdan anlaşılabilir gözüktüğü de farklı engelli gruplarının kendine has farklı sorunları olduğu göz önüne alınırsa, haberlerin çoğunun genel bir engellilik üzerinden kurulması engellileri homojen bir grup olarak görüldüğünü göstermektedir. Bu durum her engel grubunun kendine has sorunlarının ve taleplerinin görünür olamamasına neden olmaktadır. Otizimli, Down sendromlu ve işitme engelli haberleri özellikle 2010 yılından itibaren yapılmaya başlamıştır. Öncesinde bu engel gruplarına dair çok fazla habere rastlanmamaktadır. Bu durum farklı engelli gruplarına dair sivil toplum örgütlerinin 2000’li yıllardan sonra açılmaya başlamasıyla açıklanabilir ve olumlu bir gelişme olarak yorumlanabilir.

3.4.3. Engelli Haberlerinde Fotoğraf Kullanımı

Tablo 7. Haberlerde fotoğraf kullanımı

Gazeteler	Fotoğraflı haber	Fotoğrafsız haber	Toplam fotoğraf sayısı
Cumhuriyet	51	30	55
Hürriyet	71	12	86
Yeni Şafak	59	18	73

Gazetelerin fotoğraf kullanımına bakıldığında Cumhuriyet gazetesinde 55 fotoğraf, Hürriyet gazetesinde 86 ve Yeni Şafak’ta 73 fotoğraf olmak üzere toplamda 214 fotoğraf kullanılmıştır. Cumhuriyet gazetesinde 30 haberde, Hürriyet gazetesinde 12 haberde ve Yeni Şafak gazetesinde ise 18 haberde hiç fotoğraf kullanılmamıştır. Haberlerde fotoğraf kullanımı gazetenin yapısıyla da ilgili bir durumdur. Bu anlamda Cumhuriyet gazetesinin üç gazete içinde yapısı itibarıyla en az fotoğraf kullanan gazete olarak engelli haberlerinde de en az fotoğraf kullanan gazete olması şaşırtıcı değildir.

Tablo 8. Fotoğraflarda engellilerin yer alması

Gazeteler	Engelliler yer alıyor	Engelliler yer almıyor
Cumhuriyet	50	5
Hürriyet	70	16
Yeni Şafak	64	9

Hürriyet gazetesinde fotoğrafların 16'sında engelliler kullanılmamıştır, çünkü bu haberler ya teknoloji ya da engelsiz kişilerin engellilere dair demeçlerinden oluşmaktadır. Yeni Şafak'ta da 9 fotoğrafta engelli kullanılmamıştır, çünkü bu haberler de teknoloji ya da engelsiz kişilerin demeçlerinden oluşmaktadır. Cumhuriyet gazetesi de 5 haberinde engelsiz kişilerin demeçleri yer aldığı için engelli fotoğrafı kullanmamıştır.

Tablo 9. Fotoğraflarda yer alan engellilik türleri

Engellilik türleri	Cumhuriyet	Hürriyet	Yeni Şafak
Ortopedik	26	32	23
Görme	4	5	11
Zihinsel	11	23	14
İşitme	2	1	1
Karışık	7	9	13

Kullanılan fotoğraflardaki engellilik türleri ortopedik engelli, görme engelli, zihinsel engelli ve işitme engelli olarak dört grupta incelendi. Üç gazetede yer alan toplam 214 fotoğrafta en çok görünürlüğe 81 fotoğrafta ortopedik engelliler, ardından sırasıyla 49 fotoğrafta zihinsel engelliler, 21 fotoğrafta görme engelliler ve 4 fotoğrafta işitme engelliler sahiptir.

Cumhuriyet gazetesinde 55 fotoğrafın 26'sında ortopedik, 11'inde zihinsel, 4'ünde görme, 2'sinde işitme engelli kişiler, 7'sinde karışık engelli grupları, 5'inde de sadece engelsiz kişiler yer almaktadır.

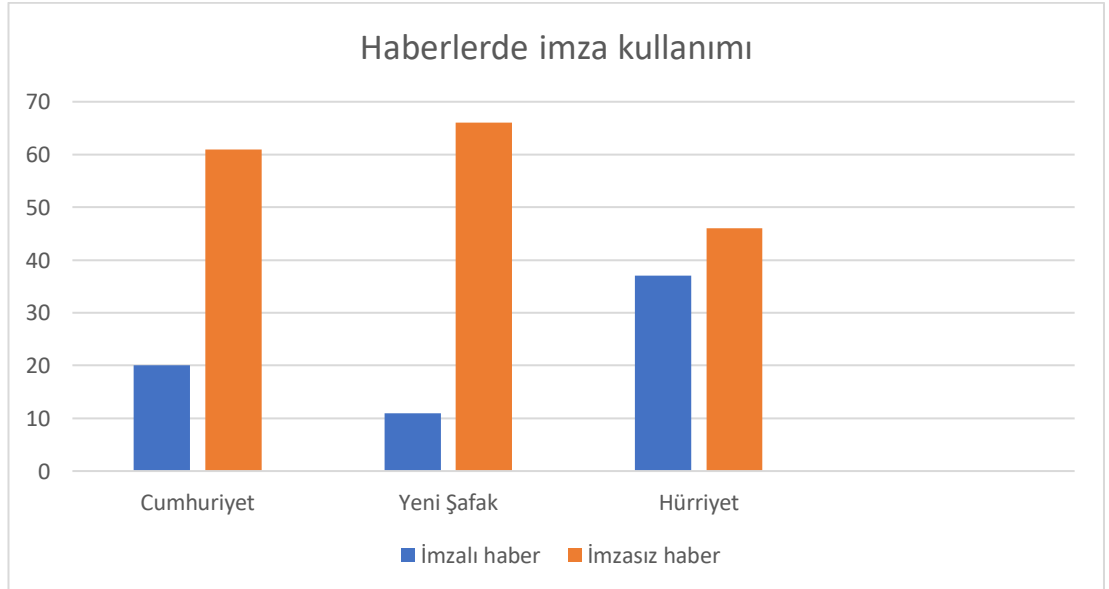
Hürriyet gazetesinde 86 fotoğrafın 32'sini ortopedik engelli, 23'ünü zihinsel engelli, 1'ini işitme engelli, 5'ini görme engelli kişiler, 9'unda karışık engelli grupları ve 16'sında da sadece engelsiz kişiler yer almaktadır.

Yeni Şafak gazetesinde 72 fotoğrafın 23'ünde ortopedik engelli, 14'ünde zihinsel engelli, 11'inde görme engelli, 1'inde işitme engelli kişiler, 13'ünde karışık engel grupları, 9'unda da sadece engelsiz kişiler yer almaktadır.

Gazetelerdeki fotoğraflarda ortopedik engellilerin en çok görünürlüğe sahip olmasını hem uzun yıllardır sivil toplum alanında verdikleri mücadele hem de görsel kullanımında engelliğin görünür olduğu bir engel türü olması nedeniyle açıklanabilir. İşitme engellilerin toplamda 4 fotoğrafta yer alması oldukça az görünür olduklarının bir göstergesidir.

3.4.4. Haberlerde İmza Kullanımı Ve Haberlerin Kaynağı

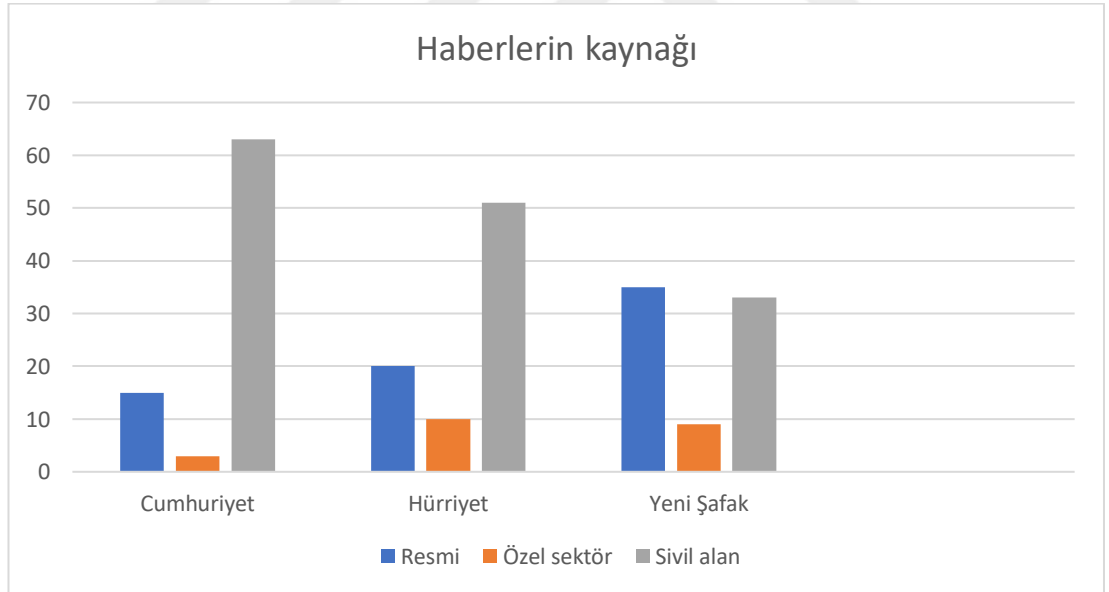
Grafik 2. Haberlerde imza kullanımı

Gazetelerdeki engelli haberleri, imzalı ya da imzasız olup olmadıklarına göre de incelenmiştir. İmzalı haber, gazetede muhabirin ya da gazetenin abone olduğu

ajans muhabirinin imzasının olduğu haberleri kapsarken, imzasız haber ya ajanstan imzasız olarak gelen haberleri ya da gazetede masa başında hazırlanmış haberleri kapsamaktadır. İmzalı haberler, gazetenin konuya bir muhabiri görevlendirerek önem atfettiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu açıdan bakıldığında üç gazetede 20 yıl boyunca Cumhuriyet gazetesinde 20 haber imzalı, 61 haber imzasız, Yeni Şafak gazetesinde 11 haber imzalı, 66 haber imzasız, Hürriyet gazetesinde ise 37 haber imzalı, 46 haber imzasız olarak yer almaktadır. Toplamda 20 yıl boyunca 3 gazetede yer alan 241 haberin yüzde 71'i (173) imzasız, yüzde 29'u (68) imzalıdır. Elbette gazetelerin ekonomik durumları, çalıştırdıkları muhabir sayısı gibi faktörler de haberlerin imzalı olup olmadığını etkilemektedir. Ancak yine de tüm haberlerin yüzde 71'inin imzasız olması engelli haberlerine verilen önemi göstermesi açısından bize bir veri sunmaktadır.

Grafik 3. Haberlerin kaynağı

Engelli hakları mücadelesinde engellilerin kendi sorunları ve talepleri hakkında kendilerinin söz sahibi olması çok büyük önem taşımaktadır. Engelli hakları aktivisti Charlton, kitabına da ismini veren “Biz olmadan bizim hakkımızda hiçbir şey” (Nothing us without us) söylemi ile engelliler olmadan engellilerle ilgili politika

yapımının mümkün olmadığını belirtmiştir.¹²⁹ Bu açıdan engellilere dair haberlerde de engellilerin kaynak olarak kullanılması engellilerin kendi sorun ve taleplerini kendi bakış açılarıyla yansıtmasını sağlayacağı gibi aynı zamanda okuyucu ile engelli kişinin de iletişime girmesini sağlayacaktır. Haller de engelli haberlerinde engellilerin kaynak olarak kullanılmamasının sadece okuyucunun hikayenin konusuyla olan bağlantısını kesmediğini aynı zamanda medya aracılığıyla engelli bireylere bakış açısının yanlış yorumlanmasına ya da engelli bireylerin bakış açısının görünmez olmasına neden olacağını belirtmektedir.¹³⁰

Bu bağlamda 241 haberin kaynağı üç kategoride incelenmiştir: resmi, özel sektör, sivil alan. Resmi kategorisinde devlet yetkililerinin, siyasetçilerin demeçleri, devlet ve yerel yönetim hizmetleri yer almaktadır. Özel sektör kategorisinde özel sektörün engellilikle ilgili sosyal sorumluluk projeleri ve istihdama yönelik çalışmaları yer almaktadır. Sivil alan kategorisinde ise engelli/engelli yakınlarının görüşleri, sivil toplum örgütlerinin açıklamaları, yürüyüşler, raporlar, engellilerin spor ve sanat alanındaki etkinlikleri yer almaktadır.

241 haber içinde toplamda 71 resmi, 22 özel sektör, 148 sivil alan haberi yer almaktadır. 241 haber içinde Yeni Şafak gazetesinde 35 resmi, 9 özel sektör, 33 sivil alan haberi yer almaktadır. Hürriyet gazetesinde 20 resmi, 10 özel sektör, 51 sivil alan haberi yer almaktadır. Cumhuriyet gazetesinde ise 15 resmi, 3 özel sektör, 63 sivil alan haberi yer almaktadır.

Gazeteler karşılaştırıldığında Yeni Şafak gazetesindeki engelli haberlerinin sadece yüzde 42'sinin sivil alan kaynaklı, geri kalanının resmi ve özel sektör kaynaklı olması engellilerin kendi adına söz sahibi olamadığını göstermektedir. Hürriyet gazetesinde ise bu oran yüzde 62'ye çıkarak engellilerin haberlerde daha çok söz sahibi olduğunu göstermektedir. Cumhuriyet gazetesinde ise yüzde 78 oranında sivil

¹²⁹ James Charlton, Nothing us without us, Berkeley and Los Angeles, University of California Press, 2000.

¹³⁰ Haller 'v.d', s. 43-74.

alan haberi yer almıştır; bu da gazetenin engelli haberlerinin büyük çoğunluğunda sivil alana yer verdiğini göstermektedir.

3.4.5. Haberlerde yer alan konuların dağılımı

Engellilikle ilgili haberlerdeki konular incelendiğinde 15 konunun öne çıktığı görülmektedir. 241 haberde 40 kez istihdam sorunu, 36 kez mimari engeller, 24 kez eğitim sorunları, 20 kez insan hikayesi, 13 kez istihdam sağlama, 14 kez sanat, 13 kez spor, 11 kez uyumlaştırma, 9 kez yasal düzenleme, 9 kez bağış-sponsor-hibe, 9 kez yasal düzenleme, 7 kez yardımcı teknoloji, 6 kez ulaşım hizmeti, 5 kez ulaşım sorunu yer almıştır.

Hürriyet gazetesinde 11 kez istihdam sorunu, 10 kez mimari engeller, 9 kez insan hikayesi, 6 kez eğitim sorunları, 6 kez istihdam sağlama, 7 kez sanat, 6 kez spor, 3 kez uyumlaştırma, 1 kez yasal düzenleme, 1 kez yasal düzenleme, 4 kez bağış-sponsor-hibe, 5 kez yardımcı teknoloji yer almıştır.

Cumhuriyet gazetesinde 22 kez istihdam sorunu, 14 kez mimari engeller, 16 kez eğitim sorunları, 1 kez istihdam sağlama, 7 kez sanat, 5 kez spor, 7 kez yasal düzenleme, 4 kez bağış-sponsor-hibe, 5 kez ulaşım sorunu, 2 kez insan hikayesi yer almıştır.

Yeni Şafak gazetesinde 7 kez istihdam sorunu, 2 kez mimari engeller, 2 kez eğitim sorunları, 6 kez istihdam sağlama, 1 kez spor, 8 kez uyumlaştırma, 9 kez insan hikayesi, 1 kez yasal düzenleme, 3 kez bağış-sponsor-hibe, 1 kez yardımcı teknoloji, 5 kez ulaşım hizmeti, 1 kez yasal düzenleme yer almıştır.

Toplumun en dezavantajlı kesimlerinden birini oluşturan engellilere dair haberlerde istihdam sorunu, mimari engeller ve eğitim sorunu başı çekmektedir. Bunu devletin yaptığı atama ya da özel sektörün engellilere sağladığı istihdam yaratma haberleri ve mimari erişilebilirlik, ulaşım erişilebilirlik gibi bazı hizmetlerde yapılan

uyumlaştırmaları konu alan uyumlaştırma haberleri ile sanat ve spor haberleri izlemektedir.

Tablo 10. Gazetelerde en çok yer alan konular

Konular	Cumhuriyet	Hürriyet	Yeni Şafak
İstihdam sorunu	22	11	7
Mimari engeller	14	10	2
Eğitim sorunları	16	6	2
İnsan hikayesi	2	9	9
İstihdam sağlama	1	6	6
Sanat etkinlikleri	7	7	-
Spor etkinlikleri	5	6	1
Uyumlaştırma	-	3	8
Yasal düzenleme	7	1	1
Bağış/sponsor/hibe	4	4	3
Yasal düzenleme	7	1	1
Yardımcı teknoloji	-	5	1
Ulaşım hizmeti	-	-	5
Ulaşım sorunu	5	-	-

- Aynı haberde birden fazla konuya yer verilebilmektedir.

Gazeteler arasında engellilerin sorunlarına en çok Cumhuriyet gazetesi ardından Hürriyet en sonda Yeni Şafak gazetesi yer vermektedir. Yeni Şafak gazetesi sorunlar yerine istihdam sağlama, uyumlaştırma, ulaşım hizmeti gibi daha çok hükümetin hizmetlerine yer vermiştir. Engellilerin en temel sorunları olan istihdam, eğitim ve mimari engellerin ilk 3 sırada yer alması şaşırtıcı değildir. Burada en göze çarpan husus engellilerin sorunlarının haberlerde bir bütün halinde yer almasıdır. Örneğin bir haberde engellilere dair istihdam, eğitim, sağlık, mimari engeller gibi tüm sorunlar bir arada yer almaktadır. Ancak bu sorunlardan sadece “sorun” olarak bahsedilmektedir ve genelde başka hiçbir detay yer almamaktadır. Bu durum hem farklı engel türlerinin farklı sorunları olduğu hem de engellilerin yaşadıkları farklı

sorunların tüm boyutlarıyla ele alınmasını engellemektedir. Özetle engellilerin sorunları sadece sorun başlığı olarak verilerek derinlemesine haberlerin konusu olamamaktadır. Burada dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus ise yasal düzenlemelerle ilgili haberlerdir. Türkiye’de engellilere dair ilk yasal düzenleme 2005 yılında kabul edilen Engelliler Hakkında Kanun’dur. Engelli bireylerin eğitim, istihdam, sağlık, erişilebilirlik, ayrımcılık gibi konulara dair haklarının tüm boyutlarıyla yasal güvence altına alındığı bu yasa, Türkiye’deki engelli hareketi açısından çok büyük önem taşımaktadır. Bu açıdan engelli haberlerinde söz konusu yasanın yer alıp almadığı medyanın engelli meselesine hak temelinde bakıp bakmadığı hakkında fikir verecektir. Bu bağlamda 241 haber içinde Engelliler Hakkında Kanunu’ndan sadece Cumhuriyet gazetesinde 7 kez bahsedilmiştir. Bu haberlerden ilki 2003 yılında kanunun bir an önce yapılması talebini içerirken, ikincisi kanunun içeriğinin yetersizliğine dairdir. Diğer yıllarda yer alan 5 haberde ise kanunun uygulanamadığına dair eleştiriler yer almaktadır. Tüm bu haberlerdeki eleştiriler engelli sivil toplum örgütlerinin görüşlerinde yer almaktadır. Diğer gazeteler ne bu kanunun yapım sürecine ne de sonrasındaki uygulamasına ilişkin gelişmelere hiçbir haberinde yer vermemiştir. Engellilere dair en temel yasanın haberlere konu olmaması medyanın engelli haklarının yasal mevzuatla korunduğu gerçeğini görmezden gelerek engelliliğe dair hak temelli bakışının eksik olduğunu göstermektedir.

3.4.6. Ayrımcılık İfadesinin Yer Aldığı Haberler

Tablo 11. Engelli haberlerinde geçen ayrımcılık ifadesi sayısı

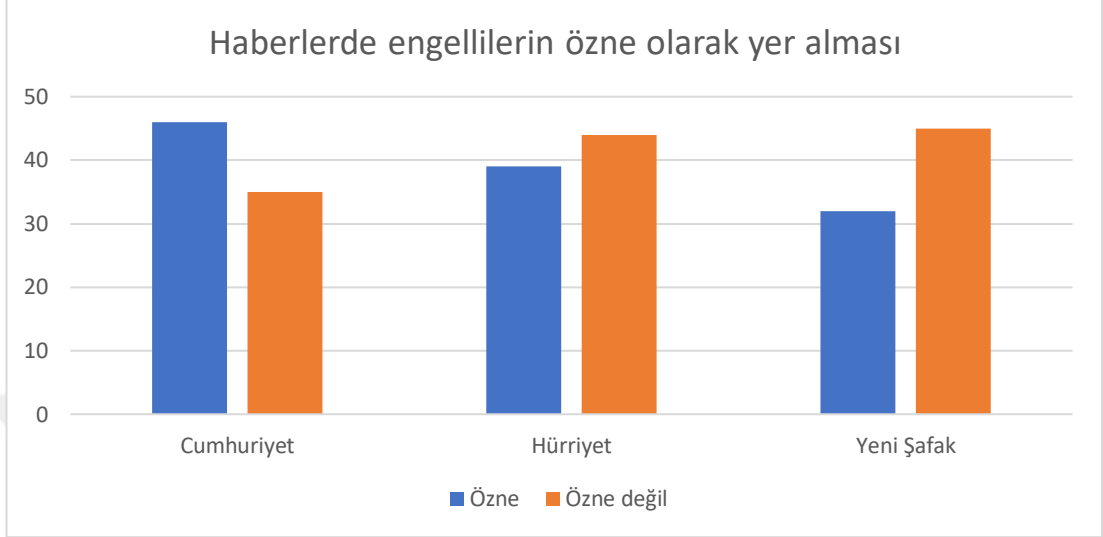
Gazeteler	Haberde ayrımcılık ifadesi	Başlıkta ayrımcılık ifadesi
Cumhuriyet	7	-
Hürriyet	2	-
Yeni Şafak	2	1

Engelli alanında çalışan sivil toplum örgütleri, engellilerin sağlık, istihdam, eğitim, mimari erişilebilirlik gibi temel birçok alanda sorun yaşadıklarını ancak

toplumdaki dezavantajlı konumlarının temelinde ayrımcılığın yattığına dikkat çekmektedirler. Bu bağlamda engelli haberlerinde “ayrımcılık” ifadesinin kaç kez geçtiği de incelenmiştir. 241 haberin sadece 11’inde ayrımcılık ifadesi geçmektedir. Yeni Şafak gazetesinde 2 haberde, Hürriyet gazetesinde 2 haberde, Cumhuriyet gazetesinde de 7 haberde ayrımcılık ifadesi geçmektedir. Haber başlığında ise 1 kez ayrımcılık ifadesi geçmektedir. Detaylı olarak bakıldığında Yeni Şafak gazetesindeki haberde engelli dernek başkanı ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın demeçlerinde ayrımcılık ifadesi geçmektedir. Hürriyet’teki bir haberde AİHM’e açılan dava gerekçesinde eğitim ayrımcılığı olarak ayrımcılık ifadesi geçmektedir, bir diğer haberde ise muhabir eğitimde ayrımcılığa uğrayan bir kişinin hikayesini anlatırken ayrımcılık ifadesini kullanmıştır. Cumhuriyet gazetesinde ise bir kez muhabir engellilerin yürüyüşünü ayrımcılık yürüyüşü olarak tanımlarken ayrımcılık ifadesi kullanmıştır, iki haberde sivil toplum örgütlerinin raporlarında ayrımcılık ifadesi geçmektedir, diğer dört haberde ise yine sivil toplum örgütleri başkanlarının demeçlerinde ayrımcılık ifadesi geçmektedir. Başlıklara bakıldığında Yeni Şafak’ta bir kez dernek başkanının sözünün başlığa “Özürlülere yapılan ayrımcılık kalksın” olarak taşınarak ayrımcılık ifadesinin geçtiği görülmektedir. Erdoğan’ın demeci hariç diğer ayrımcılık ifadelerinin engelli dernek temsilcilerinin demeçlerinde ya da raporlarında geçmesi haberlerde engelli derneklerin kaynak olarak kullanıldığında ayrımcılık ifadesinin arttığını göstermektedir; bu durum engelli derneklerinin engelli sorunlarını ve taleplerini görünür kılmak adına haberlerde kaynak olarak kullanılmalarının ne kadar hayati öneme sahip olduğunu da bir kez daha göstermektedir.

3.4.7. Haberlerde Engellilerin Rollerı

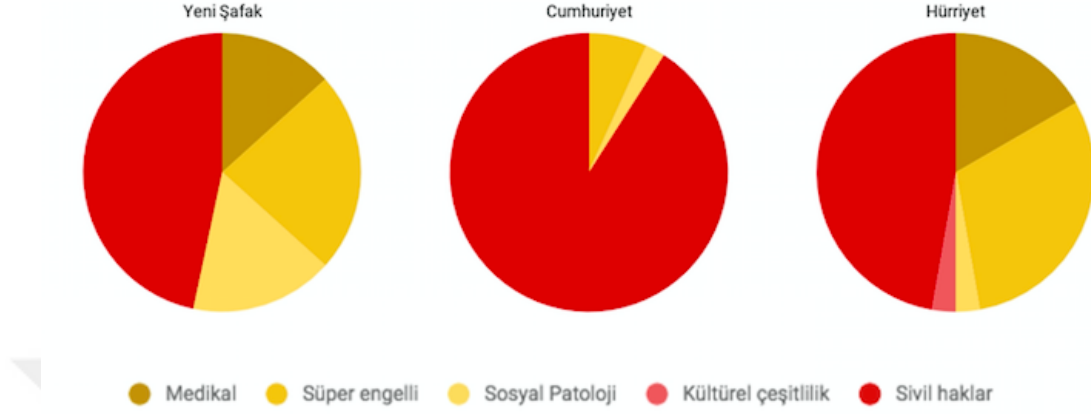
Grafik 4. Engellilerin haberlerde özne olarak yer alma sayısı

Haberlerde engellilerin görüşüne başvurulmuş ya da hikayesinin anlatıldığı, başka bir ifadeyle ana karakter yani özne olarak yer aldıkları haberlerde Clogston'un modeline göre hangi rollerle yer aldıkları incelendi. Buradaki engelli kategorisinin içine engelli yakını da dahildir. Özellikle zihinsel engellilerin aileleri çocukları adına mücadele yürüttükleri için haberlerde zihinsel engelli çocuklar ya da bireyler aileleri ile birlikte yer almaktadır. İncelemeye engellilerin sadece fotoğraflarda yer aldıkları siyasilerle katıldıkları etkinlikler, ya da sadece kültür sanat etkinliğinin bilgisini veren haberler katılmadı. İnceleme Clogston'un ilerlemeci ve gelenekselci modeli baz alınarak yapıldı. Buna toplamda 7 haberin yer aldığı ve bu model dahilinde herhangi bir kategoriye girmeyen diğer kategorisi eklendi.

241 haberin 117'sinde engelliler özne olarak yer almıştır. Hürriyet gazetesinde 39, Cumhuriyet gazetesinde 46 ve Yeni Şafak gazetesinde 32 haberde engelliler özne olarak yer almaktadır. Engelliler, haberlerin yarısından az bölümünde (yüzde 48) özne olarak yer alabilmiştir.

Grafik 5: Engellilerin haberlerde yer aldıkları roller

Hürriyet gazetesinde engelliler 18 ilerlemeci, 18 gelenekselci model altında temsil edilmiştir; 3 haber ise diğer kategorisinde yer almaktadır. Engelliler ilerlemeci model altında; 17 sivil haklar kategorisinde, 1 kültürel çeşitlilik kategorisinde yer almaktadır. Gelenekselci model altında; 6 medikal, 1 sosyal patoloji, 11 süper engelli kategorisinde yer almaktadır.

Cumhuriyet gazetesinde engelliler 40 ilerlemeci, 4 gelenekselci model altında temsil edilmiştir; 2 haber diğer kategorisinde yer almaktadır. Engelliler ilerlemeci model altında; 40 sivil haklar kategorisinde yer almaktadır. Gelenekselci model altında; 1 sosyal patoloji, 3 süper engelli kategorisinde yer almaktadır.

Yeni Şafak gazetesinde engelliler 14 ilerlemeci, 16 gelenekselci model altında temsil edilmiştir; 2 haber diğer kategorisinde yer almaktadır. Engelliler ilerlemeci modelin altında; 14 sivil haklar kategorisinde yer almaktadır. Gelenekselci model altında; 4 medikal, 5 sosyal patoloji, 7 süper engelli kategorisinde yer almaktadır.

Özetle Hürriyet gazetesi ve Yeni Şafak gazetesinde engelliler özne olarak yer aldıkları haberlerde gelenekselci modelle ilerlemeci model arasında eşit biçimde temsil edilmektedir. Cumhuriyet gazetesinde ise büyük bir farkla ilerlemeci model

kapsamında temsil edilmektedirler. Aynı zamanda yıllar arasında bir karşılaştırma yaptığımızda da günümüze yaklaştıkça ilerlemeci modelde haber sayısında bir artış yoktur.

3.4.7.1. Engellilerin Rollerine İlişkin Kategorilere Örnekler

Gelenekselci medikal modele örnek: Hürriyet gazetesinin “Yuvasını buldu babasını bulamadı” başlıklı haberinde zihinsel engelli bir çocuğun sokakta kaybolması ve zihinsel engelli olduğu için adresini bile söyleyememesi haberleştirilmiştir. Haberde çocuğun polislerin yardımıyla ailesine teslim edilmesi ancak oğlu kaybolduğu esnada bu acıya dayanamayan babasının öldüğü ifade edilerek haber dramatikleştirilmiştir. Haberde engelli kişinin sadece fiziksel yeti yitimine vurgu yapılmıştır.

Gelenekselci sosyal patoloji modeline örnek: Yeni Şafak gazetesindeki “En çok annesi için sevindi” başlıklı haberde Bağcılar Belediyesi’nin ortopedik engellilere tekerlekli sandalye dağıtma etkinliğinde konuşan bir engelli çocuk, en çok annesinin kendisini sırtında taşımasından kurtulduğu için sevindiğini söylemektedir. Bu haberde engelli kişi toplumun ekonomik desteğine bağımlı bir kişi olarak temsil edilmektedir, bu destek bir hak değil hediye olarak sunulmaktadır.

Gelenekselci süper engelli modeline örnek: Cumhuriyet gazetesindeki “Hayal edip başardı” başlıklı haberde görme engelli bir çocuğun annesinin kitapları okuması sayesinde nesneleri aklında canlandırarak özel bir okulda burs kazandığı belirtilmektedir. Engelli bir kişinin “engeline rağmen” nesneleri aklında canlandırması ve burs kazanması olağanüstüleştirilmiştir.

İlerlemeci sivil haklar modeline örnek: Cumhuriyet gazetesindeki “Özürlüler ile ilgili yasalar uygulansın” haberde engelli dernek başkanı mevcut yasanın uygulanarak engellilerin istihdam sorununun çözülmesini talep etmektedir. Engelli kişi sivil haklarını talep eden kişi olarak temsil edilmiştir.

İlerlemeci kültürel çeşitlilik modeline örnek: Hürriyet gazetesindeki “Muhammed için işaret dili öğrendiler” başlıklı haberde işitme engelli üniversite öğrencisi Muhammed’in sınıf arkadaşları ve hocalarının Muhammed’le daha iyi iletişim kurmak için işaret dili öğrenmesi konu edilmiştir. Haberde Muhammed’in engeline gereksiz ya da yersiz bir vurgu yapılmamış, Muhammed’in engelli kimliği bir farklılık olarak sunulmuştur.

3.4.7.2. Engellilerin Manşetlerdeki Roller

Yukarıda da belirtildiği gibi 20 yıl boyunca engellilere dair haberler iki kere Hürriyet gazetesinde manşet, bir kere de sürmanşet olmuştur. Cumhuriyet ya da Yeni Şafak gazetesinde engellilere dair haberler hiç manşet olmamıştır. Engelli haberlerinin en çok yapıldığı gün olan 3 Aralık Engelliler Günü’nde bile 3 gazetenin 20 yıl boyunca sadece iki habere manşette, bir habere ise sürmanşette yer vermesi, bu gazetelerin engelli haberlerine ne kadar az önem verdiğini göstermektedir.

Hürriyet gazetesindeki 2012 tarihli “Hawking Murat” başlıklı manşet haber iç sayfada “Eğitimin önündeki tüm engelleri aştı” başlığı ile muhabirin imzasıyla özel haber olarak verilmiştir. Bu haber Clogston’un oluşturduğu geleneksel modelin süper engelli kategorisine çok iyi bir örnek teşkil etmektedir. Haberde serebral palsili bir gencin annesin ve kendisinin “olağanüstü” çabaları ile üniversiteye gittiği anlatılmaktadır. Murat Can Çiçek’in eğitim başarısı, başlıktan da anlaşılacağı gibi Stephan Hawking’e benzetilerek olağanüstü bir başarı hikayesi olarak verilmiştir. Annesinin her gün Murat’ı okula götürmesi, arkadaşlarından notlar toplaması, onun için bunları okuması büyük bir fedakarlık olarak sunulmaktadır. Ancak haberde Murat’ın en temel hakkı olan eğitim hakkı için neden okula alınmadığı, annesinin bunun için neden mücadele etmek zorunda kaldığı, annesinin neden Murat’ın bağımsız bir birey olarak eğitim alması yerine tüm bu fedakarlıkları yapmak zorunda kaldığı gibi sistemdeki sorunlara dikkat çekilmemiş, Murat’ın hayatı fedakar anne ile münferit bir olağanüstü başarı hikayesi olarak verilmiştir. Keza başlıktaki

“Eğitimin önündeki tüm engelleri aştı” ifadesi de yine engelli kişiyi engelleri kendi azmiyle aşması gereken bakış açısını da yeniden üretmiştir. Bu haber dünyada ve Türkiye medyasında sık yapılan engellilerin süper engelli haberlerine çok iyi bir örnek oluşturmaktadır. Clogston’un ilerlemeci ve gelenekselci modeli tarif ederken ifade ettiği gibi engellerin kişinin kendisinden kaynaklanmadığını, toplumun koyduğu engeller nedeniyle olduğu bu haberde belirtilmemiştir. Bu tarz süper engelli hikayeleri sorunun sistemden değil kişinin kendisinden kaynaklandığını, çözümün de yine kişinin münferit kişisel başarısıyla çözüleceği söylemine oturmaktadır.

Hürriyet gazetesindeki 2 Aralık 2014 tarihli “Ölüm testini geçemedi” haberine iç sayfalarda “IQ’den kaldı, ilaçsızlık öldürdü” başlığı ile muhabir imzasıyla özel haber olarak yer verilmiştir. Bu haber de Clogston’un gelenekselci modelin medikal kategorisine iyi bir örnek oluşturmaktadır. Haberde MPS hastalığına sahip 6 yaşındaki bir çocuğa yönetmelikteki “zeka özürlülüğü olanlara ilaç verilmez” şartı yüzünden SGK tarafından ilacının ödenmemesi sonucu hayatını kaybetmesi işlenmiştir. Haberde madenci olan babasının yoksul olduğu ve bu sebeple ilacı alamadıklarına da yer verilmiştir. Söz konusu yönetmelikteki “zeka geriliği olanlara ilaç verilmez” ibaresinin tepkiler üzerine kaldırıldığı ancak çocuğun hayatını bu esnada kaybettiği belirtilmiştir. Haber bir sağlık skandalı ve mağdur/yoksul haberi olarak verilmiş, neden yönetmelikte zeka geriliği olan engellilerin en temel insan haklarından tedavi olma hakkına erişemediği, bunun ne gibi bir ayrımcılığa neden olduğu gibi hususlar işlenmemiştir. MS hastalığının ne gibi fiziksel yeti yitimlerine yol açtığı vurgulanmıştır. “IQ’den kaldı, ilaçsızlık öldürdü” başlığında da anlaşılabileceği gibi kişinin IQ’sunun düşük olmasına vurgu yapılmıştır. Bu haber temelde sağlık sistemindeki engellilere yönelik ciddi bir ayrımcılığın sonucu oluşan mağduriyeti konu alsa da işleniş biçimiyle sorunun kaynağının sistemsel değil, kişinin zeka geriliği ve MS hastalığının getirdiği engellere odaklanılmıştır. Babanın yoksulluğuna vurgu yapılarak da engellilerin sağlık hizmetlerine erişim hakkına değil, sağlık hizmetlerinde devlete olan bağımlılığına vurgu yapılarak habere dramatik unsurlar eklenmiştir. Bu haberde engellerin sistemsel olarak oluşturulduğuna vurgu yapmak yerine ölen kişinin yeti yitimlerine odaklanılmıştır. Haber engellilerin mağdur olduklarında manşet olabildiklerine dair iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Hürriyet gazetesindeki 2008 tarihli “Mahkeme Adalet Bakanlığını mahkum etti” başlıklı sürmanşet haberine iç sayfalarda muhabir imzası ile özel haber olarak yer verilmiştir. Bu haber ilerlemeci modelin sivil haklar kategorisine iyi bir örnek teşkil etmektedir. Habere göre, Omurilik Felçlileri Derneği Başkanı Süleyman Akbulut, tanık olarak gittiği Adliye’nin 3. katta olması ve asansör olmadığı gerekçesiyle ifadesinin giriş katında alınmasını istedi ancak bu talebi kabul edilmedi. Bunun üzerine elde taşınarak 3. kata çıkarılan Akbulut, düşme tehlikesi geçirdi ve aracı zarar gördü bunun üzerine de Adalet Bakanlığı’na tazminat davası açarak kazandı. Haber Akbulut’un hukuki zaferini işlemektedir. Haberde Adliye’nin yasalar kapsamında erişilebilir olması gerektiği, çözümün erişilebilirliğin sağlanması olduğu dernek başkanının görüşleri kapsamında verilmiştir. Haberde engelli kişi ilerlemeci model kapsamında sorunlarını anlatan ve sivil haklarını talep eden kişi rolünde resmedilmiştir. Haberde olumsuz olarak dikkat çeken tek husus muhabirin ortopedik engelli Akbulut için kullandığı “tekerlekli sandalyeye mahkum” ifadesidir. Tekerlekli sandalye ortopedik engellilerin bağımsız birey olarak hayata tam ve eşit katılımlarını sağlayan bir araç olmasına rağmen Türkiye medyasında sıklıkla bir “bağımlılık aracı” olarak gösterilerek engelli kişilere dair önyargıları yeniden üretmektedir. Bu haber sivil haklarını talep eden ilerlemeci model altındaki haberlerde dahi muhabirin engellilere yönelik dilinin önyargılardan arınmadığını göstermesi açısından önemlidir. Özetle haberlerde engellilerin hangi rollerle yer aldığının yanında onları tanımlarken kullanılan dil de çok önemlidir ve bu haber bize dildeki önyargıların haberin içeriğinden bağımsız olarak devam edebileceğini göstermektedir.

Özetle 20 yıl boyunca engelliler iki kez manşette “olağanüstü başarı”lı süper engelli kategorisinde ve “olağanüstü mağdur” medikal kategorisinde manşette yer alabilmişlerdir. Bir kez ise sivil hakları kategorisinde sürmanşette haberleştirilmişlerdir. Ancak hak temelli bu haberin 2008 yılında diğer haberlerin ise 2013 ve 2014 yılında yapılması, maalesef engelli haberlerinde manşet düzeyinde ilerlemeci modele doğru bir ilerleme olmadığını göstermektedir.

3.4.8. Haberlerde Engelli Kadın Temsili

Tablo 12. Haberlerde özne olarak engelli kadın

Gazeteler	Erkek	Kadın
Cumhuriyet	46	5
Hürriyet	34	5
Yeni Şafak	27	4

Engelli kadınların hem kadın olmak hem de engelli olmak üzerinden kesişimsel ayrımcılığa uğradığı tüm dünyada kabul edilen bir gerçektir. Engelli Kadın Derneği'nin Medya Dili Kılavuzu'na göre Türkiye'de engelli kadınlar medyada engelli erkeklerden daha az görünürler ve görünür olduklarında da engelli kadınlar çoğunlukla şiddet haberlerinin nesnesi ve “mağdur” olarak temsil edilmektedirler.¹³¹ Bu açıdan araştırma kapsamında haberlerde engelli kadınların haberlerde ne kadar özne olarak yer aldıkları ve nasıl rollerle temsil edildikleri incelenmiştir. Üç gazetede 20 yılda yapılan toplam 241 haber içinde Hürriyet gazetesinde 5, Cumhuriyet gazetesinde 5 ve Yeni Şafak'ta 4 olmak üzere toplamda 14 haberde engelli kadınlar özne olarak yer alabilmişlerdir.

Tüm haberler içinde engelli kadınların haberlerin yüzde 5,8'inde (14 haber) özne olarak yer alması medyada engelli erkeklere oranla daha az görünür olduğunu kanıtlar niteliktedir. Altta bu haberlerin detaylı incelemesi yapılacaktır.

Tablo 13. Fotoğraflarda engelli kadın kullanımı

Engel türleri	Cumhuriyet	Hürriyet	Yeni Şafak
Ortopedik	13	10	7
Zihinsel	1	4	5
Görme	-	1	4
İşitme	1	-	-
Toplam	15	15	16

¹³¹ Egbatan, a.g.e.

Fotoğraflarda ya sadece engelli kadınlar ya da engelli erkeklerle birlikte yer alan engelli kadınlar incelenmiştir. Engelli kadınların fotoğraflarda temsiline bakıldığında da benzer bir tabloyla karşılaşmaktadır. Toplam 214 fotoğrafın yüzde 21’inde, yani 46 fotoğrafta engelli kadınların ya tek başlarına ya da engelli erkeklerle yer aldığı görülmektedir. Yeni Şafak gazetesinde 16 fotoğrafta (ortopedik 7, zihinsel 5, görme engelli 4), Hürriyet gazetesinde 15 fotoğrafta (ortopedik 10, zihinsel 4, görme engelli 1), Cumhuriyet gazetesinde ise 15 fotoğrafta (ortopedik 13, zihinsel 1, işitme 1) engelli kadınlar yer almaktadır. Engelli kadınlar fotoğraflarda da erkeklere oranla daha az temsil edilmektedir. Ancak engelli kadınlar sadece 14 haberde özne olarak yer almalarına rağmen fotoğraflarda temsilleri bunun üç katı kadardır. Engelli kadınların fotoğraflarda daha görünür olması, haberlerde fiziksel olarak yer aldıklarını ancak aynı oranda söz sahibi olamadıklarını göstermektedir.

Tablo 14. Haberlerde engelli kadınların rolleri

Modeller	Kadın engelliler
Medikal (Gelenekselci)	1
Sosyal patoloji (Gelenekselci)	-
Süper engelli (Gelenekselci)	5
Sivil haklar (İlerlemeci)	8
Kültürel çeşitlilik (İlerlemeci)	-

Üç gazetede 20 yıl boyunca yer alan engelli haberlerindeki toplam 14 engelli kadından 9’u ortopedik engelli, 4’ü görme engelli, biri zihinsel engellidir (otizmli). 14 haberin 6’sı gelenekselci model kapsamında 5’i süper engelli, 1’i medikal kategorisinde yer alırken, 8’i ilerlemeci model kapsamında sivil haklar kategorisinde yer almaktadır.

3.4.8.1. Engelli Kadınların Haberlerdeki Roller

Gelenekselci model: Yeni Şafak'taki “Görmeyen gözleri dünyasını karartmadı” haberinde görme engelli bir öğretmenin azmi ve ailesinin desteğiyle öğretmen olduğu haberleştirilmiştir. Haberde başlıktan da anlaşılacağı gibi görme engellilerin yeti yitimleri nedeniyle dünyalarının kararacağı, başka bir ifadeyle dünyalarının yaşanmaya değmez ve keder barındırdığı önyargısı vardır. Engelli kişinin kendi azmi ve olağanüstü başarı sayesinde de engelsiz insanlar için sıradan olan öğretmen mesleğini ifa ederek dünyasının kararmadığı sonucuna varılmıştır.

Yeni Şafak'taki “Görmeden durmadan dava kazandı” haberinde avukat bir kadının “görme yetisini kaybetmesine rağmen” 21 yıldır avukatlık yaptığı belirtilmektedir. Haberde “rağmen” ifadesiyle engelli kişilerin yeti yitimleri nedeniyle avukat olamayacakları önyargısı yeniden üretilerek engelli kişi engelsiz kişiler için sıradan ve normal olan avukatlık mesleğini yerine getirdiği için olağanüstüleştirilmektedir.

Yeni Şafak'taki “Yürüyemez dediler şimdi üniversitede” başlıklı haber şu cümlelerle başlamaktadır: “Gediz Üniversitesi'nde örnek alınacak bir azim yaşanıyor. Kahramanı ise 19 yaşındaki doğuştan bedensel engelli Gökçe Nas Oğuzlar.” Haberde değnekle yürüyen bedensel engelli bir kadının üniversiteyi kazanması “örnek alınacak bir azim” olarak betimlenmiş ve engelli kişi engelsiz kişiler için sıradan bir durum olan üniversite okuma eylemini gerçekleştirdiği için “kahraman” ilan edilmiştir.

Cumhuriyet gazetesindeki “Satırları ‘yaşama’ çevirdi” başlıklı haberde geçirdiği kaza sonrası felç geçirerek tekerlekli sandalye kullanmaya başlayan bir kadının çeviri yapmaya başlaması haberleştirilmiştir. Bu haberdeki başlıkta da tıpkı “dünyasını karartmadı” ifadesinde olduğu gibi engelli kişinin daha önce aslında yaşamaya değer bir hayatı olmadığı önyargısı vardır; çeviri yapmaya başlayarak “yaşamaya başladı” ifade edilmiştir. Engelsiz kişiler için sıradan olan çeviri yapma edimi engelli kişi için olağanüstü bir başarı olarak ifade edilmiştir.

Hürriyet gazetesindeki “Bir rampa boyu yol alamadık” başlıklı haber ise “8 yaşında kas erimesi sonucu yatağa mahkum olan Aydan Şenel, resim yaparak hayata tutundu” cümlesi ile başlamaktadır. Bu haberde de yine diğerlerinde olduğu gibi engellinin bağımlılığına ve hayata tutunduğuna vurgu yapılmış ve kişinin engelsiz insanlar için sıradan olan resim yapma eylemini gerçekleştirerek kişi olağanüstüleştirilmiştir.

Hürriyet gazetesindeki ilk sayfadan “MS’li kadının insaniyet dersleri” başlıklı haber “Övgü Bingöl Cebir, 8 yıl önce MS hastalığına yakalandı. Tekerlekli sandalyeye mahkum oldu. Pes etmedi ve yaşlılara bakımevi açtı” spotuyla verilmiştir. Tekerlekli sandalye, bedensel engelli kişilerin bağımlılık değil hayata tam ve eşit katılımını sağlayan araçlarıdır. Yine spotta tekerlekli sandalye kullanan kişinin “pes edeceği” önyargısı yeniden üretilmektedir. Muhabir, bizzat engelli kişiye “eşinizi kendinizden uzaklaştırmak istediniz mi?” diye sormuş ve “Hastalıktan sonra eşime defalarca ‘beni terk et’ dedim” yanıtını da başlığa taşımıştır. Muhabir engelli bir kişinin evliliğini sürdüremeyeceği önyargısını hem sorusunda hem de başlıkta yeniden üretmiştir. Haberin tamamında MS hastası kişinin medikal sorunlarına odaklanılmış ve engeline rağmen sıradan hayatına devam etmesi olağanüstü bir başarı olarak gösterilmiştir.

Özetle engelli kadınlarla ilgili tüm başarı haberlerinde engelli kadınların üniversiteye gitmesi, çevirmen olması, avukat olması, öğretmen olması, resim yapması gibi engelsiz insanların yaptıklarında sıradan olabilecek özellikleri “olağanüstü başarı” olarak sunulmaktadır. Bu haberlerde kurulan dille engelli kadınların olağanüstü çabalar sarf ederek bazen de ailelerin de desteğiyle sağladıkları başarılarına “azim”leri sayesinde ulaşabildikleri vurgusu yapılarak engellilerin ancak kendi azimleri sayesinde başarıya ulaşabilecekleri ve bağımlılıklarından kurtulabilecekleri önyargısı yeniden üretilmektedir. Bu haberlerde kişilerin münferit başarılarına odaklanılarak sistemin koyduğu engeller görmezden gelinmektedir. Üstelik başarı haberlerinin hiçbirinde engelli kadınların engelli ve kadın olmaktan ötürü yaşadıkları sorunlarına yer verilmediği görülmektedir. Haberlerde kadınlar engelli kadın kimlikleri ile değil engelli kimlikleri ile yer almaktadırlar.

İlerlemeci model: Yeni Şafak gazetesinin 2018 yılındaki “Engellinin yolu taşı” haberinde bedensel engelli bir kadın mimari erişilebilirlik sorunlarına ve çözüm önerilerine dikkat çekmektedir. Hürriyet gazetesinin 2017 yılındaki “Engel görmeyin sadece engelleri kaldırın” başlıklı haberinde serebral palsili ve otizmlili iki kadının eğitim haklarının veliler, okul yönetimi tarafından nasıl engellendiği işlenmiştir. Cumhuriyet gazetesinde “İnime çekileceğim” haberinde ise tekerlekli sandalye kullanıcısı cam kemik hastası bir kadın toplu ulaşımındaki erişilebilirlik sorunlarının çözülmesini talep etmektedir. Cumhuriyet gazetesindeki 3 Aralık 2006’daki Engelliler Yürüyüşü haberinde Altınokta Körler Vakfı Başkanı Birsen Şapçı’nın da demecine yer verilmektedir. Şapçı, demecinde kent planlamasındaki fiziksel engellerin görme engellilerin sosyalleşmesine mani olduğuna dikkat çekmektedir. Cumhuriyet gazetesindeki 4 Aralık 2018’deki haberde görme engelli Emine İşler, görme engelliler için yapılan hissedilebilir yüzeylerin erişilebilir olmadığına dikkat çekmektedir. Hürriyet gazetesinde 3 Aralık 2011’deki 3 Aralık Engelliler Günü etkinliğinde konuşan CHP milletvekili ve aynı zamanda bedensel engelli Şafak Pavey, görüşünde engellilerin özellikle istihdam olmak üzere tüm haklarının takipçisi olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Yine 2019 yılında Türkiye Omurilik Felçlileri Derneği Genel Başkan Yardımcısı Semra Çetinkaya, tekerlekli sandalye kullanıcısı olarak İstanbul sokaklarında yaşadığı mimari engellere dikkat çekmektedir. Bu haber hem Cumhuriyet hem de Hürriyet gazetesinde yer almıştır.

Özetle ilerlemeci model kapsamındaki sivil haklar kategorisinde engelli kadınlar sivil haklarını ve sorunlarını dile getirmektedir. Ancak yukarıda da değindiğimiz gibi bu haberlerin bile hiçbirinde engelli kadınların engelli ve kadın olmaktan ötürü yaşadıkları sorunlara yer verilmediği görülmektedir. Haberlerde kadınlar engelli kadın kimlikleri ile değil engelli kimlikleri ile yer almaktadırlar.

3.4.9. Kadın Haberlerine Dair Genel Değerlendirme

Üç farklı gazetede 2-3-4 Aralık'ta 20 yıl boyunca yer alan toplam 241 haber içinde engelli kadınlar özne olarak tüm haberler içinde 14 haberle yüzde 5,8 oranında yer almaktadır. Haberlerde kullanılan toplam 214 fotoğrafın yüzde 21'inde engelli kadınlar ya tek başlarına ya da engelli erkeklerle yer almıştır. 14 engelli kadından 9'u bedensel engelli, 4'ü görme engelli, biri otizmli. 14 haberin 6'sı geleneksel model kapsamında 5'i süper engelli, 1'i medikal kategorisinde yer alırken, 8'i ilerlemeci model kapsamında sivil haklar kategorisinde yer almaktadır.

Öncelikle sayısal olarak baktığımızda engelli kadınların haberlerin sadece yüzde 5,8'inde yer alması engelli erkeklere oranla medyada çok az görünür olduklarını kanıtlar niteliktedir. Fotoğraf açısından baktığımızda ise engelli kadınların 14 haberde yer almasına rağmen bunun 3 katı kadar fotoğrafta yer alması fotoğraflarda daha görünür olduklarını göstermektedir.

14 haberin hiçbirinde engelli kadınların engelli ve kadın olmaktan ötürü yaşadıkları sorunlara ve kesişimsel dezavantajlarına yer verilmediği görülmektedir. Engelli kadınlar ister gelenekselci modelde ister ilerlemeci modelde olsun engelli kadın olmak üzerinden değil, sadece engelli kimlikleri üzerinden yer almaktadırlar. Bu açıdan baktığımızda haberlerde engelli kadınların ister görüş veren isterse hikayenin bizzat öznesi olarak haberde yer almasının engelli kadınların sorunlarını görünür kılmaya yetmediği görülmektedir. Bunun yanında inceleme kapsamındaki hiçbir haberde engelli kadınlar şiddet öznesi olarak yer almamıştır; bu durum araştırma kapsamı 3 Aralık Engelliler Günü özelinde olduğu için bugüne denk gelen bir şiddet haberi olmaması ile açıklanabilir.

3.4.10. Gazetelerin Karşılaştırılması

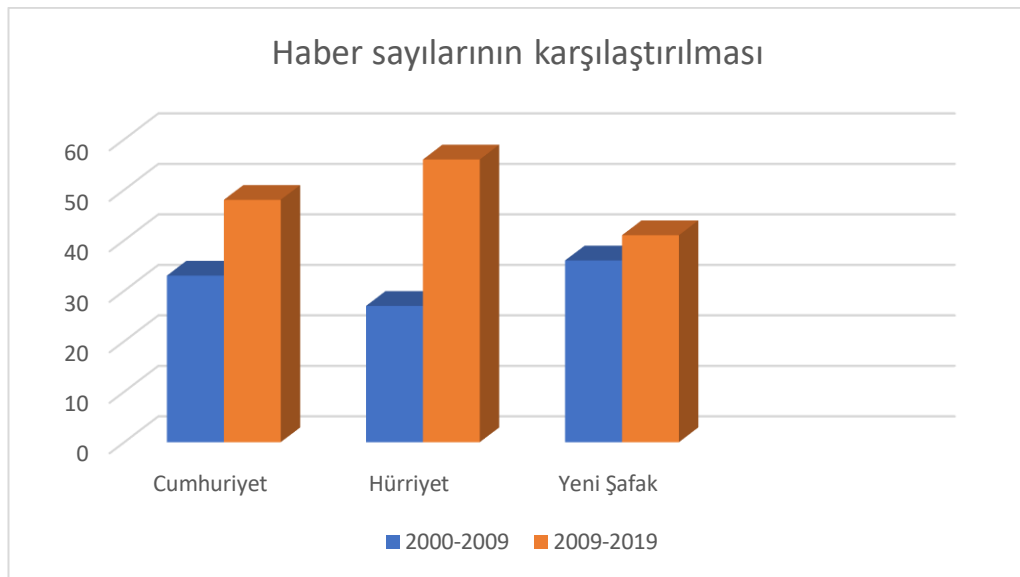
Gazeteler arasında karşılaştırma yapıldığında Cumhuriyet gazetesinin engelli haberlerine ilk sayfada daha çok yer verdiği, sivil alan haberlerine daha çok yer

verdiği, engellilerin neredeyse tamamının ilerlemeci modelde temsil edildiği, yıllar arasında bir gerileme olmadığı, engellilerin sorunlara daha çok yer verdiği, ayrımcılık ifadesinin en çok Cumhuriyet gazetesinde geçtiği ve Engelliler Kanunu'ndan sadece Cumhuriyet gazetesinin bahsettiği görülmektedir. Yeni Şafak gazetesinin daha çok resmi haberlere yer verdiği, engellilerin gelenekselci modelle ilerlemeci model arasında neredeyse eşit sayıda temsil edildiği, engellilerin sorunlarından ziyade hizmetlere yer verdiği görülmektedir. Hürriyet gazetesinin sivil alan haberlerine Yeni Şafak'tan daha çok Cumhuriyet gazetesinden daha az yer verdiği, engellilerin gelenekselci modelle ilerlemeci model arasında eşit sayıda temsil edildiği, 2009 yılından sonra engellilerin daha çok ilerlemeci modelde temsil edildiği, engellilerin sorunlarına Yeni Şafak'tan daha çok Cumhuriyet gazetesinden daha az yer verdiği görülmektedir.

Haberlerde engelli kadınların yer alma sayısı, temsil edildikleri roller, kendilerine has sorunlarına yer verilip verilmediği gibi kriterlere bakıldığında ise üç gazete arasında ciddi bir fark bulunmadığı tespit edilmiştir.

3.4.11. Yılların Karşılaştırılması

Grafik 6. Haber sayılarının karşılaştırması

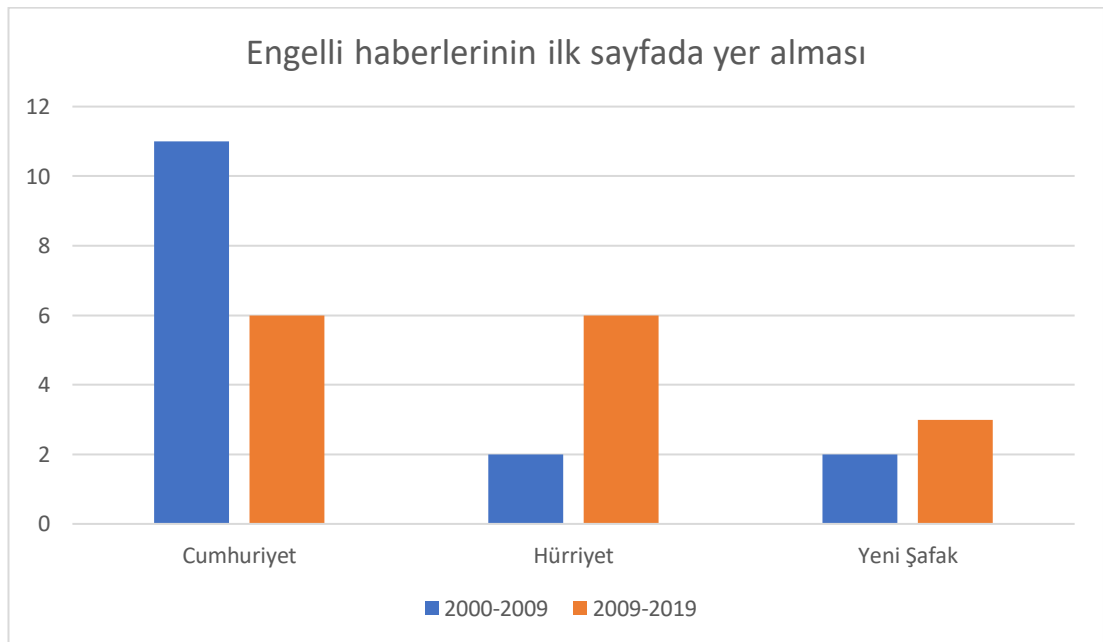

İncelenen 20 yıllık süreci ikiye bölerek 2000-2019 ve 2010-2019 arasında bir karşılaştırma yapmak 10 yıllık zaman dilimlerinde herhangi bir değişim olup olmadığını göstermesi açısından faydalı olacaktır.

2000-2009 yılları arasında Cumhuriyet gazetesinde 33, Hürriyet gazetesinde 27, Yeni Şafak gazetesinde 36 olmak üzere toplamda 96 haber yer almıştır. 2009-2019 yılları arasında ise Cumhuriyet gazetesinde 48, Yeni Şafak gazetesinde 41, Hürriyet gazetesinde ise 56 olmak üzere toplamda 145 haber yer almıştır. İkinci 10 yıllık dönemde engelli haberlerinde yüzde 52 oranında artış olması olumlu bir gelişmedir.

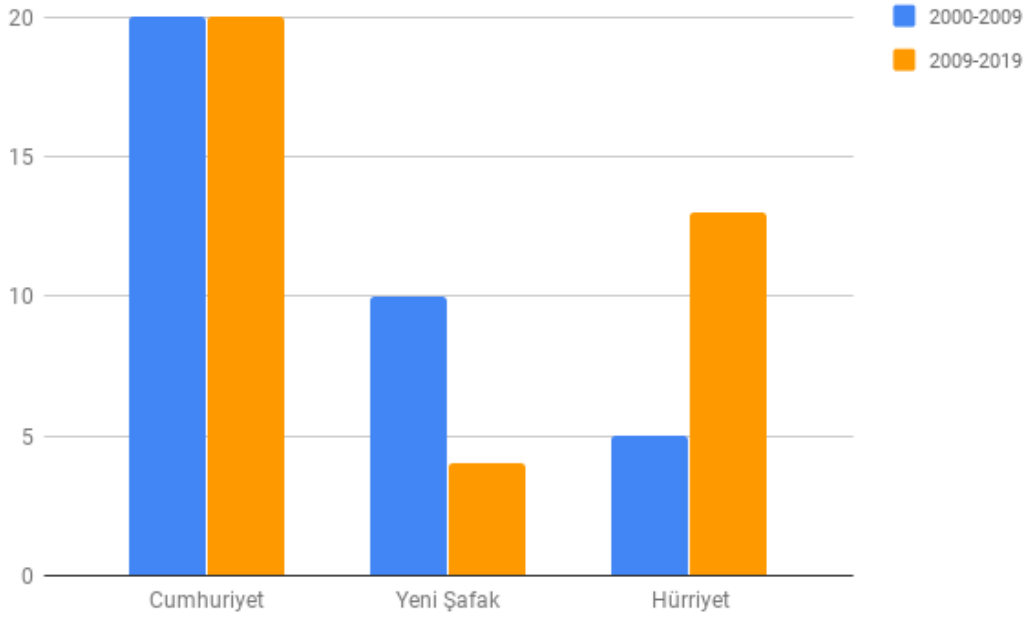
Engelli haberleri sadece 2013 ve 2014 yılında manşette yer alabilmiştir. 2000-2009 yılları arasında hiç engelli haberi manşette yer almamıştır. Bu açıdan bakıldığında 2010 yılından sonra engelli haberlerinin manşete taşınabilmesini olumlu bir adım olarak görülebilir. Ancak yukarıda da ifade edildiği üzere bu iki haber de olağanüstü başarılı ve olağanüstü mağdur haberleridir. Bu haberler de engellilerin yaşadıkları sorunların kendi yeti yitimleri nedeniyle değil toplum tarafından yaratılan engeller nedeniyle olduğuna dair bir vurguya sahip değildir.

Grafik 7. Engelli haberlerinin ilk sayfada yer alma sayısı

Gazetelerin ilk sayfalarında yer alan engelli haberleri incelendiğinde ise Hürriyet gazetesinde 2000-2009 yılları arasında sadece 2 haber ilk sayfada yer alırken, 2009-2019 yılları arasında 6 haber ilk sayfada yer almıştır. Bu açıdan Hürriyet gazetesinde 2009 yılından sonra engelli haberleri daha çok ilk sayfada yer almıştır. Yeni Şafak gazetesinde ise 2000-2009 yılları arasında 2 haber ilk sayfada yer alırken, 2009-2019 yılları arasında 3 haber ilk sayfada yer almıştır. Yeni Şafak gazetesinde de düşük de olsa bir artış yaşanmıştır. Cumhuriyet gazetesinde ise 2000-2009 yılları arasında 11 kez, 2009-2019 yılları arasında ise 6 kez engelli haberleri ilk sayfada yer almıştır. Cumhuriyet gazetesinde 2009'dan sonra engelli haberleri ilk sayfa yerine daha çok arka kapakta yer almaya başlamıştır; bu da engelli haberlerinin gazetede görünürlüğünün azaldığını göstermektedir.

Grafik 8. Özne oldukları haberlerde ilerlemeci modele göre yer alma sayısı

Engellilerin özne olarak yer aldıkları haberlerde hangi rollerle yer aldıklarına bakıldığında ise Hürriyet gazetesinde 2000-2009 yılları arasında 5 ilerlemeci model kapsamında haber yer alırken, 2009'dan sonra 13 ilerlemeci model kapsamında haber yer almıştır. Yeni Şafak gazetesinde ise 2000-2009 yılları arasında ilerlemeci model

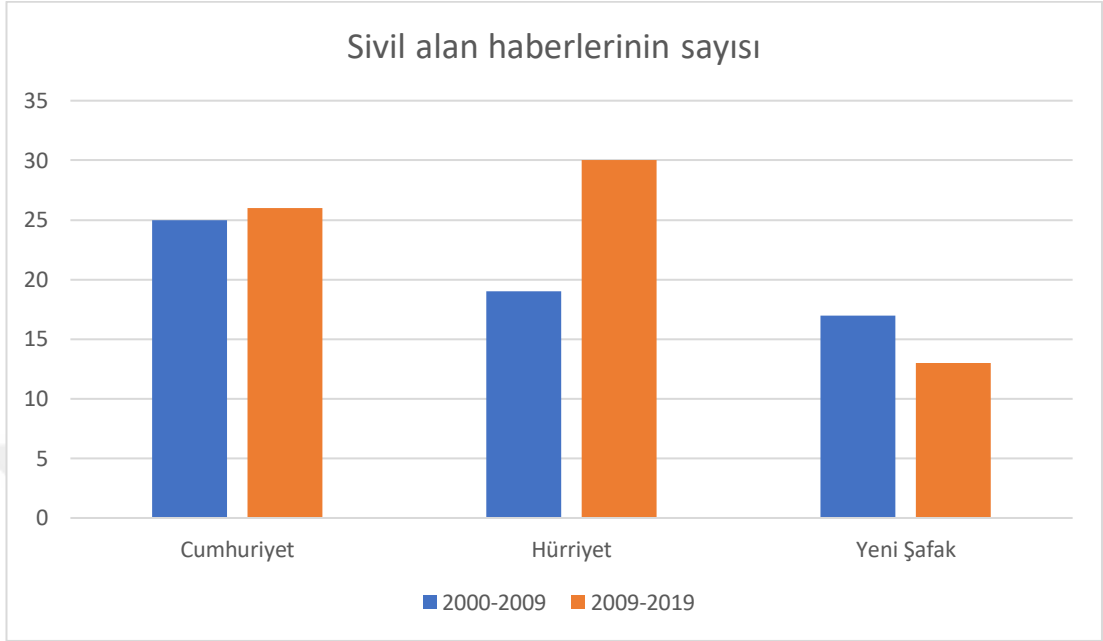
kapsamında 10, 2009-2019 yılları arasında ise bu sayı 4'e inmiştir. Cumhuriyet gazetesinde ise 2000-2009 yılları arasında 20, 2009-2019 yılları arasında ise 20 ilerlemeci model kapsamında haber yer almıştır. Özetle Hürriyet gazetesinde ilerlemeci modele doğru bir ilerleme gözlemlenirken Yeni Şafak gazetesinde gelenekselci modele doğru bir gerileme, Cumhuriyet gazetesinde ise bir fark yoktur.

Engelli kadınların özne oldukları haberleri yıllara göre karşılaştırıldığında ise Cumhuriyet gazetesinde 2000-2009 yılları arasında 2 haber, 2009-2019 yılları arasında 3 haber yer almıştır. Hürriyet gazetesinde 2000-2009 yılları arasında 1 haber, 2009-2019 yılları arasında 4 haber yer almıştır. Yeni Şafak gazetesinde ise 2000-2009 yılları arasında 3 haber, 2009-2019 yılları arasında 1 haber yer almıştır. Engelli kadın haberlerinde gözle görülür bir artış yaşanmamıştır.

Gazetelerin 2009 yılından sonra genel çatı altında engelli, görme ve zihinsel engelli haberleri dışında otizm, işitme engelliliği, down sendrom, serebral palsi, cam kemik hastası gibi engellilik türlerine dair haberlere yer verdiği görülmektedir. Cumhuriyet gazetesinde 2000-2009 yılları arasında sadece engelliler ya da görme ve zihinsel engelli haberleri, 2009-2019 yılları arasında ise 7 otizmlili, 1 serebral palsili, 1 cam kemik hastası ve 1 işitme engelli haberi yer almıştır. Yeni Şafak gazetesinde ise 2000-2009 yılları arasında 2 otizmlili, 1 işitme engelli, 2009-2019 yılları arasında ise 3 otizmlili 1 işitme engelli haberi yer almıştır. Hürriyet gazetesinde ise 2000-2009 yılları arasında 1 down sendromlu, 2009-2019 yıllar arasında ise 5 işitme, 6 otizmlili ve 2 down sendromlu haberi yer almıştır. Engelliler homojen bir grup olmadığı gibi farklı engel türlerinin farklı sorunları ve ihtiyaçları mevcuttur, bu açıdan gazetelerin 2009 yılından itibaren farklı engel gruplarına yer vermesi olumlu bir adım olarak değerlendirilebilir.

Ayrımcılık ifadesi Yeni Şafak gazetesindeki 1 haber haricinde diğer gazetelerde hep 2009 yılından sonraki haberlerde geçmeye başlamıştır. Bu da engellilere dair ayrımcılık sorununun 2009 yılından sonra medyanın gündemine girebildiğini göstermektedir.

Grafik 9. Sivil alan haberlerinin sayısı

Haber kaynakları açısından karşılaştırıldığında Cumhuriyet gazetesinde 2000-2009 yılları arasında 25 sivil alan, 2009-2019 yılları arasında 26 sivil alan haberi yer alarak ciddi bir fark olmamıştır. Hürriyet gazetesinde 2000-2009 yılları arasında 19 sivil alan, 2009-2019 yılları arasında 30 sivil alan haberi yer alarak bir yükseliş yaşanmıştır. Yeni Şafak gazetesinde ise 2000-2009 yılları arasında 17 sivil alan, 2009-2019 yılları arasında ise 13 sivil alan haberi yer alarak bir düşüş yaşanmıştır. Özetle Hürriyet gazetesinde sivil alan haberlerinde artış yaşanırken Yeni Şafak gazetesinde düşüş yaşanmıştır, Cumhuriyet gazetesinde ise ciddi bir fark yoktur.

3.4.12. Hürriyet Gazetesinin Engelsiz Ek'inin İncelenmesi

Hürriyet gazetesinde 2008 yılında 3 Aralık Dünya Engelliler Günü'nde Türkiye Beyaz Ay Derneği'nin yürüttüğü "Eğitim her engeli aşar" projesinin bir parçası olarak engellilerin hazırladığı 4 sayfalık Engelsiz Ek yer almaktadır. Bu ek engellilerin hazırladığı özel bir ek olması nedeniyle analiz kapsamına alınmamıştır. Ancak engellilerin hazırladığı bu ekin engellilerin bizzat

kendilerinin hazırladığı ekte neler olmasını istediklerini göstermesi açısından önem taşıdığı için ayrı bir başlık altında incelenecektir. Bu ekin Beyaz Ay Derneği'nin projesi kapsamında yapıldığı dolayısıyla tüm engellilerin bakış açısını yansıtmadığını da akılda tutmak faydalı olacaktır.

Ekte yer alan 21 yazının 4'ü köşe yazısı, 1'i söyleşi diğer 14'ü haberdur. Detaylı olarak bakıldığında haberlerde engellilere dair sesli betimleme hizmeti, engelli okulu tanıtımı, RAM'ların tanıtımı, engellilerin yasal hakları, mutlu engelli hakkı hizmeti tanıtımı, engellilerle ilgili doğru bilinen yanlışlar, istihdam sorunu gibi engellilere dair hizmetlerin, hakların ve engelsizlerin engellilere dair bilmesi gereken bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Diğer haberlerde ise engelli kişilerle görme engelli milletvekili, MS hastası engelli kadın, bedensel engelli mimar, işitme engelli tiyatro sanatçısı ve farklı engel grubundan 3 kişi ile engelli olmak deneyimi ve başarıları konuşulmuştur. Bir söyleşide ise ünlü bir oyuncunun engellilik ve sporlar ilgili düşünceleri sorulmuştur.

Köşe yazılarında ise bir engelli kadın engelli kadın olarak anne olma deneyiminin zorluklarını ve taleplerini yazmıştır. Bir görme engelli öğretmen de görme engelli öğretmen olma deneyimini yazarak bu konudaki önyargılara dikkat çekmiştir. Bir kız çocuğu engelli çocuk olma deneyimini yazmıştır. Bir fiziksel engelli erkek de erişilebilirlikle ilgili deneyimini anlatmış.

Bu ekteki haberlerin yarısında engellilerin sahip olduğu haklara ve hizmetlere yer verilmiştir. Bunun sebebinin engellilerin yasal hakları ve kendilerine sunulan hizmetler hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıkları düşüncesinden kaynaklandığı varsayılabilir. Ancak bu Beyaz Ay Derneği'nin projesi kapsamında hazırlandığını ve bir grup engellinin bakış açısını yansıttığını akılda tutmak gerekmektedir; bu sebeple de ekle ilgili değerlendirme yapılırken bunun tüm engellilerin medyaya dair bakış açısını yansıttığını söylemek yanlış olacaktır. Ekle ilgili en dikkat çeken detay bir köşe yazısında engelli kadının engelli ve kadın olmak üzerinden deneyimlerini aktarması olmuştur. 20 yıllık haberler içinde engelli kadın olma deneyiminin geçtiği tek yazı bu olmuştur.

SONUÇ

Toplumun en dezavantajlı kesimlerinden birini oluşturan engelli bireylerin hayata katılmalarının önündeki engeller sadece mimari erişilebilirlikte yaşanan sorunlardan kaynaklanmamaktadır. Toplumda var olan önyargıların etkisiyle toplum dışına itilen engellilerin yaşadıkları sorunlar ayrımcılık ekseninde gelişen bir insan hakları sorunu ve eşitlik meselesidir. Geçmişten günümüze engellilere yönelik önyargıların üretilmesinde ve yeniden üretilmesinde ise medya büyük bir paya sahiptir. Haller, topluma dahil olmalarının önündeki birçok farklı bariyer nedeniyle engellilerin, toplumun büyük kesimi tarafından medyadaki temsilleriyle tanındığına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda medyanın toplum üzerinde tartışmasız etkisi göz önünde tutulduğunda kadınlar, siyahlar, azınlıklar, LGBTİ+ bireyler ve engelliler gibi dezavantajlı grupların sorunlarının ve taleplerinin medyada görünür olması hayati bir öneme sahiptir.

Bu çalışmada 2000-2019 yılları arasındaki 20 yıllık sürede Türkiye’de gerek devlet politikalarında gerekse sivil toplum alanında engellilik meselesine dair belli bir ilerleme sağlanırken medyanın engelli haberlerini ne kadar görünür kıldığı, engelli bireylerin, engelli kadınlara özel bir başlık açarak, haberlerde hangi rollerle temsil edildikleri, engellilerin ne gibi sorunlarına yer verildiği, haberlerin imzalı olup olmadığı, engelliler için hangi tanımlamanın kullanıldığı, kaç haberde ayrımcılık ifadesinin geçtiği, haberlerin kaynağının ne olduğu gibi sorulara yanıt aranmaktadır. Çalışma aynı zamanda farklı ideolojilere sahip üç gazetenin karşılaştırmasını ve 20 yıllık sürede engelli haberlerindeki değişimi de ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın kuramsal bölümünün ilk kısmında engelliliğin tanımlanması çalışmaları engellilik modelleri, engelliliğe dair tek uluslararası belge olan Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi kapsamında incelenmiştir. İkinci kısımda Türkiye’de engelliğe dair politikalar hukuki gelişmeler ışığında verilmiş, engelli sivil toplum hareketinin geçmişten günümüze gelişimi özetlenmiş ve engelli kadınların

Türkiye’deki genel durumu anlatılmıştır. Üçüncü kısımda ise medyada engelliliğin nasıl yer aldığı ve Türkiye’de bu konuda yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir.

Çalışmanın analiz bölümünde ise Türkiye’de farklı ideolojilere sahip Yeni Şafak, Cumhuriyet ve Hürriyet gazetelerinin 2000-2019 yılları arasında 20 yıl boyunca 3 Aralık Dünya Engelliler günü kapsamında yer verdikleri haberler 2 ve 4 Aralık’ı da kapsayacak şekilde incelenmiştir. Çalışma kapsamında kütüphane arşivinde 2-3-4 Aralık’a ait 20 yıl boyunca toplamda 180 gazete (yaklaşık 3600 sayfa) taranmıştır.

1992’de “Birleşmiş Milletler Engelliler Onyılı”nın kapanış toplantısında her yıl 3 Aralık gününün Engelliler Günü olarak kutlanması kararlaştırıldı. O günden bu yana 3 Aralık Dünya Engelliler Günü, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de engellilere yönelik farkındalık yaratmak ve engellilerin sorunları ile taleplerinin görünür kılınması amacıyla kutlanmaktadır.

Analizde engellilerin haberlerde hangi rollerle temsil edildikleri Clogston’un ilerlemeci-gelenekselci modeline göre incelenmiştir. Bu modelin daha önce yazılı basında engelli haberlerinin incelenmesinde kullanıldığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Clogston’a göre gelenekselci modelde engelliler hatalı, bozuk kişiler olarak temsil edilmektedir. Kişinin engeline bağlı olarak yaşadığı kısıtlılık bireyin kendisinden kaynaklanmaktadır. Toplumun buradaki rolü engelli bireyi tedavi etmek ya da ekonomik olarak bakımını üstlenmektir. Bazı aşırı durumlarda engelli kişi engelinden dolayı sapkın ya da insandan daha değersiz olarak temsil edilmektedir. İlerlemeci modelde ise kişinin engelliliğine bağlı fiziksel kısıtlılığının büyük bölümünün toplumun fiziksel, sosyal ve çevresel adaptasyon yetersizliğinden ve fiziksel olarak farklı olanları kabul etmeye yönelik tutumundan kaynaklanmaktadır.

20 yılda Cumhuriyet, Yeni Şafak ve Hürriyet gazetesinde, 2-3-4 Aralık’ta engellilere dair toplamda 241 haber yer almıştır. 83 haber sayısı ile en çok haber Hürriyet gazetesinde yer almaktadır; ardından 81 haberle onu Cumhuriyet gazetesi ve 77 haber sayısı ile Yeni Şafak gazetesi izlemektedir. 2000-2009 yılları arasında üç gazetede toplamda 96 engelli haberi yer alırken 2009-2019 yılları arasında bu sayının yüzde 52 oranında artarak 145’e çıkması olumlu bir gelişmedir. Engelliler gazetelerin

vitirini olarak kabul edilen manşetlerde 20 yıl boyunca sadece iki kere, Hürriyet gazetesinde gelenekselci model kapsamında ya olağanüstü başarılı olarak “süper engelli” ya da olağanüstü mağdur olarak “medikal” kategorisinde temsil edilmiştir. Gazetelerin ilk sayfalarında ise engelli haberleri Cumhuriyet gazetesinde 17 kez, Hürriyet’te 8 kez, Yeni Şafak’ta ise 5 kez yer alabilmiştir. Engellilerle ilgili farkındalığın geliştirilmesi, engellilerin sorunlarının ve taleplerinin görünür kılınması için kutlanan 3 Aralık Dünya Engelliler Günü’nde medyada engellilerin daha görünür olmaları beklenirken, engelliler, ilerlemeci model kapsamında sivil haklarını talep eden bireyler olarak manşetlerde kendilerine yer bulamamıştır. Cumhuriyet gazetesi dışında da Hürriyet ve Yeni Şafak gazetesinin ilk sayfasında da çok fazla görünür değildirlir.

Haberlerde engellilerin tanımlanma biçimine bakıldığında Türkiye’de geçmişten günümüze genel olarak sakat, özürlü, engelli kavramları kullanılmıştır. Ancak 2013’te yapılan kanuni değişiklikle yasalardan özürlü, sakat ve çürük ifadeleri çıkartılmış, sadece engelli kelimesinin kullanılmasına karar verilmiştir. Her ne kadar “sakat” kelimesinin kullanımına dair akademik alanda tartışmalar sürse de özürlü ve çürük gibi ifadelerin ayrımcılık içerdiği konusunda uzlaşma vardır. Gazetelerde henüz yasa çıkmadan özürlü ifadesinin haberlerde kullanılmamaya başlaması olumlu bir gelişmedir ve sivil toplum örgütlerinin ve/veya siyasilerin özürlü yerine engelli ifadesini kullanmaya başlaması ile açıklanabilir.

Üç gazetede toplam yer alan 241 haberin yüzde 65’inin (158), haberlerini farklı engel grupları üzerinden değil, tüm engellileri bir grupta toplayarak “engelliler” genelinde verildiği görülmektedir. Bu bir açıdan anlaşılabilir gözükse de farklı engelli gruplarının kendine has farklı sorunları olduğu göz önüne alınırsa, haberlerin çoğunun genel bir engellilik üzerinden kurulması engellileri homojen bir grup olarak görüldüğünü göstermektedir. Bu durum her engel grubunun kendine has sorunlarının ve taleplerinin görünür olamamasına neden olmaktadır. Gazetelerin olumlu bir adım olarak 2009 yılından sonra otizm, işitme engelliliği, down sendromu, serebral palsi gibi farklı engellilik türlerine dair haberlere yer verdiği görülmektedir.

Gazetelerin fotoğraf kullanımına bakıldığında Cumhuriyet gazetesinde 55 fotoğraf, Hürriyet gazetesinde 86 ve Yeni Şafak'ta 73 fotoğraf olmak üzere toplamda 214 fotoğraf kullanılmıştır. Cumhuriyet gazetesinin üç gazete içinde yapısı itibarıyla en az fotoğraf kullanan gazete olarak engelli haberlerinde de en az fotoğraf kullanan gazete olması şaşırtıcı değildir. Gazetelerdeki fotoğraflarda ortopedik engellilerin daha fazla görünürlüğe sahip olması hem uzun yıllardır sivil toplum alanında verdikleri mücadele hem de görsel kullanımında engelliğin görünür olduğu bir engel türü olması nedeniyle açıklanabilir.

Haberlerdeki imza kullanımına bakıldığında Cumhuriyet gazetesinde 20 haber imzalı, 61 haber imzasız, Yeni Şafak gazetesinde 11 haber imzalı, 66 haber imzasız, Hürriyet gazetesinde ise 37 haber imzalı, 46 haber imzasız olarak yer almaktadır. Özetle üç gazetede ki haberlerin yüzde 71'inde muhabir imzası yer almamıştır, haberler ya ajanstan alınmış ya da masa başında derlenmiştir. Bu da gazetelerin engelli haberlerine verdiği önemi göstermesi açısından önem taşımaktadır; çünkü bir haber için muhabir görevlendirmek habere verilen önemin göstergelerinden biridir.

Üç gazetede ki haberlerin toplamının yüzde 61'inin kaynağı basın açıklamaları, yürüyüşler, raporlar gibi sivil alana aittir, geri kalanı ise resmi açıklamalar ve özel sektöre ait haberlerdir. Yeni Şafak gazetesindeki engelli haberlerinin sadece yüzde 42'si sivil alan kaynaklıdır, Hürriyet gazetesinde bu oran yüzde 62'ye Cumhuriyet gazetesinde ise yüzde 78'e çıkmıştır. Özellikle 3 Aralık Dünya Engelliler Günü'nde haberlerde engellilerinin sesinin daha görünür olması beklenirken buna en çok Cumhuriyet gazetesinin yaklaştığı söylenebilir. Engellilere dair haberlerde engelli ve/veya engelli sivil toplum örgütlerinin kaynak olarak kullanılması engellilerin kendi sorun ve taleplerini kendi bakış açılarıyla yansıtmalarını aynı zamanda okuyucu ile engelli kişinin de iletişime girmesini sağlayacaktır. Bu açıdan engellilerinin sesinin haberlerde yer alabilmesi için gazetelerin resmi açıklamalar ya da özel sektör yerine daha çok sivil alandan gelen haberlere yer vermesi gerekmektedir.

Engelliler, 241 haberin yaklaşık yarısında (117) görüşüne başvuru alan ya da hikayesinin anlatıldığı, başka bir ifadeyle ana karakter yani özne olarak yer

alabilmiştir. Hürriyet gazetesinde engelliler 18 haberde ilerlemeci, 18 haberde gelenekselci modelle temsil edilmiştir. Cumhuriyet gazetesinde 40 haberde ilerlemeci, 4 haberde gelenekselci model altında temsil edilmiştir. Yeni Şafak gazetesinde engelliler 14 ilerlemeci, 16 gelenekselci model altında temsil edilmiştir. Özetle engelliler özne oldukları haberlerde Hürriyet ve Yeni Şafak gazetesinde ilerlemeci ve gelenekselci model arasında eşit sayıda temsil edilirken Cumhuriyet gazetesinin neredeyse tamamında ilerlemeci modelde temsil edilmiştir. Clogston'un belirttiği gibi engellilerin yaşadıkları sorunların yeti yitimlerinden değil, toplumun koyduğu engellerden kaynaklanması sebebiyle engellilerin ilerlemeci model altında sivil haklarını talep eden bireyler olarak daha çok temsil edilmeye ihtiyaçları vardır.

Engelli ve kadın olmaktan ötürü kesişimsel ayrımcılık yaşayan engelli kadınlar sadece 14 haberde özne olarak yer almışlar ve bu haberlerin 8'inde ilerlemeci, 6'sında gelenekselci modelle temsil edilmişlerdir. Sayısal olarak bakıldığında engelli kadınların haberlerin sadece yüzde 5,8'inde yer alması engelli erkeklere oranla medyada çok az görünür olduklarını kanıtlar niteliktedir. Fotoğraf açısından bakıldığında ise engelli kadınların 14 haberde yer almasına rağmen bunun 3 katı kadar (46) fotoğrafta yer alması fotoğraflarda daha görünür olduklarını göstermektedir. Engelli kadınların kendilerine özgü sorunlarına hiçbir haberde yer verilmemiştir; engelli kadınlar, haberlerde engelli kadın kimlikleriyle değil sadece engelli kimlikleriyle yer almışlardır. Özetle engelli kadınların daha çok haberde daha çok ilerlemeci modelde ve engelli kadın kimlikleriyle yaşadıkları sorunlarını da kapsayacak şekilde temsil edilmeye ihtiyaçları vardır.

Engelli haberlerinde istihdam, mimari engeller ve eğitim sorununun öne çıktığı görülmektedir. Engellilere dair sorunların yer aldığı haberlerde en çok dikkat çeken husus tüm sorunların tek bir haberde verilmesi, sorunlara dair talep ve çözüm önerilerine dair detaylara yer verilmemesidir. Bu açıdan farklı engel gruplarının farklı sorunları da olduğu göz önünde bulundurulduğunda engellilere dair daha özel ve derinlemesine haberlere ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkmaktadır. Engelliler Kanunu sadece Cumhuriyet gazetesinde 7 haberde yer alabilmiştir. Diğer gazeteler ne bu kanunun yapım süresince ne de sonrasındaki uygulamasına ilişkin gelişmelere yer

vermiştir. Engellilere dair en temel yasanın haberlere konu olmaması medyanın engelli haklarının yasal mevzuatla korunduğu gerçeğini görmezden gelerek engelliliğe dair hak temelli bakışının eksik olduğunu göstermektedir. Engellilere yönelik ayrımcılık ifadesi sadece 11 haberde geçmektedir. Ayrımcılık ifadesinin çoğunun engelli dernek temsilcilerinin demeçlerinde ya da raporlarında geçmesi engelli derneklerinin engelli sorunlarını ve taleplerini görünür kılmak adına haberlerde kaynak olarak kullanılmalarının ne kadar hayati öneme sahip olduğunu bir kez daha göstermektedir.

Gazeteler arasında karşılaştırma yapıldığında Cumhuriyet gazetesinin engelli haberlerine ilk sayfada daha çok yer verdiği, sivil alan haberlerine daha çok yer verdiği, engellilerin neredeyse tamamının ilerlemeci modelde temsil edildiği, yıllar arasında bir gerileme olmadığı, engellilerin sorunlarına daha çok yer verdiği görülmektedir. Ayrıca ayrımcılık ifadesinin en çok Cumhuriyet gazetesinde geçtiği ve Engelliler Kanunu'ndan sadece Cumhuriyet gazetesinin bahsettiği de eklenmelidir. Yeni Şafak gazetesinin daha çok resmi haberlere yer verdiği, engellilerin gelenekselci modelle ilerlemeci model arasında neredeyse eşit sayıda temsil edildiği, 2009 yılından sonra engellilerin daha az ilerlemeci modelde temsil edildiği, engellilerin sorunlarından ziyade hizmetlere yer verdiği görülmektedir. Hürriyet gazetesinin sivil alan haberlerine Yeni Şafak'tan daha çok Cumhuriyet gazetesinden daha az yer verdiği, engellilerin gelenekselci modelle ilerlemeci model arasında eşit sayıda temsil edildiği, 2009 yılından sonra engellilerin daha çok ilerlemeci modelde temsil edildiği, engellilerin sorunlarına Yeni Şafak'tan daha çok Cumhuriyet gazetesinden daha az yer verdiği görülmektedir.

Bugün artık engellilerin yaşadıkları sorunların ve taleplerinin bir insan hakları meselesi olarak ele alınması gerektiği tartışma götürmeyen bir gerçektir. Türkiye'de 2000 yılından itibaren Avrupa Birliği üyelik süreci ile birlikte gerek devlet politikalarında gerekse sivil toplum alanında uygulamalardaki tüm eksikliklere rağmen bir ilerleme olduğu gerçektir. 2005 yılında kabul edilen Engelli Hakları Kanunu ve ardından Birleşmiş Milletler Engelliler Hakkında Sözleşme'nin imzalanması, engellilik meselesinin insan hakları bağlamında hukuki zemine oturmasını sağlamıştır.

Bunun medyaya yansımaya bakıldığında ise son 20 yılda, her ne kadar engelli haberlerinin sayısında bir artış olsa da engelli haberlerinin yeteri kadar görünür olduğu ve engellilerin sivil haklarını talep eden bireyler olarak yeteri kadar temsil edildiği söylenememektedir. Engelli haberlerinin gazetelerin vitrini olarak kabul edilen manşetlerde ve ilk sayfalarda daha görünür olması gerekmektedir. Haberlerde engelliliğin kişinin kendisinden değil toplumdan kaynaklandığı gerçeğinden yola çıkarak engellilerin engelleri aşan bireyler olarak değil, haklarını talep eden bireyler olarak ilerlemeci model kapsamında daha çok temsil edilmesi gerekmektedir. Bunun yanında engelli ve kadın olmaktan ötürü kesişimsel ayrımcılık yaşıyan engelli kadınların kendilerine has sorunlarına da ayrı bir önem gösterilmesi elzemdir. Ancak bu sayede medya, engellilerin yaşadığı temel insan hakları ihlallerini görünür kılabilir ve çözüm önerileri geliştirilmesine katkı sunabilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Balcı, Sezai: **“Osmanlı Devleti’nde Engelliler ve Engelli Eğitimi Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi”**, İstanbul, Libra Yayınevi, 2013.
- Barnartt, Sharon N., Barbara M. Altman: **Disability and Inserecting Statuses, Research in Social Science and Disability**, Emerald, Volume 7, 2013, s.30.
- Berger, Arthur A.: **“Kitle İletişiminde Çözümleme Yöntemleri”**, Ed.: Aslı Tunç, Nazmi Ulutak, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Yayınları, 1993.
- Burcu, Esra: **“Engellilik Sosyolojisi”**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2015.
- Charlton, James: **Nothing us without us**, Berkeley and Los Angeles, University of California Press, 2000.
- Demirci, Mehmet E.: **“Homeros’tan Aşık Veysel’e Tarihte ve Toplum Yaşamında Körler: Bilgelik mi, Çaresizlik mi?”**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2005.
- Shakespeare, Tom: **“Disability Rights and Wrongs”**, New York-London, Routledge, 2006.
- Stiker, Henri J.: **“A History of Disability”**, Paris, The University of Michigan Press, 1999.
- Yıldırım Ali, Hasan Şimşek: **“Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”**, 10. Bs., Ankara, Seçkin Yayınları, 2016.

Makaleler

- Alankuş, Sevdâ: **“Önsöz: Neden Kadın Odaklı Habercilik?”**, **Kadın Odaklı Habercilik**, Yay. Haz.: Sevdâ Alankuş, İstanbul, İPS İletişim Vakfı Yayınları, 2007, s.25-66.
- Arıkan, Çiğdem: **“Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım”**, **Ufkun Ötesi Bilim Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, 2002.
- Asch, Adrienne, Michelle Fine: **“Disabled Women: Sexism Without Pedestal”**, **The Journal of Sociology and Social Welfare**, No:8, 1981.

- Ayvazoglu, Nalan: "Gender Parity in Media Coverage of Athletes with Disabilities in Turkey", **Journal of International Women Studies**, Volume 16, 2015.
- Barnes, Colin: "Disabling Imagery and The Media", **The British Council of Organisations of Disabled People-Ryburn Publishing**, 1992.
- Barnes Colin, Alison Sheldon: "Emancipatory Disability Research and Special Educational Needs", **The Sage Handbook of Special Education**, Ed.: Lani Florian, London, Sage, 2007.
- Barut, Yaşar, M. Yılmaz, E. Ersanlı: "Ulusal Yazılı Basınımda Engelli Kadın ve Çocuk Olgusu: Bir Tarama Çalışması", **Engelli Kadınların Sorunları ve Çözümleri Sempozyumu**, Kocaeli, 2005, s. 157-161.
- Braddock, David L., Susan L. Parish: "Sakatlığın Kurumsal Tarihi", **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak**, Yay. Haz.: Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 101-162.
- Bickenbach, Jerome E., Somnath Chatterji, E.M. Badley, vd.: "Models of disablement, universalism and the international classification of impairments, disabilities and handicaps", No:48, **Social Science & Medicine**, 1999.
- Cinisli, Nail A.: "Ulusal basında özürlülük imajının sosyal model açısından değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2012.
- Clogston, John S.: "Disability Coverage in American Newspapers", **The Disabled the Media and the Informatin Age**, Ed.: Jack A. Nelson, London, Greenwood Press, 1994, s. 45-59.
- Collins, Patrica Hill, Sırma Bilge: **Intersectionality**, Polity Press, Second Edition, 2020, s. 13.
- Crenshaw, Kimberle.: Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, **Feminist Theory and Antiracist Politics**, University of Chicago Legal Forum, Volume 1989, s.140.
- Çayır, Kenan, Süleyman Akbulut: Sunuş, **Engellilik ve Ayrımcılık: Eğitimciler İçin Temel Metinler ve Örnek Dersler**, Yay. Haz.: Kenan Çayır, Melisa Soran, Melike Ergün, İstanbul, Karekök Yayınları, 2015.
- Darke, Paul A.: "The Changing Face of Representations of Disability in the Media", Yay. Haz.: Johns Swain 'v.d', **"Disabling Barriers, Enabling Environments"**, London, Sage Publications, 2. bs., 2004, s. 100-106.

- Gold, Nora, Gail Auslender: "Issues in Newspaper Coverage of People with Disabilities: A Canada-Israel Comparison", No:29, **Journal Women&Health**, 1999.
- Gökmen, Fatma: "Türkiye’de Özürlü Haklarının Gelişimi", **Özveri Dergisi**, T.C. Başbakanlık **Özürlüler** İdaresi Başkanlığı, Cilt 4, Sayı, 2, 1085-1106.
- Göregenli, Melek: "Temel Kavramlar, Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık", **Engelliliğe ve Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık: İlk ve Ortaöğretim Kurumları İçin Ders Uygulamaları**, Der: Melisa Soran, Özgür Şensoy, Melike Ergün, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s. 3-13.
- Gül, İdil I.: "Engelli Kadınların Hakları, Yasal Düzenlemeler ve Hizmetler", **Engellilik ve Toplumsal Cinsiyet El Kitabı**, Engelli Kadın Derneği, 2012, s. 17-28.
- Gül, İdil I.: "Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi", **Engellilik ve Ayrımcılık: Eğitimciler İçin Temel Metinler ve Örnek Dersler**, Yay. Haz.: Kenan Çayır, Melisa Soran, Melike Ergün, İstanbul, Karekök Yayınları, 2015, s. 32-44.
- Gül, İdil I.: "Engelliliğe Dayalı Ayrımcılıkla Mücadelede Hukukun Rolü", **Engellilik ve Ayrımcılık: Eğitimciler İçin Temel Metinler ve Örnek Dersler**, Yay. Haz.: Kenan Çayır, Melisa Soran, Melike Ergün, İstanbul, Karekök Yayınları, 2015, s. 45-59.
- Haller, Beth A., Sue M. Ralph: "Content Analysis Methodology for Studying News and Disability: Case Studies from the United States and England", **Exploring Theories and Expanding Methodologies: Where we are and where we need to go**, Sharon N. Barnartt, Barbara Altman, Emerald Group Publishing, 2001, s. 229-253.
- Haller, Beth v.d': "The Place of News Media Analysis", **Canadian Journal of Disability Studies**, May 2012, s. 43-74.
- Haller, Beth, Shawn Burns: "The Politics of Representing Disability Exploring News Coverage of the Americans with Disabilities Act and the National Disability Insurance Scheme", **Asia Pacific Media Educator**, Sage Publications, 2015, s. 262-277.
- Hughes, Bill, Kevin Paterson: "The social model of disability and the disappearing body: Towards a sociology of impairment", **Overcoming Disabling Barriers: 18 years of disability and society**, Ed.: Len Barton, New York, Routledge, 2016, s. 91-108.
- İnal, Ayşe: "Medyanın 'Etkisi' Sorunsalına Bir Bakış", **Medya ve Toplum**, Yay. Haz.: Sevdâ Alankuş, İstanbul, İPS İletişim Vakfı, 2005, s. 65-80.

- Kolat, Serkan: “Avrupa Birliği Sosyal Politikası Çerçevesinde Özürlülere Yönelik Ayrımcılıkla Mücadele ve Türkiye’deki Yansımaları”, Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Ankara, 2009.
- Mercer, Geof: “Emancipatory Disability Research”, **Disability Studies Today**, Ed.: Colin Barnes, Mike Oliver, Len Barton, Cambridge, Politiy Press, 2008, s. 228-246.
- Shakespeare, Tom: “Cultural Representation of Disabled People: dustbins for disavowal?”, **Disability Studies: Past Present and Future**, Ed.: Len Barton and Mike Oliver, Leeds, The Disability Press, 1997, s. 217-233.
- Shakespeare, Tom: “Sakatlık Sosyal Modeli”, **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak**, Yay. Haz.: Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 51-63.
- Priestley, Mark: “Engellilik”, **Sosyal Politika: Kuramlar ve Uygulamalar**, Der.: Pete Alcock, Margaret May, Karen Rowlingson, Siyasal Kitabevi, 2011, s. 521-529.
- Smart, Julie F., David W. Smart: “Models of Disability: Implications for the Counseling Profession”, **Journal of Counseling & Development**, Winter-2006.
- Oliver, Mike: “The Individual and Social Models of Disability”, Paper presented at Joint Workshop of the Living Options Group and the Research Unit of the Royal College of Physicians, 1990.
- Oliver, Mike: “The Social Model in Action: if I had a hammer”, **Implementing the Social Model of Disability: Theory and Research**, Ed.: Colin Barnes, Geof Mercer, Leeds, The Disability Press, 2004.
- Özgökçeler, Serhat: “Özürlüler ve Medya: Özürlülüğün Yazılı Basında Sunumu Bazı Tespit ve Öneriler”, **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, No:2, 2012, s. 70- 86.
- Paker, Murat: “Psikolojik Açıdan Önyargı ve Ayrımcılık”, **Engelliliğe ve Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık: İlk ve Ortaöğretim Kurumları İçin Ders Uygulamaları**, Der: Melisa Soran, Özgür Şensoy, Melike Ergün, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s.13-23.
- Siebers, Tobin: “Teoride Sakatlık: Toplumsal İnşacılıktan Bedenin Yeni Gerçekçiliğine”, **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak**, Yay. Haz.: Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 81-101.

- Smith, Stefen R.: “Social Justice and Disability: Competing interpretations of the medical and social models”, **Arguing About Disability: Philosophical perspectives**, Ed.: Kristjana Kristiansen, Simo Vehmas, Tom Shakespeare, New York, Routledge, 2009, s. 15-30.
- Thomas, Carol: “Disability Theory: Key Ideas, Issues and Thinkers”, **Disability Studies Today**, Ed.: Colin Barnes, Mike Oliver, Len Barton, Cambridge, Politiy Press, 2008, s. 38-58.
- Yardımcı, Sibel: “Sakatlık ve Siyaset”, **Engellilik ve Ayrımcılık: Eğitimciler İçin Temel Metinler ve Örnek Dersler**, Yay. Haz.: Kenan Çayır, Melisa Soran, Melike Ergün, İstanbul, Karekök Yayınları, 2015. s. 19-29.
- Yıldırım, Şenay B.: “Engellilere ilişkin haberlerin hak haberciliği bağlamında değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Zola, Irving K.: “Communication Barriers Between The Worlds Of ‘Able-bodiedness’ And ‘Disability’”, **Australian Disability Review**, 1988.

Raporlar

Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu 2014: “Erişilebilirlik, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık verileri-analizler”, Yay. Haz.: Süleyman Akbulut, Hakan Özgül, Tolga Tezcan, İstanbul, Hermes Ofset, 2015.

Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu 2013: “Erişilebilirlik, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık verileri-analizler”, Yay. Haz.: Süleyman Akbulut, Hakan Özgül, Tolga Tezcan, İstanbul, Hermes Ofset, 2014.

Elektronik kaynaklar

Anna Kirkland söyleşi, Global Feminisms Comparative Case Studies of Women’s Activism and Scholarship, University of Michigan, 2006, (Çevrimiçi), https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/55724/Asch_U_E_102806.pdf?sequence=3, 23 Nisan 2020.

Bianet, 2008, (Çevrimiçi), <http://bianet.org/bianet/toplum/110192-engelsiz-bir-medya-icin-medya-engellilere-acilmali>, 19 Nisan 2020.

Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, (Çevrimiçi), <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EngellilerinHaklariNaIliskinSozlesme.pdf>, 19 Nisan 2020.

BM Nihai Gözlem Raporu, (Çevrimiçi), http://www.tohad.org/tohad/wp-content/uploads/2019/05/bmehs_nihai_gozlem_raporu_2019.pdf, 26 Nisan 2020.

Dünya Sağlık Örgütü Engellilik Raporu, (Çevrimiçi), <https://static.ohu.edu.tr/uniweb/media/portallar/engelsizuniversite/duyurular/1345/diwnu3i5.pdf>, 18 Nisan 2020.

Dernekler Bilgi Sistemi, (Çevrimiçi), <https://www.siviltoplum.gov.tr/dernekler-bilgi-sistemi-derbis>, 18 Nisan 2020.

EHİS, BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme Kapsamında Engelli Hakları Ulusal Göstergeleri, Ed.: Tayyar Kuz, ‘v.d.’, 2016, (Çevrimiçi) <https://ailevecalisma.gov.tr/media/5599/engellilerin-haklarina-iliskin-sozlesme-kapsaminda-engelli-haklari-ulusal-gostergeleri-kitabi-turkce.pdf>, 18 Nisan 2020.

Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni 2020-Mart, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (Çevrimiçi), <https://ailevecalisma.gov.tr/media/42250/istatistik-bulteni-2020-mart.pdf>, 23 Nisan 2020.

Güçlü, Nazmiye : “Engelliler”, **Türkiye’de Hak Temelli Sivil Toplum Örgütleri Sorunlar ve Çözüm Arayışları**, Ed.: Özgür Gökmen, Ankara, Odak Ofset, 2011, s. 195. (Çevrimiçi), <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/t/u/turkiyede-hak-temelli-stoler.pdf>, 18 Nisan 2020.

Habertürk, (Çevrimiçi), <https://www.haberturk.com/turkiye-buyuk-millet-meclisi-nin-sir-katipleri-stenograf-yardimcileri-yemin-etti-2593907>, 5 Mayıs 2020.

İdil Seda Ak, Gizem Tanay Aksaç, Arzu Şenyurt Akdağ, Türkiye’de Engelli Kadına Yönelik Şiddet Raporu, Engelli Kadın Derneği, (Çevrimiçi), <http://www.siginaksizbirdunya.org/images/files/turkiyede-engelli-kadina-yonelik-siddet-raporu-2013-2014.pdf>, 18 Nisan 2020.

Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Engelli Bireylere Yönelik İbarelerinin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, (Çevrimiçi), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503-1.htm>, 18 Nisan 2020.

Medyaradar, (Çevrimiçi), www.medyaradar.com, 23 Nisan 2020.

Mige Egbatan, Engelli Ayrımcılığına Karşı Medya Dili Kılavuzu, Engelli Kadın Derneği, 2017, (Çevrimiçi), <http://engellikadin.org.tr/wp-content/uploads/2017/11/medya-dili-k%C4%B1lavuzu-BASIM.pdf>, 19 Nisan 2020.

Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2010, (Çevrimiçi), <https://ailevecalisma.gov.tr/media/5597/ozurluluge-dayali-ayrimciligin-olculmesi-arastirmasi.pdf>, 19 Nisan 2020.

Sanchez, Jeannette: “Reporting on Disability: Guidelines for the Media”, International Labour Organization, 2. bs., 2015, (Çevrimiçi), https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---ifp_skills/documents/publication/wcms_127002.pdf, 19 Nisan 2020.

Thomson, Rosemarie G.: „Engellilere Yönelik Feminist Çalışmalar”, Engelli Kadınlar Hakkında Barbara Waxman Fiduccia Çalışmaları, **Kadın Politika Çalışmaları Merkezi**, 2001, (Çevrimiçi), <http://engellikadin.org.tr/wp-content/uploads/2017/11/FeministDisabilitiesStudiesCWPR2001.pdf>, 18 Nisan 2020.

Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor?, Başbakanlık Özürllüler İdaresi Başkanlığı, ‘t.y.’, (Çevrimiçi) <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/2622/toplum-ozurlulugu-nasil-anliyor-arastirma-projesi-sonuclari.pdf>, 18 Nisan 2020.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2011 Nüfus ve Konut Araştırması, (Çevrimiçi), <https://ailevecalisma.gov.tr/media/5677/nufus-ve-konut-arastirmasi-engellilik-arastirma-sonuclari.pdf>, 23 Nisan 2020.

Türkiye Özürllüler Araştırması, Başbakanlık Özürllüler İdaresi Başkanlığı, 2002, (Çevrimiçi), <http://eski.bingol.edu.tr/media/225884/15TuRKiYE-oZuRLuLER-ARAsTiRMASi.pdf>, 18 Nisan 2020.

Türkiye Tesanüt Derneği, (Çevrimiçi), <https://www.tstd.org.tr/kongre-tarihi-ve-baskanlar/>, 5 Mayıs 2020.

Üniversitelerde Engellilere Yönelik Erişilebilirlik Hususunda Mevcut Durum Analizi 2015-2016, Yay. Haz.: Emre Taşgın, Eğitimde Görme Engelliler Derneği ve Engelsiz ODTÜ Topluluğu, 2016, (Çevrimiçi), <http://eged.org/univerisilebilirlik2016.pdf>, 18 Nisan 2020.

Yardımcı, Sibel, Dikmen Bezmez: “Bir Vatandaşlık Hakkı Olarak Sakat Hakları ve Sakat Hareketi”, Birikim Dergisi, 2008, (Çevrimiçi), <https://www.birikimdergisi.com/guncel/697/bir-vatandaslik-hakki-olarak-sakat-haklari-ve-sakat-hareketi%23.V1pwK75VVwQ>, 18 Nisan 2020.

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, (Çevrimiçi), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf>, 18 Nisan 2020.

EKLER

Modellere örnek haberler

Gelenekselci modelde “Süper engelli” kategorisine örnek.

İSTANBUL: (0-212) 677 00 00
HABER HATTI: 677 03 44 - 677 03 45 Fax: 677 03 40
OKUR DANIŞMA HATTI: (0-212) 478 00 78

ANTALYA	10°/14°	ANKARA	9°	ZÜRİH	9°
BURSA	7°/10°	İZMİR	17°	FRANKFURT	9°
DIYARBAKIR	5°/9°	ELAZIĞ	4°/8°	GİRNE	17°
ERZURUM	5°/9°	ERZURUM	5°/9°	KÖPNÜS	4°
İSTANBUL	8°/10°	İSTANBUL	8°/10°	LEONORA	11°
TRABZON	10°/11°	TRABZON	10°/11°	MADRID	4°
				MOSKVA	-8°
				PARİS	10°
				ROMA	12°

RUMİ: 20 T.soni 1417
HİCRİ: 18 Ramazan 1422

İSTANBUL			
YAKI	Güneş	İkiz	Bulut
YAKI	7.24	12.01	14.22
YAKI	16.45	18.11	5.31

açarken
on çarptı

İnisi yakarak öldüren kiracı, kamyon altında kalıp ağır yaralı. 85 milyon liraya 5 aydır ödenmedi. Geçen gün son eşyalarını almak için oturan ev sahibi İsmail "Kırını vereceğini" di. Kırını bu sırada evde ve gazeteleri bir çarşafın e de tiner döküp ev aladı. Sonra da tutuşturup an üzerine attı. Alevler iki İsmail Bayar, olay a eli ve yüzü yanan kiracı ağır, panik kinde vakağa er. Can yönetimindeki aralanan Sağlık, hastaneye **OZGENÇ/DENİZLİ, (DHA)**

Yuvasını buldu babasını bulamadı

Okmeydanı'nda kaybolup jandarmaların bulduğu özrülu çocuk adresini bile söyleyemedi. Tesadüfen birisinin tanıdığı çocuk evine götürüldüğünde, oğlunun acısına dayanamayan babasının 3 gün önce öldüğü ortaya çıktı.

Annesine teslim edildi

Kaybolduktan sonra jandarmalar tarafından bulunan ancak adresini bile söyleyemeyen özrülu çocuk Muharrem Çelik tesadüfen sonucu ailesine kavuştu. Üstteğmen Başak Şiltu Yurtsever (sağda) tarafından annesine teslim edilen Muharrem, babası Ramazan Çelik'in (yanda) ölümünden habersizdi.

13 yaşındaki özrülu Muharrem Çelik'in hikayesi inanılmaz bir dramı gözler önüne serdi. Esenyurt, İncirtepe Mahallesi'nde yol kenarında oturan çocuk, devriye gezen jandarma ekibinin dikkatini çekti. Ailesi veya kimliği ile ilgili bilgi edinmeyen erler Muharrem'i, Başçeşme Jandarma Çocuk Suçlarını Önleme Merkezi'ne teslim ettiler. Sadece ismini söyleyebilen zihinsel engelli ve sıra hastası Muharrem üç gün boyunca burada himaye edildi. Üstteğmen Başak Şiltu Yurtsever'in komutasındaki jandarma ekibi, bölgedeki karakol ve muhtarları gezerek Çelik'in nerede oturduğunu tespit etmek için uğraştı. Bir sonucu ulaşılmayınca, Muharrem Çelik 17 Kasım günü Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu İstanbul İl Müdürlüğü'ne götürüldü. Ancak kurum çocuğu kabul etmedi.

Lokantada müşteri tandı

Geri dönmek üzere yola çıkan Üstteğmen Yurtsever komutasındaki jandarma ekibi iftar için Besiktas'ta bir lokantaya girdi. Müşterilerden biri,

KÜÇÜK MUHARREM'İN DRAMI

AVCILAR'da tıppaz dağıtımı yapan Ertuğrul Ertemur'un yokluğu park ettiği kamyon, hareket ederek bir bife ile marketin duvarına çarptı. Şans eseri kazada ölen ya da yaralanan olmadı. Henüz belirlenmeyen bir nedenle freni devre dışı kalan kamyonun çarptığı bife de sıkışan Zuhaf Acaroğlu ile 9 yaşındaki kız Cansu Acaroğlu, ise itfaiye ekipleri tarafından kurtarıldı. ■ İSTANBUL

jandarmamın yanındaki çocuğa yaklaşılarak, "Muharrem burada ne yapıyorsun" diye sordu. Çocuğu tanıyan kişiyi yanlarına alan jandarmalar, Okmeydanı'ndaki adrese gittiler.

Acı ile mutluluk içice

Kayıpı açan anne Selvi Çelik oğlunu karşısında görünce gözyaşlarına boğuldu. Güçlüğü saklıleştirilen kadın, eşi Ramazan Çelik'in Muharrem'in kaybolmasının üzüntüsüyle 3 gün önce kalp krizi geçirecek hayatını kaybettiğini söyledi. Çocuğundan ümidini kestiğini belirten anne, "Sisli de ilaç almaya gittim. Geri dönerken Muharrem minibüslere doğru koştu ve orada kayboldu. Polise haber verdik ama bulamadık. Bu haliyle Esenyurt'a kadar nasil gittiğini anlayamadım. Kocamı kaybettim oğlumu buldum" dedi. Çelik, daha önce saat başı 4 çocuğının okluğunu belirterek, "Eşimin ölümüyle ortada kalmış. Büyük oğlumun 120 milyon liralık maaşı ile geçinmeye çalışacağız" diye konuştu.

■ Asum GÜNEŞ / İSTANBUL

Gelenekselci modelde "Medikal" kategorisine örnek.

93

En çok annesi için sevindi

■ Bağcılar Belediyesi, 23 engelli vatandaşa akülü araç tahsis etti. Engelli bir öğrenci "Annem beni sırtından taşımaktan kurtuldu" dedi.

Bağcılar Belediyesi, Dünya Engelliler Günü nedeniyle engellilerin sorunlarının ele alındığı bir toplantı düzenledi. Milletvekili Feyzullah Kıyıklık, Kaymakam İrfan Balkanoğlu ve Belediye Başkanı Lokman Çağırıcı'nın katıldığı toplantıda 23 engelliye engelli araç hediye edildi. Belediye Başkanı Lokman Çağırıcı, engelli vatandaşların çektikleri sıkıntıları en aza indirmek için çalıştıklarını söyledi. Milletvekili Kıyıklık ise, Bağcılar'ın engelliler için "şanslı bir ilçe haline geldiğini" vurguladı.

■ İSTİHBARAT SERVİSİ

Akülü aracına kavuşan 6. sınıf öğrencisi Onur Akar, yaptığı konuşmayla salondakileri duygulandırdı. Akar, "Kendimden çok annem için seviniyorum. Artık beni sırtında taşımaktan kurtuldu" dedi.

Gelenekselci modelde "Sosyal patoloji" kategorisine örnek.

MUHAMMET İÇİN İŞARET DİLİ

ZONGULDAKLI Muhammet Açık-
göz, bu yıl girdiği Yükseköğretim
Kurumları Sınavı'nda (YKS) Muğla Sıtkı
Koçman Üniversitesi (MSKU) Eğitim Fa-
kültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü
Resim İş Öğretmenliği'ni kazandı. İktisat
yaşamaya başlayan Açıköz için kolun
sıvayan MSKU Eğitim Fakültesi Güzel
Sanatlar Bölümü Resim İş Ana Bi-
lim Dalı Öğretim Görevlisi Çetin
Çelebi, öğrencisi için işaret dili
öğrenebileceklerini düşün-
dü. Çelebi, diğer öğrencilerle
düşüncesini paylaştı. Öğrenci-
ler de kabul etti. Menzeye Halk
Eğitimi Merkezi Müdürlüğü'ne
iletilen talebin ardından
işaret dili öğretmeni Sibel
Okçu, üniversitede hafta-
nın bir günü ikişer saat
ders vermeye başladı.
İşaret dili kursuna
katılan MSKU Rektö-
rü Prof. Dr. Hisseyin
Çiçek, "Gurur verici bir

Sev arkadaşları Muhammet ile iletişim
kurabilmek için işaret dili öğreniyor.

faaliyet. Engelli öğrencileri-
mizin önündeki her türlü
engeli kaldırmak için
çalışıyoruz. Eviatları-
mıza uygulama ya-
pacakları seminerler
oluşturuyoruz. Her
birinin özgüven-
leri çok yüksek.
Böyle bir faaliyete
sürekli katılıyorlar.

Emeği geçenlerini kutluyorum" dedi.

'ENGELSİZ ÜNİVERSİTE'

Öğretim görevlisi Çetin Çelebi de 25
yılılık meslek hayatında ilk kez iktisat
engelli bir öğrenciyle ders yaptığını
belirterek şöyle konuştu:
"Daha önce fiziki engelli olan öğren-
cilerle ders yapmıştım. Temel tasarım
dersinde genel işleyişi aktarırken Mu-
hammet'in kenarda beklediğini gördüm.

Onun yanına gittim. Dersi yazılı olarak
aktardım. Diğer öğrencilerin Muhammet
ile aramızdaki diyalogu izlediğini fark
ettim. Öğrencilerime dönerek, "Öğret-
men adayı olarak buraya geldiniz. Sizin
de ileride engelli öğrenciniz olabilir.
Muhammet için işaret dilini öğrenmeye
var mısınız?" diye sordum. Hepsi önerimi
tereddüt etmeden kabul etti. Toplumu-
muzun empati kurmaya dönük bir tavır
içinde olmasını istiyorum. Üniversite-
mizde 'engelsiz üniversite' olmaya yöne-
lik bir altyapı çalışması söz konusu."

Öğretmen Sibel Okçu'nun aracılığıyla
duygularını anlatan Muhammet Açık-
göz, "Arkadaşlarımla işaret diliyle an-
laşmaya başladığım için kendimi mutlu
hissediyorum. Duyarlılıklarından dolayı
kendilerine teşekkür ediyorum" diye
konuştu. Üç yıldır işaret dili öğretmeniği
yapan Sibel Okçu ise, "Bunca yıldır kurs
veriyorum ancak en önelinin bu sınıftaki
olduğunu düşünüyorum. Arkadaşlarının
tek isteği Muhammet ile iletişime geç-
bilmektir. Davransızları beni çok mutlu
etti. Bu grubun içinde yer almaktan
büyük keyif alıyorum" dedi. ■ DHA

İlerlemeci modelde "Kültürel çeşitlilik" kategorisine örnek.